

A MAGYAR TEXTIL-, RUHA-, BŐR- ÉS LÁBBELIGYÁRTÓ IPAR HELYZETE AZ EZREDFORDULÓ UTÁN

ELEMZŐ TANULMÁNY

Készítette: Dr. Molnár Ernő

A térképeket rajzolta: Mészáros Márk

Szakmai lektorok:

Kokasné Dr. Palicska Livia, Dr. Pataki Pál

A tanulmány a GINOP 5.3.5.-18-2018-00048 projekt keretében készült.

2021. január

Tartalom

1. Bevezetés, a kutatás módszertana	4
2. A magyar TCLF szektor dinamikája és általános szerkezeti jellemzői	8
3. A magyar TCLF szektor termék- és tevékenységszerkezete	13
4. A magyar TCLF szektor társadalmi háttere.....	29
5. A magyar TCLF szektor területi dinamikája, együttműködési rendszerei	38
6. A koronavírus járvány hatásai	46
7. Összefoglalás	49
Summary	50
Felhasznált források	51
Függelék	54

1. Bevezetés, a kutatás módszertana

A textil, ruha, bőr és lábbeli termékeket előállító tevékenységek nagy *hagyományokkal* rendelkeznek Magyarországon. A középkori céhes ipar keretei között legnépesebb szakmák közé tartozó iparágak *nagyipari átalakulása* – elsősorban az alapanyaggyártó textil- és bőriparban – már a 18-19. században elkezdődött, de a sokáig kisipari keretek között működő, fogyasztási cikkeket gyártó ruházati ipar és lábbeligyártás átalakulásával igazán csak a 20. század második felében teljesedett ki. Közben az iparág fejlődésében komoly szerepet játszott a két világháború közötti időszak *importpótló iparosítása* is. A szocialista időszakban a többtelephelyes állami (minisztériumi) nagyvállalatok kiemelkedése mellett a tanácsi iparvállalatok és szövetkezetek is jelentős szerepet játszottak, de még a magánkisipar is jelen volt. A hazai fogyasztás kiszolgálása mellett az iparág nagyarányú *exportot* bonyolított le keleti és nyugati irányban egyaránt, így fontos szerepet játszott a nyersanyagok és energiahordozók, valamint a korszerű technológiák importjának ellentételezésében. Fejlődését nagymértékben meghatározta az 1970-es évek *könnyűipari rekonstrukciója*, mely technológiai és termékszerkezeti korszerűsítést, a munkakörülmények javítását és kapacitásbővítést is jelentett, azonban – mivel szűk keresztmetszeteket is hagyott a technológiai sor mentén felépülő értékláncokban – részben tudta csak megvalósítani a hatékonyság növeléséhez kapcsolódó várakozásokat (Cseh 1997). 1980-ban több mint 250 ezer, 1989-ben 200 ezer *foglalkoztatottja* volt a modern szakzsargonban csak TCLF szektorként emlegetett iparágnak, melyen belül a textilipar a legnagyobb, a bőripar a legkisebb foglalkoztató volt. *Élőmunka-igényes* jellegéből adódóan elsősorban a textilruházati ipar és a lábbeligyártás játszott szerepet a *vidéki térségek* iparosításában és a nehézipari vidékek női munkaerejének foglalkoztatásában.

A könnyűipari ágak *jövedelmezősége* ugyanakkor már az 1980-as években jelentősen romlott a magas nyereségcentralizáció, a KGST export nyomott árai, illetve az azt korrigáló állami árkiegészítés csökkenése, a többszöri forintleértékelés alapanyaggyártás nyersanyagimportját drágító hatása, valamint a foglalkoztatás költségeit növelő szabályozási reformok nyomán. Szűkültek a beruházási és bérfejlesztési lehetőségek, az iparágban komoly munkaerőhiány alakult ki, melyet részben kubai, vietnami, mongóliai vendégmunkások foglalkoztatásával kíséreltek meg orvosolni (Cseh 1997).

A rendszerváltás idején a korábban is meglévő iparág-specifikus problémák kiegészültek a gazdaság egészét érintő kihívásokkal. A problémák egyik forrása a *piaci lehetőségek beszűkülése* volt: belföldön a piacnyitás (importliberalizáció, illegális import) és a transzformációs válság fogyasztást visszafogó hatása, keleten a korábbi együttműködési rendszerek felbomlása okozott piacvesztést. Emellett a magas inflációs környezetben megnehezedtek a *mindennapi működés feltételei is*: a korábbi beruházási hitelek és a termelést szolgáló rendszeres forgóeszközhitelek finanszírozhatatlanná váltak az iparág jövedelmezőségi viszonyai mellett, és ez a fizetéseképtelenség szélére sodort számos vállalkozást. E két körülmény nyomán a hazai könnyűipar mindinkább a *nyugati irányú export* irányába fordult, de mert versenyképes saját termékek az esetek egy jelentős részében nem álltak rendelkezésre, illetve a saját termékek anyagköltségének finanszírozása komoly kockázatokat hordozott magában, jellemzően az effajta veszélyeket kiiktató, már a szocialista időszakban is szerepet játszó bér munka-konstrukció vált a működés meghatározó keretévé (Cseh 1997, Cseh et al. 2002, Laki 2005). Nagyban segítette e túlélési stratégiák megvalósíthatóságát a nyugati megrendelők olcsó kelet-közép-európai termeltetési lehetőségek iránti érdeklődése (Hanzl-Weiß 2004, Kalantaridis et al. 2008, Roukova et al. 2008).

A piacgazdasági átalakulás lényeges eleme volt az állami tulajdont magánkezekbe juttató *privatizáció*, mely a magyar gazdaság egészére is jellemző módon, számottevő külföldi tőke bevonásával valósult meg. Bár néhány iparági szereplő – például a jellemzően rehabilitációs foglalkoztatást végző Szegedi Fonalfeldolgozó vagy a helyi büntetés-végrehajtási intézet lakóinak munkát adó balassagyarmati Ipoly Cipőgyár – mindmáig állami tulajdonban maradt, az 1990-es években a korábbi állami nagyvállalatok helyett meghatározóvá váltak a *hazai és külföldi magántulajdonban álló mikro-, kis- és közép-vállalkozások*. A magyar könnyűipar egyik zászlóshajójának számító Tisza Cipőgyár példája (adóskonzolidáció, munkahelyteremtő támogatások, privatizációs bevételek helyi célokra fordítása) ugyanakkor azt mutatja, hogy az állam fokozatosabb visszavonulása, továbbá a szervezeti átalakulás és

mindennapi működés finanszírozásával küzdő szereplők *levegőhöz juttatása* révén talán kevesebb vérvesztéssel alkalmazkodhatott volna az iparág a rendszerváltás után változó körülményekhez. De nemcsak a túlélésért küzdő könnyűipar mozgott *kényszerpályán*, hanem az eladósodott magyar állam is.

A jellemzően nyugati bérmunka felé forduló magyar TCLF szektor az 1990-es évek második felében – jelentős zsugorodás után – újra *stabilizálódni* látszott (Hamar 2006), mely ugyanakkor két jelentősebb, a hosszabb távú fejlődést is meghatározó *szerkezeti hatással* járt. A szakirodalom „alkalmazkodó visszalépésként” írja le azt a folyamatot, melynek keretében a korábban önálló termékeket is fejlesztő, saját termékei esetében az értéklánc stratégiai funkcióira (K+F, design, marketing, értékesítés) is kiterjedő tevékenységszerkezettel bíró cégek működése a *gyártó funkcióra*, illetve egyes gyártáson túli támogató funkciókra *egyszerűsödött* (Plank – Staritz 2015). A megrendelő termékeinek gyártása az általa meghatározott specifikációk szerint, az általa biztosított nyersanyagokból (esetleg gépekkel) pusztán a gyártási kapacitások áruba bocsátását jelenti. Ez nemcsak a jövedelemszerzési lehetőségeket korlátozta a nagyobb hozzáadott értéket képviselő tevékenységek leépítésével, de egyúttal a termelési hálózatok külföldi irányítóitól tette függővé a hazai termelés helyzetét, illetve rontotta a későbbi váltások esélyét. Másrészt, a bérmunka-orientáció nagyban hozzájárult az *iparág hazai vertikumának felbomlásához*, hiszen annak nyersanyagellátása nem a hazai textil- és bőripari szereplők termékeire épült. Az 1990-es évek iparági alkalmazkodásának egyenes következménye a korábbi erőviszonyok módosulása, a TCLF szektor nyugati bérmunkára épülő élömlékigényesebb szegmenseinek (ruházati ipar, cipőgyártás) felértékelődése. A Kelet-Közép-Európa más országaiban is megfigyelhető jelenség háttérében nemcsak a ruházati ipar és lábbeligyártás számára inkább menekülési alternatívát kínáló bérmunka játszott szerepet, hanem az is, hogy a technológiaigényes textilipar és az erősen környezetterhelő bőripar megújításához és versenyképessé tételéhez jelentősebb tőkeberuházásokra lett volna szükség, amihez az anyagi háttér nem állt rendelkezésre (TMTE 2009, Crestanello – Tattara 2011).

A 21. századba lépő magyar textil-, ruha-, bőr- és cipőipar több mint 11 ezer működő vállalkozással és (csak a legalább 5 főt foglalkoztató vállalkozások körében) közel 130 ezer alkalmazásban állóval így is *jelentős szereplőnek* számított. Vállalkozásai és alkalmazásban állói a feldolgozóipar egészen belül 16-17%-os súlyt, míg bérmunka által „torzított” árbevételi mutatói 4-5%-ot képviseltek 2000-ben. Helyzetfeltáró tanulmányunkban ennek a *könnyűiparnak az elemzésére* vállalkozunk, elsősorban az elmúlt két évtized *folymatait* állítva középpontba. A vizsgált időszak lehatárolása nem önkényes: az új évezred a könnyűipar nemzetközi termelési hálózatainak térbeli szerveződését nagymértékben befolyásoló, korábbiakhoz képest jelentős változásokat hozó eseményekkel (textiltermékek kereskedelmét szabályozó kvótarendszer leépítése, Kína WTO tagsága, Kelet-Közép-Európa EU-csatlakozása) kezdődött, majd a 2008. évi globális gazdasági válság nyomta rá a bélyegét, 2020-ban pedig a koronavírus-világjárvány – még hosszabb távú kimenetelében nem ismert – hatásaival zárul.

Ugyan a projekt középpontjában alapvetően a ruházati ipar áll, az értékláncok mentén jellemző erős *vertikális és horizontális összefonódások* okán, a textil-, a bőr- és a cipőiparra is kiterjed figyelmünk: ugyanis gazdasági, társadalmi és környezeti fenntarthatósági kérdésekkel sem lehet hatékonyan foglalkozni, ha kiragadjuk iparági környezetéből a ruhagyártást. A munka során *módosítunk kicsit a TCLF szektor három alágra történő tagolásán*: a textil- és ruhaipar különválasztása mellett ugyanezt tesszük a statisztikákban egyetlen alágnak számító bőr- és cipőiparral. Nemcsak a technológia- és élömlékigényesebb elemekből álló *vertikumok logikája* teszi ezt szükségessé, de a bőrtermékgyártás sajátos ezredforduló utáni viselkedése is. Így valójában a TCLF szektor négy területét elemezzük.

A *textilipar* állati és növényi eredetű természetes szálanyagok (gyapjú, hernyóselyem, pamut, len, kender stb.) és vegyipari előállítású mesterséges szálak feldolgozását végzi. Ide tartoznak a fonodák, szövődék, kötődék, rövidáru-készítő üzemek, nemszött kelméket gyártó cégek, festődék, kikészítő üzemek, valamint az e tevékenységekhez tartozó elsődleges konfekcionálási műveletek. Termékei lehetnek ruházati alapanyagok, lakástextiliák (ágyneműk, konyhai és fürdőszobai textiliák, szőnyegek, függönyök, tapéták), egészségügyi cikkek (vatta, kötszer, kórházi ruházat), illetve műszaki cikkek (geotextiliák, ponyvák, zsinegek, kötelek, zsákok). A *ruházati ipar* a különböző kelmék (szövéssel,

kötéssel és más technológiával előállított textíliák) további feldolgozásával, kész ruházati cikkeket (alsó- és felsőruházatot, gyermek-, női és férfiruházatot, munka- és védőruhákat) állít elő (Cseh 1997).

A *bőrpar* állati bőrok kikészítését (vágóhidak hulladékának hasznosítását), valamint bőrdíszmű- és (bútoripari, járműipari) kárpitbőr-termékekké történő feldolgozását végzi. A kikészített bőrok fő fogyasztója még mindig a különböző lábbeliket (cipőket, csizmákat, papucsokat, szandálokat stb.) előállító *lábbeligyártás* (Schmél 2019). Az értékláncok összefonódására utal azonban a bőroket is használó, de ruházati iparban számon tartott bőrruházat- és kesztyűgyártás, illetve a bőr (továbbá gumi és műanyag) mellett textil felsőrésszel is készülő lábbeli termékek példája. Textil- és bőripari szereplők hasonló termelési hálózatokba kapcsolódására (pl. autó ülészetek gyártása), illetve a ruházati ipar és a lábbeligyártás (továbbá a táskákat, ruházati kiegészítőket gyártó bőrdíszműipar) összekapcsolódására (pl. divatmárkák) is szép számmal akadnak példák. A textil- és bőralapanyagok feldolgozását végző alágakra gyártási műveleteik hasonlósága miatt összefoglalóan a *konfekcióipar* kifejezést is használják.

MEZŐGAZDASÁG	FELDOLGOZÓIPAR				SZOLGÁLTATÁS
Rostnövénytermesztés 0116	Vegyí szál gyártása 2060	Textilkikészítés 1330	Konfekcionált textiláru gyártása (kivéve: ruházat) 1392	Munkaruházat gyártása 1412	Bőr nagykereskedelme 4624
Tejhasznú szarvasmarha tenyésztése 0141	Textilszálak fonása 1310	Textilszövés 1320	Felsőruházat gyártása (kivéve: munkaruházat) 1413	Alsóruházat gyártása 1414	Textil- nagykereskedelem 4641
Egyéb szarvasmarha tenyésztése 0142	Nem szőtt textília és termék gyártása (kivéve: ruházat) 1395	Kötött, hurkolt kelme gyártása 1391	Kötött, hurkolt harisnyafélék gyártása 1431	Egyéb kötött, hurkolt ruházat gyártása 1439	Ruházat, lábbeli nagykereskedelme 4642
Juh, kecske tenyésztése 0145	Műszaki textiláru gyártása 1396	Szőnyeggyártás 1393	Egyéb ruházat, kiegészítők gyártása 1419	Textil-kiskereskedelem 4751	Ruházat kiskereskedelem 4771
Sertésenyésztés 0146	Egyéb textiláru gyártása 1399	Kötéláru gyártása 1394	Bőrruházat gyártása 1411	Lábbeli-, bőráru- kiskereskedelem 4772	Textil, szőrme mosása, tisztítása 9601
Baromfienyésztés 0147	Húsfeldolgozás, hűstárolás 1011	Bőr, szőrme kikészítése 1511	Szőrmecikkek gyártása 1420	Lábbeli, egyéb bőráru javítása 9523	Műszaki vizsgálat, elemzés 7120
Egyéb állat tenyésztése 0149	Baromfihús feldolgozása, tárolása 1012	Táskafélék, szíjzat gyártása 1512	Lábbeligyártás 1520	Egyéb személyi, háztartási cikk javítása 9529	Divat- és formatervezés 7410

1.1. ábra: A TCLF szektor szerkezete, belső és külső kapcsolatai a TEÁOR kategóriái alapján

- Elemzésünk nagyban támaszkodik a Magyarországon megjelent korábbi szakmai anyagokra, illetve az iparág kutatásához kapcsolódó *szakirodalomra*, a kelet-közép-európai tapasztalatokra. A textil- és ruházati ipar esetében fontos kiindulási pontot jelentenek a 2009-2010-ben készült K+F+I stratégiát megalapozó anyagok, míg a bőr- és cipőipar helyzetfeltárása építkezik egy hosszabb távú iparági kutatás tapasztalatainak megjelenés alatt álló összegzésére. E kutatás néhány eredménye jelenik meg a tanulmány forrásai között feltüntetett (Molnár 2017, 2018) írásokban is.
- Empirikus vizsgálatunk egyik része az elmúlt két évtized fejlődési folyamatait tekinti át, melyet a KSH és az EUROSTAT *nemzetgazdasági ág, alágazat és szakágazat szintű adatai* tesznek lehetővé: ez Magyarország esetében megyei és települési szintű adatokkal is kiegészül a területi folyamatok feltárása érdekében. A nem ágazati, hanem termékcsoporthoz szerinti logikát követő *külkereskedelmi adatok* a Nemzetközi Kereskedelmi Központ adatbázisából származnak.
- Az *adatszerkezet ágazati korlátai* miatt a „Textília, ruházat, bőr és bőrtermék gyártása” iparágra fókuszálunk. Bár a vizsgált iparág szempontjából releváns értékláncokba az iparon belül és kívül is számos szereplő (vegyiszálgártók, kereskedők, divat- és formatervezők, műszaki vizsgálók-elemzők, textil- és szőrmefeldolgozók stb.) kapcsolódik be (1.1. ábra), jelentős részük TCLF szektorral kapcsolatos teljesítményének megragadására a jelenlegi adatszerkezet nem alkalmas.

- A projekt keretében a Magyar Könyvgyártó Szövetség *kérdőíves felmérést* is végzett, mely az általános helyzet és a koronavírus-járvány hatásai mellett elsősorban a projekt célkitűzéseinek megfelelő gazdasági, társadalmi és környezeti fenntarthatósági kérdésekre, illetve az iparági együttműködések feltérképezésére irányult. A több mint 1500 (nemcsak a szűkebb értelemben lehatárolt TCLF iparágban működő) szereplőnek kiküldött kérdőívet 73 válaszadó töltötte ki.
- A visszaérkezett válaszok elsősorban budapesti (36%), nyugat-dunántúli (18%), illetve dél- (16%) és észak-alföldi (14%) *székhelyű* szereplők véleményét tükrözik. *Kis-* (44%) és *középvállalkozások* (32%) a leggyakoribb válaszadók, akik közel 80%-ban hazai tulajdonban vannak, és viszonylag változatos *fő tevékenységekkel* rendelkeznek: legnagyobb számban a felsőruházat-gyártók (19%) és a nem ruházati célú konfekcionált textilárak gyártói (11%) vannak jelen a mintában.
- Bár a válaszadói kör lehetne bővebb, és kiterjedhetne több szakágazatra (például műszálgyártás, textiltisztítás) is, az eredményeket használhatónak látjuk. *Földrajzi* és *ágazati* értelemben a minta *sokoldalúsága* értékelhető pozitív jellemvonásként, míg nagyságrendi és tulajdonosi szempontból azért szerencsés a válaszadók megoszlása, mert egy iparág fejlesztésére fókuszáló stratégiai megközelítésnek leginkább *a hazai tulajdonú kis- és középvállalkozásokkal* lehet dolgozni.

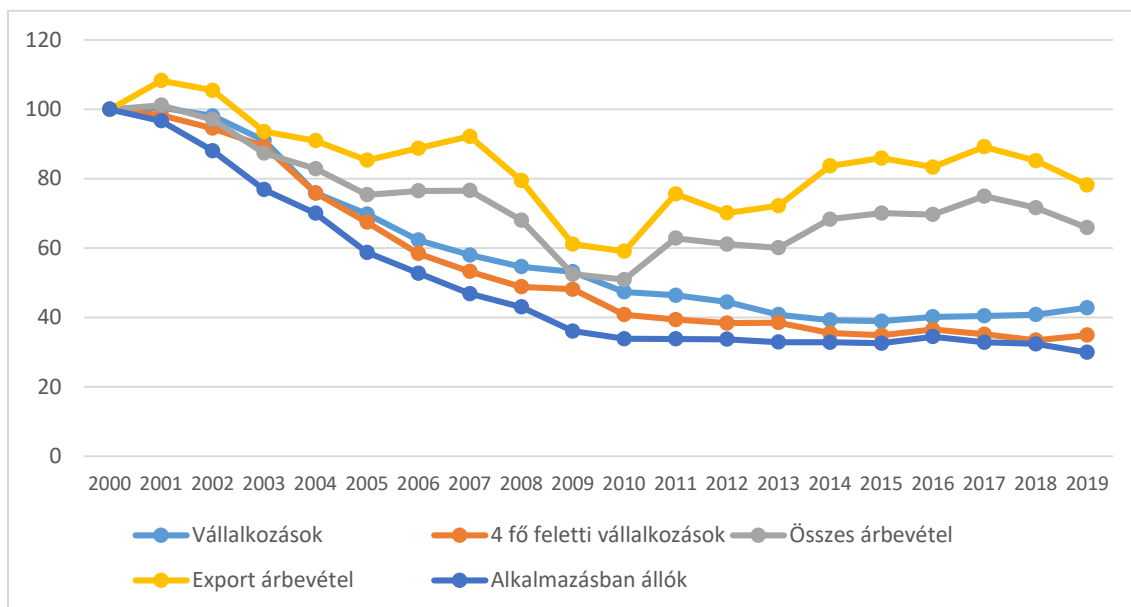
Ágazati oldalról a válaszadók fő tevékenység szerinti besorolása jól lefedi tényleges jövedelemszerző és foglalkoztató tevékenységüket: a cégek alig 10%-a jelezte, hogy nem a fő tevékenységéhez kötődik teljesítményének legnagyobb része. E válaszadók fele olyan divat- és formatervezés szakágazatban (7410) regisztrált szereplő volt, aki valójában textil-, ruha- vagy bőrtermékgyártó tevékenységet végzett. Mindez jól jelzi: ez a terület az egyik olyan „szürke zóna”, ahol a könnyűipari gyártó tevékenységek túlnyúlnak az iparág statisztikai határain, valószínűleg számottevő, de ismeretlen mértékben növelve a könnyűipar valós súlyát (2019 elején bő 3600 db működő vállalkozás létezett a kiemelt szakágazatban, de nem tudható, hogy ezek milyen mértékben kötődnek a divat- és a formatervezés területéhez, továbbá hogy milyen gyakran végeznek maguk is gyártó tevékenységet). Az iparág *földrajzi viszonyaiban* is mutatkoznak eltérések a statisztikai adatok által sugallt arányoktól. Elsősorban a budapesti székhelyű cégek körében jellemző, hogy legalább a termelést vidéki telephelyeken végzik. Fővárosi válaszadóink közel 40%-a így működött, főként dél-dunántúli, közép-dunántúli és dél-alföldi telephelyeken valósítva meg tevékenységének jelentős részét. A hivatkozott 10 cég közül 3 db középvállalat (50-249 fős), illetve 7 db kisvállalat (5 db 20-49, illetve 2 db 10-19 fős) akadt. Mindez a székhely szerint nyilvántartott adatok – főként főváros esetében – kritikus kezelésének fontosságára mutat rá.

Elemzésünkben (1) először a magyarországi TCLF szektor ezredforduló utáni *általános jellemzőit és dinamikáját* tekintjük át: ennek keretében összehasonlítást végzünk különböző mutatók tükrében az egyes alágazatok között, illetve elhelyezzük a szektort európai kontextusban. (2) A második pontban feltárjuk a szektor – alágazatokon túlmutató – *szerkezeti jellemvonásait*: ebben jelentős szerephez jut a termék- és tevékenységszerkezet, a termelési hálózatokon belüli pozíció. (3) Harmadik elemként az iparág *társadalmi háttere* kerül részletesebb elemzésre. (4) Majd a negyedik részben a *területi dinamika* vizsgálatára és az iparág aktuális *hazai „forró pontjainak”* feltérképezésére törekszünk. A különböző módszertani hátterekkel elvégzett vizsgálatok eredményeinek elkülönített prezentációja helyett az adatokon és kérdőívvezéssel alapuló eredmények összekapcsolt bemutatását valósítjuk meg.

2. A magyar TCLF szektor dinamikája és általános szerkezeti jellemzői

A magyar könnyűipar az ezredfordulón – a korábbi évek stabilizációja után – ismét hanyatlásnak indult. A háttérben *konjunkturális* (2000 utáni gazdasági válság) és *strukturális okok* is szerepet játszanak, de az események hosszabb távú lefolyása sejteti, hogy az utóbbiak dominálnak. A magyar könnyűipar nemzetközi piaci pozícióit alapvetően meghatározta a *textiltermékek kereskedelmének liberalizációja* és a *hazai termelési költségek jelentős növekedése*. Előbbi globális szinten a korábbi kvóta-alapú korlátozások kivezetését, Kína WTO tagságát, regionális szinten pedig az EU és a társult országok iparági kereskedelmének szabaddá tételét, majd a társult országok egy részének – köztük Magyarországnak – az EU-csatlakozását jelentette. Utóbbi egyik meghatározó (bár egyes vélemények szerint túldimenzionált) eleme a 2001-2002-ben végrehajtott *radikális minimálbér-emelés* volt, mely különösen intenzív hatást gyakorolt az élómunkaigényes, ráadásul jelentős részben bér munka-konstrukcióban dolgozó iparág költségeire. A leginkább érintett ruházati ipar és cipőgyártás esetében a bérköltségek nagy súllyal jelentek meg a termelés költségszerkezetében, így erős hatást gyakorolt a minimálbér közelében foglalkoztató alágakra a módosítás. Tovább rontotta a nagyjából exportra gyártó alágazatok helyzetét a *forint euróhoz és dollárhoz képest megfigyelhető felértékelődése*.

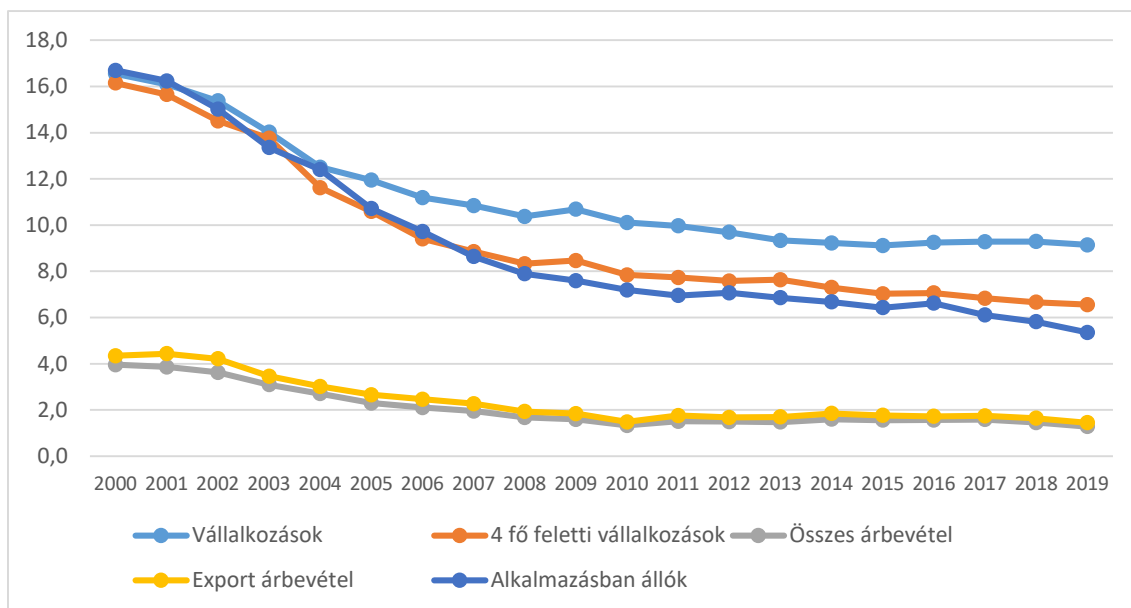
E változások hatására a magyarországi gyártók *kiszorultak* azokból a – jellemzően külföldi irányítású – *termelési hálózatokból*, melyekbe – többnyire a bér munkázó beszállító szerepében – korábban betagozódtak. A hazai gyártóknak juttatott bér munka-megrendelések olcsóbb kelet-európai, közel- és távol-keleti gyártókhoz vándoroltak, a Magyarországon működő külföldi leányvállalatok jelentős részét pedig felszámolták, jelentős tőkekivonás kezdődött a szektorból. Mindezek nyomán a könnyűipar az *elmúlt húsz év ipari szerkezetváltása legnagyobb vesztesének* tekinthető. Nincs olyan mutató az elemzésben felhasználtak közül, amelyek közül valamelyikben kedvezőbb dinamikát mutatna a TCLF szektor, mint a feldolgozóipar egésze. Ebben az iparágban még az árbevétel volumenindexek is zsugorodást mutatnak: 2019-ben az összes árbevétel mintegy kétharmadát, az export valamivel több, mint háromnegyedét tette ki az ezredfordulón mért értéknek (2.1. ábra). Különösen nagyarányú a szektor foglalkoztatásának zsugorodása: 2019-re 40 ezer fő alá csökkent a 4 fő feletti vállalkozások körében.

2.1. ábra: A TCLF szektor dinamikája különböző mutatók tükrében, a 2000. évi érték százalékában; alapadatok forrása: KSH

A leépülés hatására *gyengültek a TCLF szektor pozíciói a feldolgozóiparon belül*: míg 2000-ben a feldolgozóipari vállalkozások és foglalkoztatás 16%-a, az összes árbevétel és az export mintegy 4%-a

kötődött az iparághoz, 2019-re részesedése a vállalkozások számából 10% alá, a foglalkoztatásból 5% környékére csökkent, részesedése az összes és az export árbevételből pedig 1-2%-ot tett ki (2.2. ábra).

2.2. ábra: A TCLF szektor súlya a feldolgozóiparban, különböző mutatók tükrében (%); alapadatok forrása: KSH

A szektor zsugorodása időben és alágak tekintetében nem egyenletes. Veszteségei nagyobb részét már a 2008-as válság előtt elszenvedte az iparág, sőt, árbevételi mutatók terén – a ruházati ipar kivételével – képes volt a recesszió abszolút mélypontja után bizonyos mértékű visszaerősödésre is. Az alágak közül a bőripar ugyanakkor *kilóg a sorból*: árbevételi mutatói terén többszörös növekedést mutatott, így mind a TCLF szektor, mind a feldolgozóipar egészen belül erősödtek pozíciói. Ez a növekedés az alkalmazásban állók számának gyarapodásával is párosult, így egyetlen TCLF alágként több foglalkoztatottja volt a 2010-es évek második felében, mint az ezredfordulón (2.1. táblázat).

2.1. táblázat: A TCLF szektor alágainak dinamikája az árbevétel volumenidexe és az alkalmazásban állók száma tükrében (a 2000. évi érték százalékában); alapadatok forrása: KSH

	Árbevétel										
	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2018	2019
Textilipar	100	82	74	62	48	43	58	60	58	70	65
Ruházati ipar	100	110	97	83	57	41	39	41	38	32	33
Bőripar	100	92	92	249	439	293	328	500	648	660	565
Lábbeligyártás	100	96	56	45	58	39	67	64	51	50	45
TCLF szektor	100	97	83	76	68	51	61	68	70	72	66
	Alkalmazásban állók										
	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2018	2019
Textilipar	100	85	86	70	50	35	41	39	36	36	22
Ruházati ipar	100	88	67	44	37	31	28	26	28	25	29
Bőripar	100	93	83	99	120	77	67	87	121	124	113
Lábbeligyártás	100	93	50	43	37	33	35	34	33	32	28
TCLF szektor	100	88	70	53	43	34	34	33	34	32	30

Az 1990-es évek folyamataihoz képest a bőripar dinamikája *trendfordulatként* értékelhető. Akkor a bőripar magasabb alkalmazkodási költségei miatt (is) a szerkezetváltás áldozatává vált: a nyersbőrök feldolgozása gyakorlatilag eltűnt a hazai bőriparból, az alág tevékenységei a bőrdíszműiparra (főként táskagyártásra) és autóiipari beszállítók tevékenységére szűkültek. Mindkét területen, de különösen az autóiipari beszállító tevékenységekben jelentős új beruházások történtek az ezredforduló után, Nyugat-

Európából termelést is relokáltak Magyarországra. Ezek következményeként napjainkban alapvetően néhány nagy autóiipari bőrtermékgyártó és egy táskagyártó cég teljesítménye határozza meg az alág mutatóit: súlyuk következménye az alág árbevételi és foglalkoztatási mutatóiban is kirajzolódó, 2008 utáni „W” alakú válság, mely jól mutatja az erősen érintett autóiipar befolyását. A növekvő *bőripar jelentős szereplővé* vált a *zsugorodó TCLF szektoron belül*. 3-4%-os korábbi súlya a 2010-es években 30-35%-ra növekedett az árbevétel, 35-40%-ra az export és 12-13%-ra a foglalkoztatás tekintetében. Míg az ezredfordulón minden mutató alapján a ruházati ipar volt a TCLF szektor legjelentősebb alága, a 2010-es évek második felére árbevételi mutatók terén harmadik helyre szorult a textilipar és a bőripar mögé (előbbi az összes árbevétel, utóbbi az export árbevétel alapján listavezető) (2.2. táblázat).

2.2. táblázat: A TCLF szektor alágainak súlya árbevételi és foglalkoztatási mutatók tükrében (%);
alapadatok forrása: KSH

	Árbevétel										
	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2018	2019
Textilipar	37	31	32	28	24	30	34	30	28	34	34
Ruházati ipar	47	52	54	51	39	36	28	26	24	20	23
Bőripar	4	4	4	12	23	22	20	28	35	33	31
Lábbeligyártás	13	13	10	8	13	12	18	17	13	13	12
TCLF szektor	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
	Alkalmazásban állók										
	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2018	2019
Textilipar	26	25	32	34	30	27	31	31	28	29	19
Ruházati ipar	55	55	53	46	47	50	46	44	45	43	53
Bőripar	3	4	4	6	9	8	7	9	12	13	13
Lábbeligyártás	16	17	11	13	13	15	16	16	15	16	15
TCLF szektor	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

2.3. táblázat: A TCLF vállalkozások nagyságrendjének változása; alapadatok forrása: KSH

	4 fő feletti vállalkozások aránya (%)										
	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2018	2019
Textilipar	21	20	23	22	22	22	21	20	20	19	18
Ruházati ipar	20	20	19	18	17	16	16	18	18	16	16
Bőripar	19	18	20	18	17	16	16	17	15	12	13
Lábbeligyártás	42	32	40	39	37	35	40	41	45	41	41
TCLF szektor	22	21	22	20	19	19	19	20	20	18	18
Feldolgozóipar	22	22	23	24	24	24	24	25	26	25	25
	4 fő feletti vállalkozások átlagos alkalmazotti létszáma (fő)										
	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2018	2019
Textilipar	51	48	55	58	48	47	59	62	54	54	32
Ruházati ipar	52	47	46	40	40	37	37	37	39	39	43
Bőripar	40	47	47	73	111	78	71	96	142	158	128
Lábbeligyártás	67	65	52	56	57	61	62	65	64	67	57
TCLF szektor	53	50	49	48	47	44	47	49	50	52	46
Feldolgozóipar	51	48	46	46	49	48	50	54	54	59	56

A 4 fő felett foglalkoztató vállalkozások aránya, illetve átlagos foglalkoztatotti létszáma alapján is megállapítható, hogy a TCLF szektorra a zsugorodás mellett a *vállalkozások elaprózódása* jellemző: két hivatkozott mutatója 2000-ben még nem tért el érdemben a feldolgozóipari átlagtól, ugyanakkor 2019-ben – az ezredforduló időszakához képest csökkent értékekkel – minden korábbinál nagyobb elmaradást produkált. Az egyes alágak közül a lábbeligyártás volt a legkoncentráltabb a 4 fő felett foglalkoztató vállalkozások aránya alapján, míg e vállalkozások átlaglétszám adatai alapján a bőriparral szemben elvesztette korábbi vezető szerepét. Utóbbi alág kettőssége (legalacsonyabb arányban jelenlévő 4 fő

feletti vállalkozások, de körükben messze a legmagasabb átlaglétszám-adatok) annak polarizáltságára hívja fel a figyelmet: a viszonylag sok mikrovállalkozáshoz néhány kiemelkedő méretű nagyvállalat társul, és valójában e néhány nagyvállalat pályája határozza meg az alág egészét (2.3. táblázat). A bőrtermék- és lábbeligyártás e viszonylagos szervezeti koncentrációja egybecseng a megállapítással, miszerint az iparág 2014. évi adatok alapján a *külföldi tulajdonú nagyvállalatok* egyik legnagyobb relatív súlyát mutató szektor volt: a külföldi vállalkozások árbevételi aránya meghaladta a 86%-ot, s ezzel közvetlenül a gépipari ágak után következett a feldolgozóipari ágak sorában (KSH 2016). Némi leegyszerűsítéssel, a bőripar és a másik három alág dinamikában mutatkozó eltérései úgy is értelmezhetők, mint egy döntően külföldi nagyvállalatok által uralt szektor, illetve a hazai kis- és középvállalkozások által nagyobb mértékben meghatározott alágak közötti különbségek kifejeződése.

A magyar TCLF szektor zsugorodása nem egyedülálló és még csak nem is kiemelkedő Európában: összefüggésben az élők munkaiigényes tömegtermelés kontinensen kívülre helyeződésével, különösen foglalkoztatás terén *Európa-szerte a léépülés* jellemző, mely ugyanakkor aláganként és országonként jelentős differenciákat mutat. A textilipar, a ruházati ipar és a lábbeligyártás esetében csupán a zsugorodás mértéke differenciál, míg a bőrtermékgyártás esetében – Magyarországon kívül is – találni foglalkoztatás-növekedést elkönyvelő gazdaságokat. A magyar TCLF szektor összességében és egyes alágait tekintve is a *közepes méretűek* közé tartozik Európában: jellemzően erősebb pozíciója van a foglalkoztatásban, mint termelési érték alapján, ez pedig sokat elárul az ország nemzetközi munkamegosztásban játszott, *élők munkaiigényesebb gyártást* jelentő szerepéről, illetve a hálózatokba kapcsolódás módjáról (jelentős bér munka). 2000 óta a bőripar kivételével inkább *gyengülő pozíciók* jellemzőek, tehát a hazai TCLF szektor nagyobb része az európai átlagnál kedvezőtlenebb dinamikát mutat. Míg a 2000-es évek elején termelési érték és foglalkoztatás terén a lábbeligyártás volt a legelőkelőbb helyen európai összevetésben, a 2010-es években mindinkább a bőripar vette át ezt a szerepet (2.4. táblázat). Abszolút méretei alapján, a termelési érték esetében Görögország és Dánia, míg foglalkoztatás terén Csehország és Szlovákia közé helyezhető a magyar TCLF szektor 2018-ban.

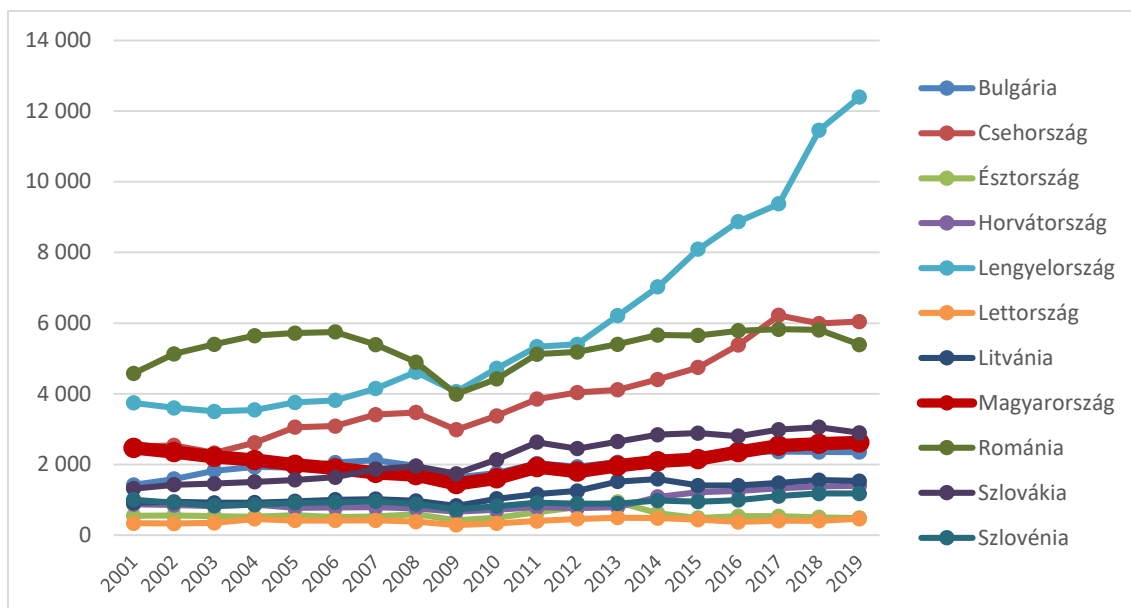
2.4. táblázat: Magyarország helyezése az EU-28 között a TCLF szektor méreteit kifejező mutatók alapján; alapadatok forrása: EUROSTAT

	Termelési érték				
	2000	2005	2010	2015	2018
Textilipar	17	20	20	17	16
Ruházati ipar	14	13	17	20	20
Bőripar	17	12	12	8	8
Lábbeligyártás	11	14	12	11	12
TCLF szektor	15	14	18	15	15
	Foglalkoztatás				
	2000	2005	2010	2015	2018
Textilipar	10	12	15	11	11
Ruházati ipar	10	9	11	11	10
Bőripar	10	8	7	7	7
Lábbeligyártás	7	10	10	9	9
TCLF szektor	11	11	11	11	11

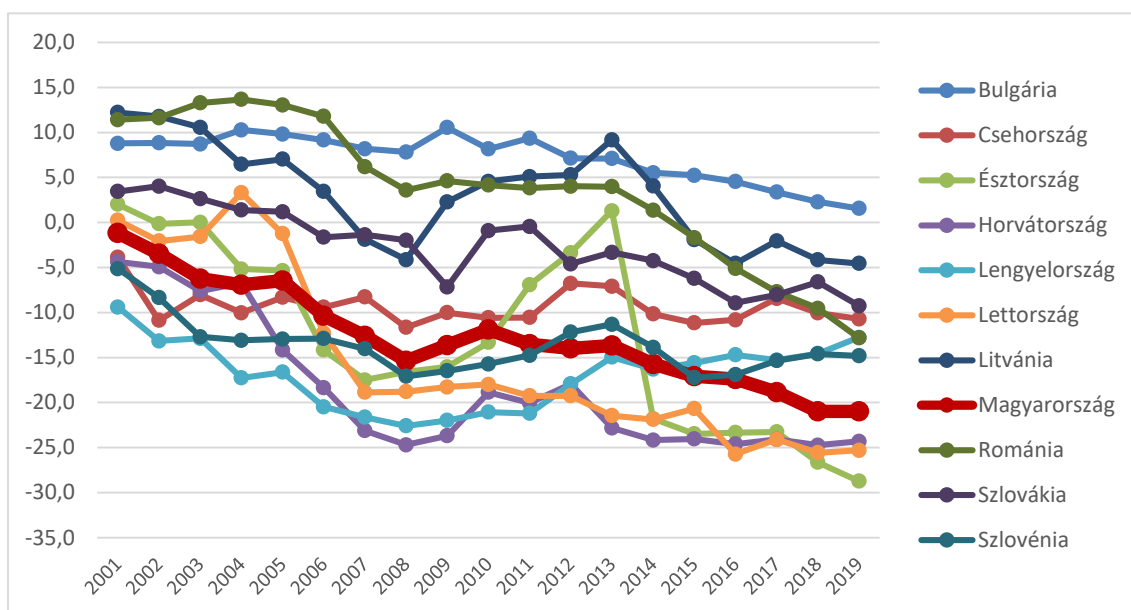
A jelentősebb európai TCLF foglalkoztatók alágazati jellegzetességeit vizsgálva (2018. évi adatok alapján), megállapítható, hogy Magyarország – Olaszországhoz, Horvátországhoz és Szlovéniához hasonlóan – azon kevés ország közé tartozik, ahol a *négy alág mindegyike jelentősebb relatív súlyt* képvisel a helyi szerkezeten belül. Az európai országok többségében 2-3 alág van jelen nagyobb súllyal, de akadnak dominánsan textiliparra (Belgium, Hollandia) vagy ruházati iparra (Bulgária, Lettország, Litvánia, Románia) fókuszált gazdaságok is. A kép nagyon hasonló a termelési adatok tükrében is, csak az arányok jobban eltolódnak a technológia-intenzívebb textilipar, illetve részben a bőripar javára (és a kiegyensúlyozottabb szerkezetű országok csoportja kiegészül Ausztriával).

Az export összértéke folyóáron – az európai országok többségéhez hasonlóan – Magyarországon is növekedett az ezredforduló óta, de ennek mértéke a szerényebbek közé tartozik. Így míg 2001-ben a 14.

legnagyobb TCLF exportőrnek számított az EU-ban hazánk, 2019-re a 16. helyre csúszott vissza: Lengyelország, Csehország és Románia mellett Szlovákia is elé került a régióban (2.3. ábra).

2.3. ábra: Magyarország pozíciója a kelet-közép-európai EU-tagállamok között, a TCLF export értéke alapján (millió euró); alapadatok forrása: Nemzetközi Kereskedelmi Központ (ITC)

2.4. ábra: Magyarország pozíciója a kelet-közép-európai EU-tagállamok között, a TCLF külkereskedelmi egyenlege alapján (az export-import áruforgalom százalékában); alapadatok forrása: ITC

Az ezredforduló után megfogyatkoztak azon EU-tagországok, melyek *TCLF-termékekhez kötődő külkereskedelmi mérlege* pozitív, mások esetében – ide tartozik Magyarország is – a korábban mérsékelt deficit növekedett. Az EU-tagországok 70%-a esetében romlott a TCLF termékek külkereskedelmének egyenlege a vizsgált két évtizedben: közöttük Magyarország az európai középmezőnyben, Kelet-Közép-Európában a nagyobb deficittel bíró nemzetgazdaságok körében helyezkedik el. Az EU szintjén mindössze négy ország (Belgium, Olaszország, Portugália és a régióknban egyedül Bulgária) rendelkezett mindvégig pozitív külkereskedelmi mérleggel az árucsoport esetében (2.4. ábra). Utóbbi jelzi, hogy az olcsó gyártó szerepének meghaladása és az ebből fakadó kihívások nem korlátozódnak Magyarországra a régióban, a kelet-közép-európai EU-tagországok szinte mindegyikére jellemző.

3. A magyar TCLF szektor termék- és tevékenységszerkezete

A megváltozó külső és belső feltételek a magyar könnyűipar *újrapozicionálását* teszik szükségessé, mely a *termék- és tevékenységszerkezet* megváltoztatásával érhető el. A felismerés persze nem új: a hazai szereplők nyugati irányú bér munkája és külföldi leányvállalatok révén ellátott gyártó funkció dominánssá válását eredményező kényszerek oldódása, illetve a nemzetközi termelési hálózatokba ily módon történő integrálódás hosszabb távú fenntarthatóságával kapcsolatban megfogalmazódó kételyek jelentkezése – az 1990-es évek vége – óta napirenden van a szerkezetváltás gondolata (Cseh 1997, Cseh et al. 2002, Laki 2005, TMTE 2009). Egyrészt, *nagyobb hozzáadott értéket tartalmazó termékek* (akár igényesebb piaci szegmensekben megvalósuló bér munka), másrészt igényes, kevésbé árversenyző piaci szegmensekben pozicionált *saját termékek* jelentik a továbblépés irányát: utóbbiak esetében az értéklánc stratégiai funkciói (termékfejlesztés, design, gyártásszervezés, marketing, kapcsolódó szolgáltatások) is kiépülnének, ami nemcsak jobb kereseti lehetőségeket biztosítana, de a külső megrendelésektől függés problémájára is gyógyír lenne. Közös sajátossága e potenciális szerkezetváltási irányoknak, hogy magasabb belépési korlátokkal jellemezhető piaci szegmensekbe kormányozva a hazai könnyűipar reprezentánsait, *leértékeli a gyártási költségek szerepét* a gazdasági szereplők versenyképességében: abban innovációs, minőségi, funkcionális és rugalmassági szempontok válhatnak dominánssá.

A TCLF szektor *termékszerkezetéről* az iparág *szakágazati szerkezete* lényeges információkat árul el. Figyelemre méltó, hogy bár mind a termelési, mind a foglalkoztatási adatok terén jelentős elmozdulások tapasztalhatók az ezredforduló óta eltelt időszakban (és ezek többnyire azonos irányba is mutatnak), különösen az előbbi adatok terén látványos a szerkezet átalakulása (3.1. táblázat).

3.1. táblázat: A TCLF szektor termelési értékének és alkalmazásban állóinak szakágazatok szerinti megoszlása Magyarországon (%); adatok forrása: KSH

	Termelési érték						Foglalkoztatás					
	2000	2004	2008	2012	2016	2019	2000	2004	2008	2012	2016	2019
13	37	32	24	34	28	34	23	27	24	31	28	19
1310	7	7	6	7	4	4	3	4	3	4	3	2
1320	8	7	5	5	4	5	4	3	2	2	2	2
1330	0	2	1	0	1	2	1	1	1	0	1	1
1391	1	1	0	1	0	0	1	1	0	1	0	0
1392	12	6	6	9	12	11	10	12	14	19	18	9
1393	1	1	0	0	0	0	1	1	0	1	0	0
1394	0	0	0	1	1	6	0	0	1	0	0	1
1395	2	1	2	4	4	4	0	0	1	1	1	1
1396	0	0	0	7	1	2	0	0	0	2	1	1
1399	5	7	2	1	1	1	3	5	2	1	2	1
14	47	54	39	28	24	24	58	57	53	46	45	53
1411	0	0	0	0	0	0	1	1	0	0	0	0
1412	3	3	3	3	3	4	5	4	4	4	5	14
1413	29	37	20	11	10	10	35	32	24	18	23	22
1414	10	9	9	8	5	4	11	12	14	13	9	8
1419	2	3	3	4	4	3	3	5	4	5	4	4
1420	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1431	0	1	1	0	0	0	1	1	1	1	0	0
1439	2	2	3	2	2	2	2	4	5	5	5	4
15	16	14	37	38	48	43	19	15	23	23	27	27
1511	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	0
1512	2	4	22	20	35	31	3	4	9	7	12	13
1520	13	9	14	18	13	12	16	11	13	16	15	15
CB	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

CB: Textilia, ruházat, bőr és bőrtermék gyártása összesen.

Szakágazati szinten a TCLF szektor erősségei a textiliparban a nem ruházati célú konfekcionált textilárúk gyártása (1392), a ruhaiparban a felsőruházat (1413) és az alsóruházat gyártása (1414), míg a bőr- és cipőiparban a táskafélék, szíjzat gyártása (1512), illetve a lábbeligyártás (1520). Legnagyobb termelési érték előállító a 2000-es évek második fele óta a *táskafélék, szíjzat gyártása* szakágazat (mely nevével ellentétben az autóiipari bőrtermékeket is magába foglalja), míg a legnagyobb foglalkoztató hagyományosan a *felsőruházat gyártása* (3.1. táblázat). Fontos látni ugyanakkor, hogy még a jelentősebb szakágazatok súlyát is képes befolyásolni egy-egy kiemelkedő méretű szereplő: a nem ruházati célú konfekcionált textilárúk gyártásában mutatkozó nagyarányú létszámcsökkenés 2019-re a munkaruházat-gyártás hasonlóan irreális léptékű gyarapodásával párosul. Ebben az esetben egy jelentős – valószínűleg rehabilitációs – foglalkoztató *főtevékenység-váltására* és nem valódi teljesítmény-változásokra gyanakodhatunk. Különösen a ruhaiparról jelenthető ki, hogy foglalkoztatás tekintetében erősebbek pozíciói, mint árbevétel terén, míg a bőríparról éppen az ellenkezője állítható. Még az egyébként *élőmunkaigényes* TCLF szektoron belül is a *ruhaipar* látszik tehát tömöríteni a több munkáskezet igénylő tevékenységeket. Az alágazat viszonylag alacsony részesedése a termelési értékben a még mindig jelentős – alapanyagköltségeket nem tartalmazó és ezért a termelési értéket jellemzően „alulmérő” – bér munka itt megfigyelhető felülreprezentáltságával is magyarázható.

3.2. táblázat: A TCLF szektor termelési értékének és alkalmazásban állóinak változása szakágazatok szerint Magyarországon (%); alapadatok forrása: KSH

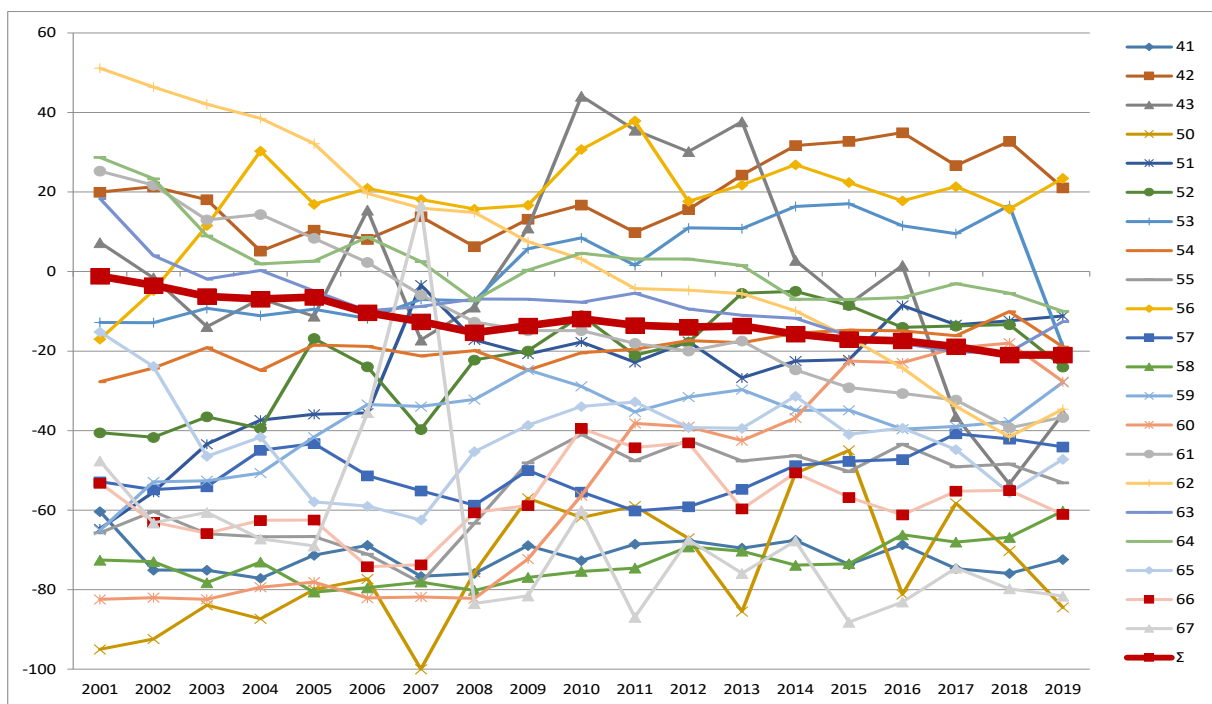
	Termelési érték						Foglalkoztatás					
	2000	2004	2008	2012	2016	2019	2000	2004	2008	2012	2016	2019
13	100	74	47	58	58	64	100	83	44	46	41	25
1310	100	90	69	64	43	32	100	88	45	40	28	22
1320	100	68	49	39	37	39	100	44	21	13	12	13
1330	100	107	49	6	44	81	100	96	42	12	32	43
1391	100	59	16	28	26	17	100	49	16	25	17	11
1392	100	44	39	52	92	77	100	89	62	68	66	27
1393	100	104	36	25	33	18	100	178	39	33	22	23
1394	100	57	42	54	67	469	100	63	52	24	29	78
1395	100						100	50	56	65	79	80
1396	100											
1399	100	123	30	14	15	12	100	118	27	15	20	12
14	100	97	56	39	38	33	100	69	39	27	27	28
1411	100	0	0	0	0	0	100	58	17	10	9	8
1412	100	79	61	61	58	73	100	59	36	29	35	89
1413	100	107	48	25	25	21	100	63	29	17	22	19
1414	100	72	63	47	37	29	100	76	58	41	28	22
1419	100	89	70	110	126	103	100	93	46	50	38	37
1420	100	0	0	0	0	0	100	96	26	17	23	26
1431	100	151	131	51	51	40	100	95	65	24	19	9
1439	100	111	125	105	122	107	100	113	101	73	74	59
15	100	62	138	121	169	144	100	56	51	41	49	43
1511	100	0	0	0	0	0	100	34	28	5	4	3
1512	100	123	687	523	1053	896	100	91	139	78	143	132
1520	100	54	59	65	50	43	100	50	36	35	33	28
CB	100	83	68	61	70	65	100	70	43	34	34	30

CB: Textilia, ruházat, bőr és bőrtermék gyártása összesen.

Ha a szakágazatok dinamikáját vizsgáljuk, akkor nyilvánvalóvá válik, hogy a szerkezeti változások háttérében elsősorban az *iparág zsugorodásának egyenlőtlenségei* állnak. Az ezredfordulóhoz képest termelési és foglalkoztatási adatok tekintetében is csak a táskafélék, szíjzat gyártása növekedett. Itt a termelési érték volumenindexe közel kilencszeres gyarapodást mutatott és az alkalmazásban állók száma több mint 30%-kal volt magasabb 2019-ben, mint 2000-ben. Hozzá kell azt is tenni, hogy a 2010-es

évek végén ebben a szakágazatban is némi visszaesés tapasztalható. Emellett *több szakágazat* (1394, 1395, 1396) jelentős *növekedése* feltételezhető legalább a *termelési érték* tükrében, de a megállapítást alátámasztó adatok hiányosan állnak rendelkezésre. Egyben ezek azok a nem túlságosan jelentős súlyú szakágazatok (a 2019-re statisztikai anomália által „felülértékelt” munkaruházat gyártása mellett), ahol a foglalkoztatás visszaesése 2000-hez képest a legkisebb mértékű volt (3.2. táblázat). A beazonosított változások egyrészt az 1990-es évekre jellemző, ruházati ipar és lábbeligyártás felé kimutatott szerkezetváltással ellentétes irányt mutatnak, másrészt – az európai tendenciákhoz hasonlóan (EURATEX 2020) – a TCLF szektor *technológiai-funkcionális oldalának* erősödését bizonyítják.

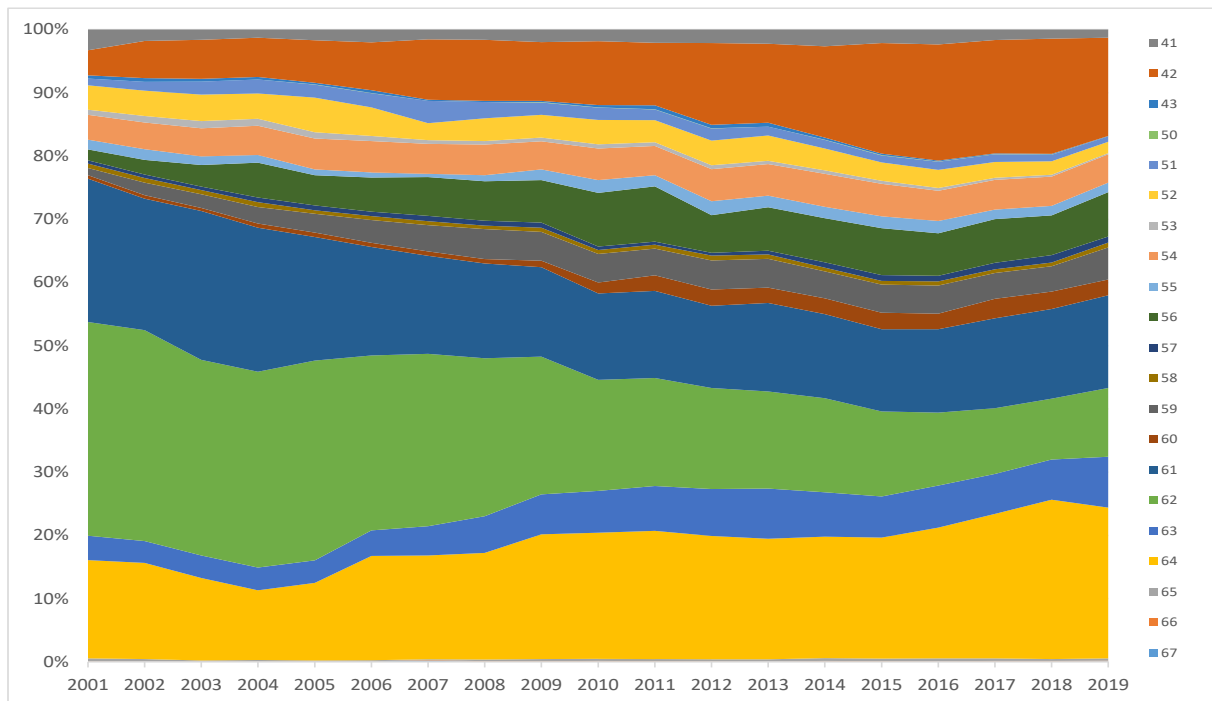
A *külkereskedelmi adatok* sokat elárulnak a magyar TCLF szektor termékszerkezetéről, illetve globális és európai termelési hálózatokba kapcsolódásáról. Figyelemre méltó, hogy míg az ezredfordulón a TCLF termékek exportja és importja csaknem egyensúlyban volt, a két évtized alatt mindinkább az import irányába tolódott az áruforgalom szerkezete és az *egyenleg egyre negatívabbá vált*. A korszak elején jellemzően a bérmunkában, nyugati irányú exportot lebonyolító élömunikaigényesebb szakágazatok termékeinek (ruházati termékek - 61-62, nem ruházati célú konfekcionált termékek - 63, lábbelik - 64, bőrruházat és táskák által dominált bőrárúk - 42) külkereskedelmi forgalma mutatott masszív többletet. Ez azonban nagyjából eltűnt a vizsgált időszak folyamán, így mindössze *két árucsoport* jelentősebb *szufficitje* maradt meg: a nagyarányú belső szerkezetváltáson átesett bőrárúk (42), ahol az autóiipari bőrtermékek váltak meghatározóvá, illetve a vatta, nemez és nem szőtt textília, különleges fonalak, zsinég, kötél és hajókötél és ezekből készült áruk csoportja (56) (3.1. ábra).

41 Nyersbőr és kikészített bőr; 42 Bőrárúk; nyerges- és szíjgyártó-árúk; utazási cikkek, táskák; állati bélből, aranyverőhártából, hólyagból vagy ínből készült áruk; 43 Szőrme, műszőrme; ezekből készült áruk; 50 Selyem; 51 Gyapjú, finom és durva állati szőr; lószőr-fonal és -szövet; 52 Pamut; 53 Növényi textilszálak, (kiv. a pamut); papírfonal és papírszövet; 54 Végtelen műszálak; 55 Vágott műszálak; 56 Vatta, nemez és nem szőtt textília; különleges fonalak; zsinég, kötél és hajókötél és ezekből készült áruk; 57 Szőnyegek és textil padlóborítók; 58 Különleges szövetek; bolyhos szövetek; csipke; kárpit; paszomány; hímzés; 59 Impregnált, bevont, beborított vagy rétegelt szövetek; műszaki textiláru; 60 Kötött és hurkolt kelmék; 61 Kötött és hurkolt ruházati cikkek, kellékek és tartozékok; 62 Ruházati cikkek, kellékek és tartozékok textilanyagból (kiv. a kötött és hurkolt árukat); 63 Készárúk textilből (kiv. ruházaticikkek); textiláru készítéséhez való készletek; használt textiláru és rongy; 64 Lábbeli, lábszárvédő és ezek részei; 65 Kalap és más fejfedő, valamint ezek részei; 66 Esernyő, napernyő, sétatálca, bot, botszék, ostor, lovaglókorbács és ezek részei; 67 Kikészített toll és pehely, valamint ezekből készült áruk; művirágok, valamint emberhajból készült cikkek; Σ TCLF árucsoportok összesen.

3.1. ábra: Az egyes TCLF árucsoportok külkereskedelmének egyenlege az árucsoportok teljes export-import forgalmának százalékában; alapadatok forrása: Nemzetközi Kereskedelmi Központ (ITC)

A külkereskedelmi egyenleg változásaival összefüggésben a *TCLF export áruszerkezete* is jelentős arányeltolódásokat mutat: a korábban vezető szerepet játszó két ruházati termékcsoport (61-62) relatív súlya csökkent, a lábbelik (64) és a bőrárúk (42) vették át a vezető szerepet. A „surranópályán” szintén figyelemre méltó a textil készárúk (63), illetve néhány további textilipari árucsoport (56, 59) felértékelődése, valamint a végtelen műszálak (54) folyamatos jelentősége (3.2. ábra). A műszálgyártás koncentráltága a bőrfeldolgozó ipar néhány nagyvállalat által meghatározott teljesítményét is felülmúlja: két legjelentősebb képviselője Nyergesújfalun (Zoltek) és Tiszaújvárosban (Tisza Textil) található, de a gyártó ipar e területe jellemzően kívül esik a könnyűipar statisztikai határain.

41 Nyersbőr és kikészített bőr; 42 Bőrárúk; nyerges- és szíjgyártó-árúk; utazási cikkek, táskák; állati bélből, aranyverő-hártyából, hólyagból vagy ínből készült áruk; 43 Szőrme, műszőrme; ezekből készült áruk; 50 Selyem; 51 Gyapjú, finom és durva állati szőr; lószőr-fonal és -szövet; 52 Pamut; 53 Növényi textilszálak, (kiv. a pamut); papírfonal és papírszövet; 54 Végtelen műszálak; 55 Vágott műszálak; 56 Vatta, nemez és nem szőtt textília; különleges fonalak; zsinog, kötél és hajókötél és ezekből készült áruk; 57 Szőnyegek és textil padlóborítók; 58 Különleges szövetek; bolyhos szövetek; csipke; kárpit; paszomány; hímzés; 59 Impregnált, bevont, beborított vagy rétegelt szövetek; műszaki textiláru; 60 Kötött és hurkolt kelmék; 61 Kötött és hurkolt ruházati cikkek, kellékek és tartozékok; 62 Ruházati cikkek, kellékek és tartozékok textilyagból (kiv. a kötött és hurkolt árukat); 63 Készárúk textilből (kiv. ruházaticikkek); textiláru készítéséhez való készletek; használt textiláru és rongy; 64 Lábbelik, lábszárvédő és ezek részei; 65 Kalap és más fejfedő, valamint ezek részei; 66 Esernyő, napernyő, sétapálca, bot, botszék, ostor, lovaglókorbács és ezek részei; 67 Kikészített toll és pehely, valamint ezekből készült áruk; művirágok, valamint emberhajból készült cikkek; Σ TCLF árucsoportok összesen.

3.2. ábra: Az egyes TCLF árucsoportok exportja a teljes TCLF export százalékában;
 alapadatok forrása: Nemzetközi Kereskedelmi Központ (ITC)

Részletesebb felbontásban is nyilvánvaló, hogy míg 2001-ben a ruházati ipar árucsoportjai domináltak és textilipari termékek nem is szerepeltek a legnagyobb mennyiségben kiszállított áruk TOP-10-es listáján, 2019-re mindinkább a *bőr- és lábbelitermékek vették át a vezető szerepet* és textilipari árucsoport is került fel a listára (3.3. táblázat). A ruházati ipar zsugorodása mellett a bőr- és lábbelik kivitel karrierje valószínűleg csak részben épül a kibocsátás tényleges növekedésére: szerepet játszhat felértékelődésében termelési hálózataik erősebb nemzetköziesedése, illetve a bőriparban a bérmunka konstrukció iparág átlagát messze meghaladó mértékű háttérbe szorulása. Ha nem az árucsoportok kivitelének súlyát vizsgáljuk, hanem az export bővülésének dinamikáját a jelentősebb tételt képviselő árucsoportok körében, akkor részben eltérő kép körvonalazódik. A 2001-hez képest mutatott dinamika terén elsősorban textilipari, illetve bőr- és cipőipari árucsoportok emelkednek ki, aláhúzva a

technológiai-funkcionális karakter erősödését. A 2008-hoz képest mutatott bővülés terén kiemelkedő árucsoportok köre és sorrendje részben eltér: a divatelemek is jobban megjelennek (3.4. táblázat).

3.3. táblázat: A magyar TCLF szektor legjelentősebb export termékei (ezer euro);
alapadatok forrása: Nemzetközi Kereskedelmi Központ (ITC)

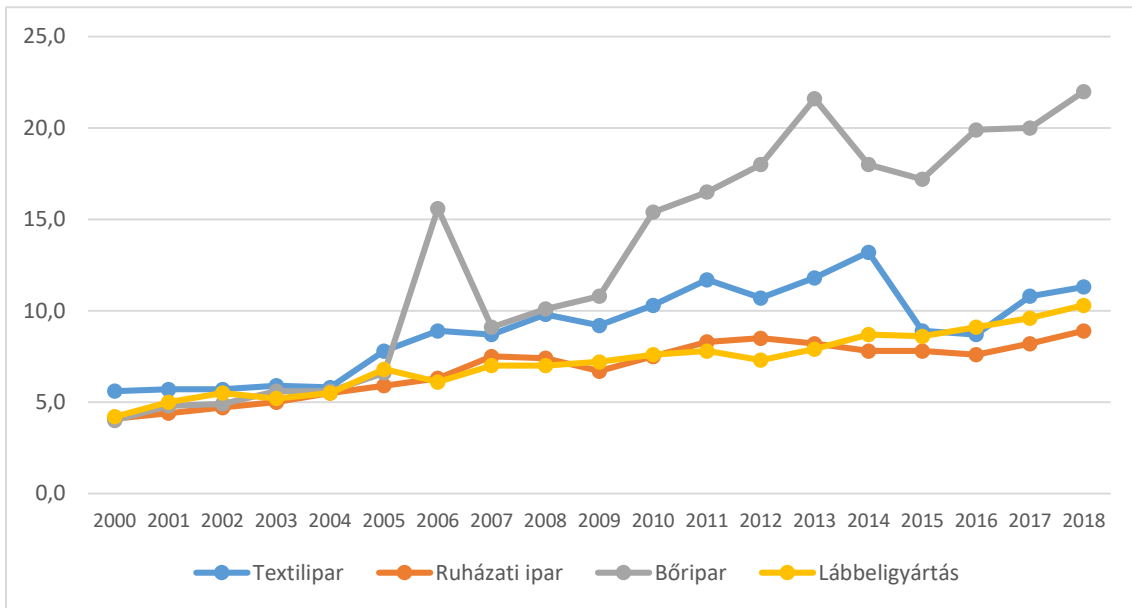
2001	TOP 10 árucsoport (a TCLF szektor exportjának 58%-a)
278 201	6204 Női kosztüm, ruhaegyüttes, ujjas, blézer, ruha, szoknya, nadrágszoknya, hosszúnadrág, overall, bricsesz nadrág és sortnadrág, nem kötött, nem hurkolt
225 110	6203 Férfi öltöny, ruhaegyüttes, zakó, blézer, hosszúnadrág, overall, bricsesz nadrág és sortnadrág, nem kötött, nem hurkolt
224 757	6403 Lábbeli, gumi, műanyag vagy bőr talppal és bőr felsőrésszel
195 047	6110 Ujjas mellény, pulóver, kardigán, mellény kötött vagy hurkolt anyagból
119 657	6108 Női kombiné, alsószoknya, rövidnadrág, hálóing, pizsama, hálóköntös, fürdőköpeny, háziköntös kötött vagy hurkolt anyagból
107 183	6406 Lábbeli részek; kiemelhető talpbélés, sarokemelő és hasonló; lábszárvédő, bokavédő és hasonló
86 430	6109 T-ing, atléta és más alsó ing kötött vagy hurkolt anyagból
85 583	6212 Melltartó, csípőszorító, fűző, nadrágtartó, harisnyatartó, zoknitartó és hasonló textilanyagból
54 493	4203 Ruházati cikk és ruházati tartozék bőrből
53 909	6202 Női felsőkabát, pelerin, köpeny, anorák, viharkabát, leंबरdzsek, nem kötött, nem hurkolt
2008	TOP 10 árucsoport (a TCLF szektor exportjának 49%-a)
166 268	6403 Lábbeli, gumi, műanyag vagy bőr talppal és bőr felsőrésszel
129 453	6212 Melltartó, csípőszorító, fűző, nadrágtartó, harisnyatartó, zoknitartó és hasonló textilanyagból
92 678	4205 Készárúk bőrből (kiv. nyerges- és szíjgyártó-árak, utazási cikkek, ruházati cikkek és tartozékok, műszaki célú bőraru)
87 975	6203 Férfi öltöny, ruhaegyüttes, zakó, blézer, hosszúnadrág, overall, bricsesz nadrág és sortnadrág, nem kötött, nem hurkolt
83 177	6204 Női kosztüm, ruhaegyüttes, ujjas, blézer, ruha, szoknya, nadrágszoknya, hosszúnadrág, overall, bricsesz nadrág és sortnadrág, nem kötött, nem hurkolt
71 220	6110 Ujjas mellény, pulóver, kardigán, mellény kötött vagy hurkolt anyagból
51 474	5601 Vatta és ebből készült áru; max. 5 mm hosszú textilszál; textilpor és örölt elemi szál
51 112	6108 Női kombiné, alsószoknya, rövidnadrág, hálóing, pizsama, hálóköntös, fürdőköpeny, háziköntös kötött vagy hurkolt anyagból
49 698	6406 Lábbeli részek; kiemelhető talpbélés, sarokemelő és hasonló; lábszárvédő, bokavédő és hasonló
49 278	4202 Utazási cikkek, tartók, tokok és táskák
2019	TOP 10 árucsoport (a TCLF szektor exportjának 49%-a)
320 969	6403 Lábbeli, gumi, műanyag vagy bőr talppal és bőr felsőrésszel
246 643	4205 Készárúk bőrből (kiv. nyerges- és szíjgyártó-árak, utazási cikkek, ruházati cikkek és tartozékok, műszaki célú bőraru)
130 616	4202 Utazási cikkek, tartók, tokok és táskák
119 473	6402 Nem vízhatlan lábbeli gumi- vagy műanyag talppal és felsőrésszel
101 238	6404 Lábbeli, gumi, műanyag vagy bőr talppal és textilanyag felsőrésszel
80 671	6109 T-ing, atléta és más alsó ing kötött vagy hurkolt anyagból
75 747	6406 Lábbeli részek; kiemelhető talpbélés, sarokemelő és hasonló; lábszárvédő, bokavédő és hasonló
74 104	6108 Női kombiné, alsószoknya, rövidnadrág, hálóing, pizsama, hálóköntös, fürdőköpeny, háziköntös kötött vagy hurkolt anyagból
63 838	5601 Vatta és ebből készült áru; max. 5 mm hosszú textilszál; textilpor és örölt elemi szál
63 725	6204 Női kosztüm, ruhaegyüttes, ujjas, blézer, ruha, szoknya, nadrágszoknya, hosszúnadrág, overall, bricsesz nadrág és sortnadrág, nem kötött, nem hurkolt

3.4. táblázat: Legnagyobb exportbővülést mutató árucsoportok a 2019-ben TOP-20 export értéket előállító árucsoport között; alapadatok forrása: Nemzetközi Kereskedelmi Központ (ITC)

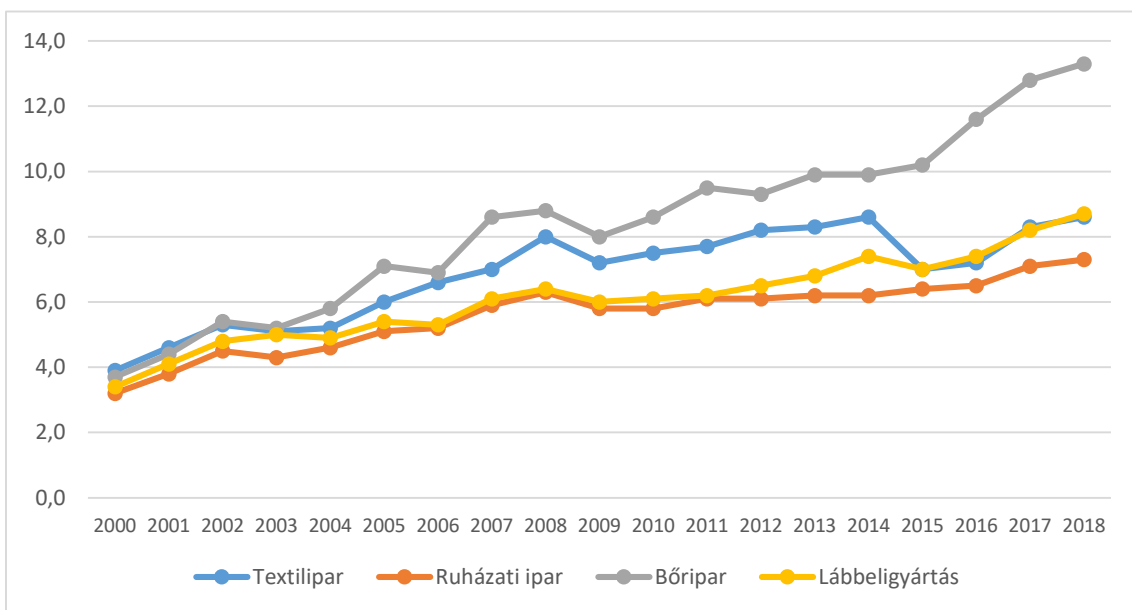
2001-hez képest (%)		2008-hoz képest (%)	
4205 Készárúk bőrből (kiv. nyerges- és szíjgyártó-árak, utazási cikkek, ruházati cikkek és tartozékok, műszaki célú bőraru)	14 664	6404 Lábbeli, gumi, műanyag vagy bőr talppal és textilanyag felsőrésszel	1735
5902 Kerékköpeny kordszövet poliamidból, poliészterből vagy viszkózszelyemből	3 934	5911 Az árucsoporthoz tartozó megjegyzések 7. pontjában meghatározott textiltermék és textiláru műszaki célra	710
5911 Az árucsoporthoz tartozó megjegyzések 7. pontjában meghatározott textiltermék és textiláru műszaki célra	3 434	5607 Zsineg, kötél és hajókötél	511
6309 Használt ruha, lábbeli és fejfedő	2 343	6309 Használt ruha, lábbeli és fejfedő	325
5601 Vatta és ebből készült áru; max. 5 mm hosszú textilszál; textilpor és örölt elemi szál	931	6402 Nem vízhatlan lábbeli gumi- vagy műanyag talppal és felsőrésszel	268
6404 Lábbeli, gumi, műanyag vagy bőr talppal és textilanyag felsőrésszel	909	4205 Készárúk bőrből (kiv. nyerges- és szíjgyártó-árak, utazási cikkek, ruházati cikkek és tartozékok, műszaki célú bőraru)	266
5607 Zsineg, kötél és hajókötél	592	4202 Utazási cikkek, tartók, tokok és táskák	265
6402 Nem vízhatlan lábbeli gumi- vagy műanyag talppal és felsőrésszel	493	6109 T-ing, atléta és más alsó ing kötött vagy hurkolt anyagból	234
5603 Nem szőtt textília impregnálva, bevonva, beborítva vagy rétegelve is	324	6307 Textilanyagból készült padló-, edény-, por- és hasonló törlőruhák, mentőmellények, zászlók, külső huzatok, övek és szalagok belső erősítésre, szabásminták, por-álarok	196
4202 Utazási cikkek, tartók, tokok és táskák	322	6403 Lábbeli, gumi, műanyag vagy bőr talppal és bőr felsőrésszel	193

A magyar TCLF szektor belső szerkezetéről és nemzetközi helyzetéről a termelés hatékonyságát, a termék szerkezetet és az értékláncokban ellátott funkciókat összegezve tükröző munkatermelékenységi adatok is hasznos információkat szállítanak. A termelés (process), a termékek (product) és a funkciók (function) terén felmutatott teljesítmény kiegészülve az értékláncok / iparágak közötti váltás (chain / intersectoral upgrading) lehetőségével az ún. *gazdasági feljebb lépés* (economic upgrading) dimenzióiként jelenik meg a nemzetközi szakirodalomban (Barrientos et al. 2011, Fernandez-Stark et al. 2011). A magasabb hozzáadott érték felé történő elmozdulást jelentő feljebb lépés – a termelési hálózatokba kapcsolódás szempontjából mérvado *költség-képesség arányok* folyamatos faragásával – hozzájárul ahhoz, hogy a termelés emelkedő költségei ellenére se következzen be a kizáródás.

De mit mutatnak a magyar TCLF szektor adatai? Miközben a négy alágazat *munkatermelékenysége* euróban számolva mutatott némi növekedést az ezredforduló utáni időszakban, a technológia-intenzívebb alágazatok (textilipar és bőripar) kedvezőbb helyzete is tapintható: a többi TCLF alágtól nagyobb arányú elszakadásra ugyanakkor csak a bőrtermékgyártás volt képes (3.3. ábra). Ugyanez a megállapítás érvényes a munkatermelékenységgel összefüggést mutató *bérlétségek* alakulására is (3.4. ábra). (A textilipar teljesítményét befolyásolhatja egyes, többnyire bérmunka keretében működő rehabilitációs foglalkoztatók statisztikai nyilvántartásának változása: a 2014-ben bekövetkezett visszaesés valószínűleg egy jelentősebb méretű ilyen szereplő textiliparhoz sorolásához köthető.)

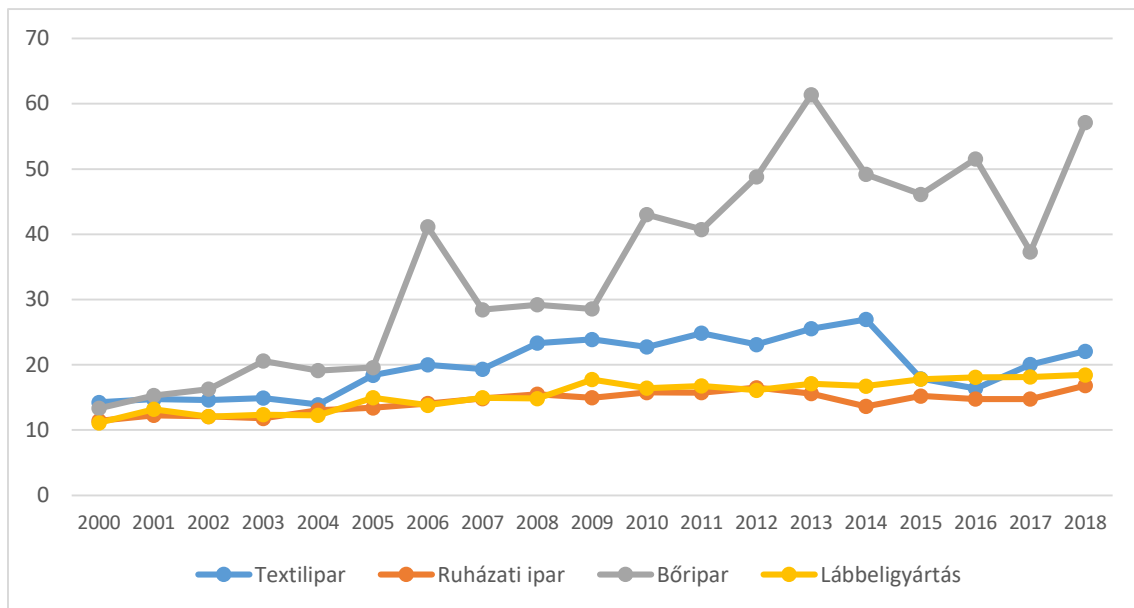
3.3. ábra: Munkatermelékenység (egy alkalmazásban állóra jutó bruttó hozzáadott érték) a magyar TCLF szektor alágaiban (ezer euro); adatok forrása: EUROSTAT

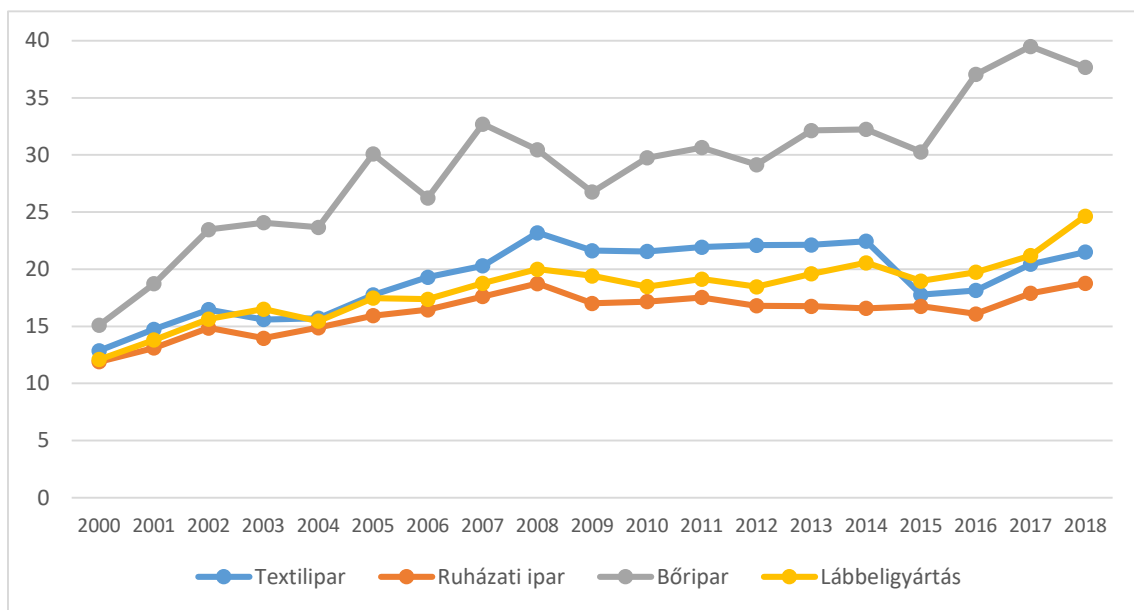
3.4. ábra: Bérköltségek (egy alkalmazásban állóra jutó bérköltség) a magyar TLF szektor alágaiban (ezer euro); adatok forrása: EUROSTAT

Ha a magyar TLF szektor teljesítményét a Magyarországon mindig is fontos vonatkoztatási pontnak számító *német ipar megfelelő mutatóival* vetjük össze, akkor egyrészt a magyar termelékenységi és bérköltség-mutatók nagyarányú elmaradása, másrészt mérsékelt felzárkózása, harmadrészt ismét a bőripar többi alághoz képest mindkét tekintetben kedvezőbb pozíciója rajzolódik ki. A 2000-es évek elején a magyar TLF szektor jellemzően a német ipar megfelelő mutatóinak 10-15%-át érte el, ami a 2010-es évek végére 15-25%-ra növekedett. Egyedül a *bőrtermékgyártás* volt képes a német bőripar munkatermelékenységének 50-60%-át, bérköltségeinek 35-40%-át elérni (3.5-3.6. ábra). A magyar bőripar korábban bemutatott iparágak közötti váltása (autóipari beszállító hálózatok felé fordulása) fontos szerepe játszik felzárkózásában, melynek fontos eleme, hogy olyan szegmensekben érdekelt, ahol nem a hagyományos bémunka-konstrukció dominál. Figyelemre méltó a munkatermelékenység és bérköltségek között mutatkozó lényeges különbség is, mely rámutat arra, hogy a szektorban domináns,

regionális termelési hálózatokat működtető külföldi nagyvállalatok magyarországi terjeszkedése jelentős részben a *kedvező költség-képesség arányokra* épül (Coe – Yeung 2019).

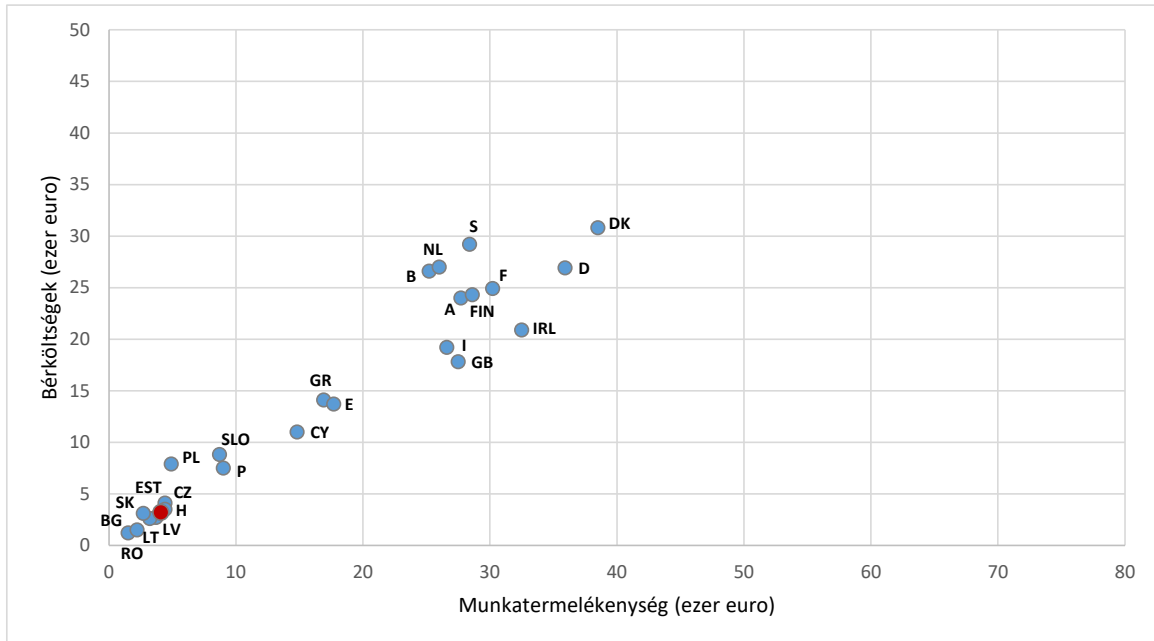
3.5. ábra: Munkatermelékenység (egy alkalmazásban állóra jutó bruttó hozzáadott érték) a magyar TCLA szektor alágaiban a megfelelő németországi adatok százalékában; adatok forrása: EUROSTAT

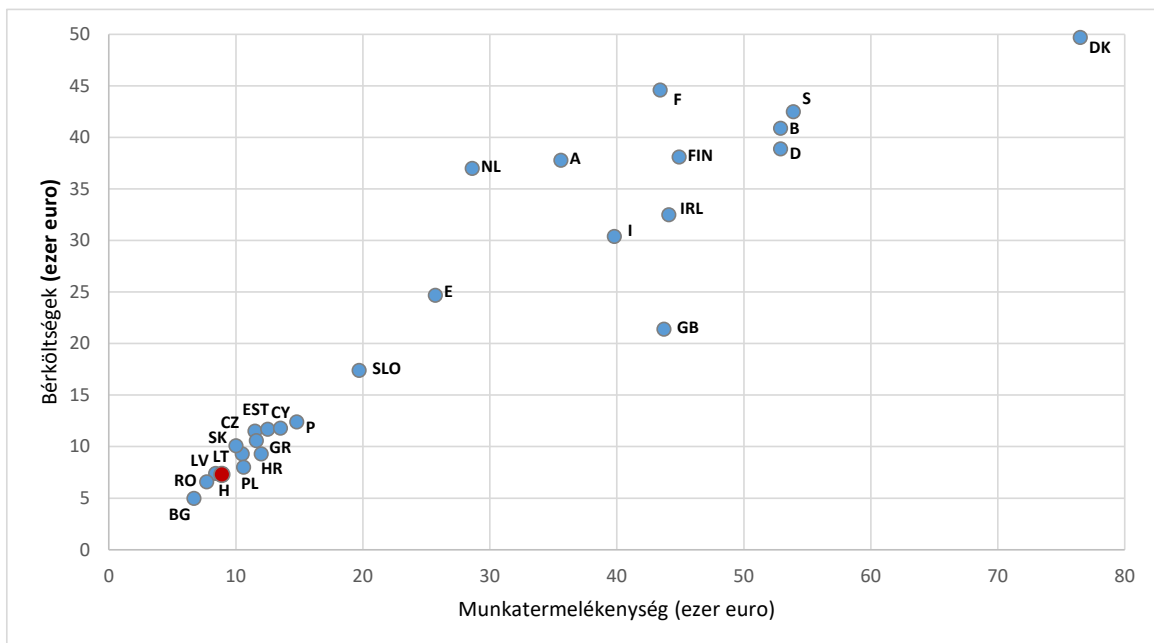
3.6. ábra: Bérköltségek (egy alkalmazásban állóra jutó bérköltség) a magyar TCLA szektor alágaiban, a megfelelő németországi adatok százalékában; adatok forrása: EUROSTAT

Mind a négy alág kapcsán kijelenthető, hogy a 2000-es évek elején Magyarország az Európai Unión belül *legalacsonyabb munkatermelékenység- és bérköltség-mutatókkal* bíró országok (Csehország, Szlovákia, balti államok, Románia, Bulgária) csoportjában helyezkedett el, de ott inkább a jobbak között volt. Ehhez képest a 2010-es évek végéig egy erősen polarizálódó európai mezőnyben három alágban is romlottak az ország relatív pozíciói. A textiliparban csak Bulgária helyezhető egyértelműen mögé, a ruházati iparban és a lábbeligyártásban pedig csak Bulgária és Románia. A bőripar itt is eltérő képet mutat. Munkatermelékenység terén nemcsak az összes poszt-socialista EU-tagországot utasította maga mögé, de Ciprust, Görögországot és Portugáliát is (az más kérdés, hogy bérköltségek terén ez a kiugrás

nem érzékelhető). Megállapítható tehát, hogy Magyarországon az iparág *több alágának szerkezetváltása* – a zsugorodás mellett is – *elmaradt* a hasonló kihívásokkal szembesülő kelet-közép-európai országok könnyűiparának átalakulásától. Mindez annak dacára történt, hogy Magyarország korábban ebben az iparágban is az éllovasok között foglalt helyet, és a szerkezetváltás szükségessége – mint azt láttuk korábban – már legalább két évtizede megfogalmazódott (3.7-3.8. ábra, függelék ábrái).

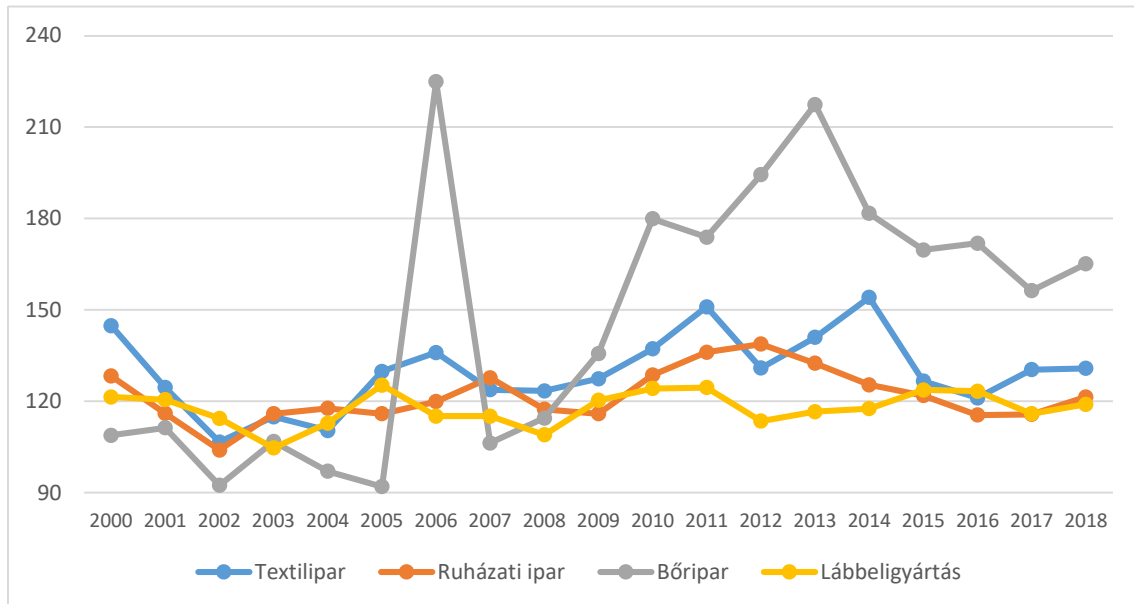
3.7. ábra: Magyarország ruházati iparának Európai Unió belüli pozíciója a munkatermelékenység és béreköltség adatok tükrében (2000); adatok forrása: EUROSTAT

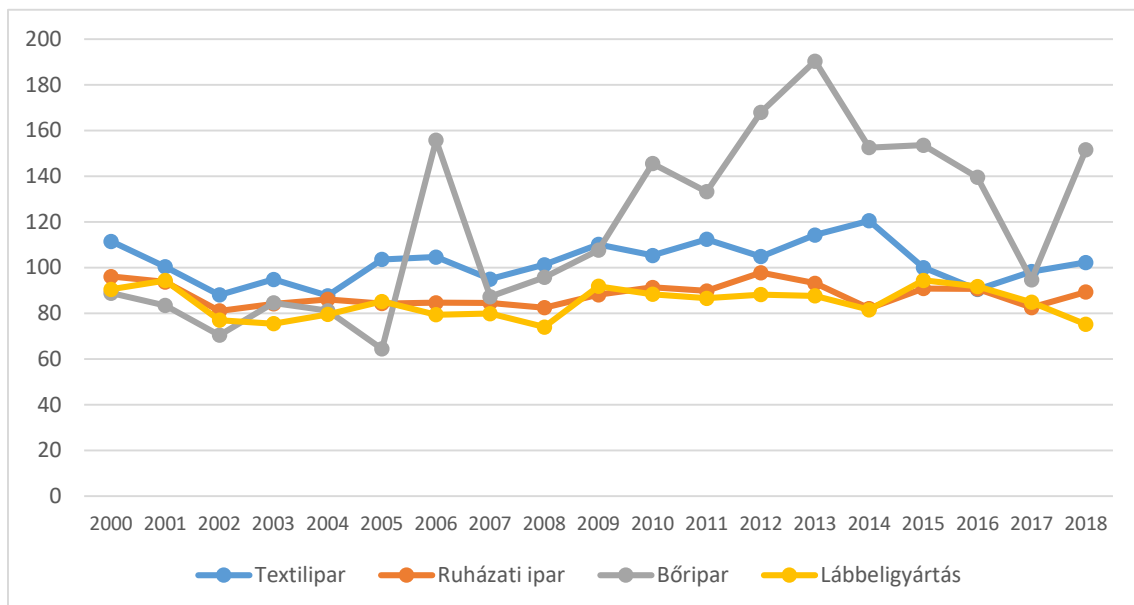
3.8. ábra: Magyarország ruházati iparának Európai Unió belüli pozíciója a munkatermelékenység és béreköltség adatok tükrében (2018); adatok forrása: EUROSTAT

A: Ausztria, B: Belgium, BG: Bulgária, CY: Ciprus, CZ: Csehország, D: Németország, DK: Dánia, E: Spanyolország, EST: Észtország, F: Franciaország, FIN: Finnország, GB: Egyesült Királyság, GR: Görögország, H: Magyarország, HR: Horvátország, I: Olaszország, IRL: Írország, LT: Litvánia, LV: Lettország, NL: Hollandia, P: Portugália, PL: Lengyelország, RO: Románia, S: Svédország, SK: Szlovákia, SLO: Szlovénia.

A két mutató összegzésének tekinthető *bérrányos termelékenység-adatok* terén a hazai textil-, ruha- és cipőipar általában az EU-mezőny dereka táján helyezkedett el az elmúlt két évtizedben, a textilipar esetében gyengébb pozíciókat elfoglalva, mint a ruha- és cipőgyártás esetében. A 2001-2002-ben végrehajtott kétlépcsős minimálbér-emelés a bérrányos termelékenység romlásával járt mindhárom alág esetében, hiszen a hirtelen emelkedő munkaerő-költségekkel nem tudott lépést tartani a termék- és tevékenységszerkezet változása. Ezt követően különösen a textil- és ruházati iparban hullámzóan emelkedő bérrányos termelékenység figyelhető meg, a 2010-es évek közepéig: a zsugorodó alágak termék- és tevékenységszerkezete az emelkedő munkaerőköltségekhez idomult (3.9. ábra).

3.9. ábra: Bérrányos termelékenység a magyar TCLF szektorban (%); alapadatok forrása: EUROSTAT

3.10. ábra: Bérrányos termelékenység a magyar TCLF szektorban, a megfelelő németországi mutatók százalékában; alapadatok forrása: EUROSTAT

Az utóbbi években – eltekintve a statisztikai anomáliáktól – valószínűleg újra romló bérrányos termelékenység jellemző: a nemzetgazdasági szinten kiéleződő munkaerőhiány által felhajtott munkaerőköltségekkel kevésbé képesek lépést tartani az alágak. A romló bérrányos termelékenység a

nemzetközi termelési hálózatokból történő újabb kiárazódás, az iparág további zsugorodásának veszélyét hordozza magában. Mindez újfent aláhúzza a *termék- és tevékenységszerkezetváltás szükségességét*. A bőrtermékgyártás mutatói – miután azok jellemzően néhány nagyvállalat döntéseitől függenek – jóval hektikusabb ingadozásokat produkálnak (3.9. ábra): Magyarország az elmúlt 20 évben volt az EU leggyengébbje, a 2010-es években pedig jellemzően a legjobbak között szerepel.

Mérsékelt szerkezetváltásról tanúskodik a 3.10. ábra, mely a magyar TCLF szektor bérarányos termelékenységét a németországi mutatók százalékában határozza meg. Figyelemre méltó, hogy az élömunkaigényesebb ruházati ipar és lábbeligyártás mutatói mindvégig a németországi értékek alatt szerepeltek, míg a textilipar, de különösen a bőrpar képes volt a németországi értékeket jelentősen meghaladó bérarányos termelékenység mutatók elérésére is. Ez azt jelenti, hogy a jelenlegi termék- és tevékenységszerkezet mellett – akár európai összevetésben is – elsősorban a bőrparban tűnik versenyképesebbnek a magyarországi TCLF szektor. Az autóiipari bőrtermékgyártók (és a kiemelkedő bőrönd- és táskagyártó) beruházásai által generált *értékláncok közötti váltással* olyan piacokra lépett be a hazai bőrpar, amelyben emelkedő bérköltségek esetén is van még némi kifutási lehetősége.

Az ezredforduló utáni termék- és tevékenységszerkezetváltás egyik legfontosabb fokmérője az 1990-es években meghatározó szereplővé vált *bérmunka* arányának változása. Míg a feldolgozóiparban egy évtizeddel ezelőtt a gyártók 15-20%-a, ma alig több, mint 10%-a végez bérmunkát, addig a TCLF szektorban ez a mutató az elmúlt évtizedben is stabilan 35% körül alakult. Míg a feldolgozóipar árbevételének 1-2%-a realizálódik bérmunka keretében, addig a TCLF szektorban ez az érték ugyan az utóbbi évtizedben is csökkenő, de még mindig 10% feletti. Különösen az árbevételi mutatók tükrében szembejövő, hogy a bérmunka az *élömunkaigényesebb ruházati ipar és lábbeligyártás* területein elterjedtebb, míg a textil- és bőrparban a szerepe marginális (3.5. táblázat). Hasonlóan alakult a bérmunka aránya a kivitelben is: a két legerősebben érintett alág közül a ruházati iparban 40-45%-os, a lábbeligyártásban 25% körüli, az utóbbi években stabil vagy enyhén növekvő arányok jellemzőek. Hangsúlyozandó ugyanakkor, hogy a szerkezetváltás előrehaladásával ezek az arányok már jócskán elmaradnak az 1990-es évek közepi értékektől, amikor a ruházati termékeknél 90-95% körüli, a lábbeli termékeknél 95%-ot is meghaladó súlya volt a bérmunkának az exportban (Cseh 1997). A jelenség hátterében egyrészt a hazai könnyűipari szereplők korábbi bérmunka-alapú nemzetközi termelési hálózatokból történő kiárazódása, illetve saját termék-exportjának felértékelődése, másrészt a külföldi leányvállalatok esetében megfigyelhető konstrukcióváltás (túllépés a bérmunkán) játszhat szerepet.

3.5. táblázat: Bérmunkázó gyártók és bérmunka keretében realizált árbevétel (%); alapadatok forrása: KSH

	Gyártók (%)						Árbevétel (%)					
	2008	2010	2012	2014	2016	2018	2008	2010	2012	2014	2016	2018
13	22	23	19	12	17	21	7	5	4	2	9	4
14	43	48	45	40	44	43	34	39	38	34	34	34
151	30	37	39	32	40	41	1	1	2	1	1	1
152	34	34	31	32	36	39	25	23	21	22	24	26
CB	35	38	36	31	36	36	16	16	14	11	12	12

CB: Textilia, ruházat, bőr és bőrtermék gyártása összesen.

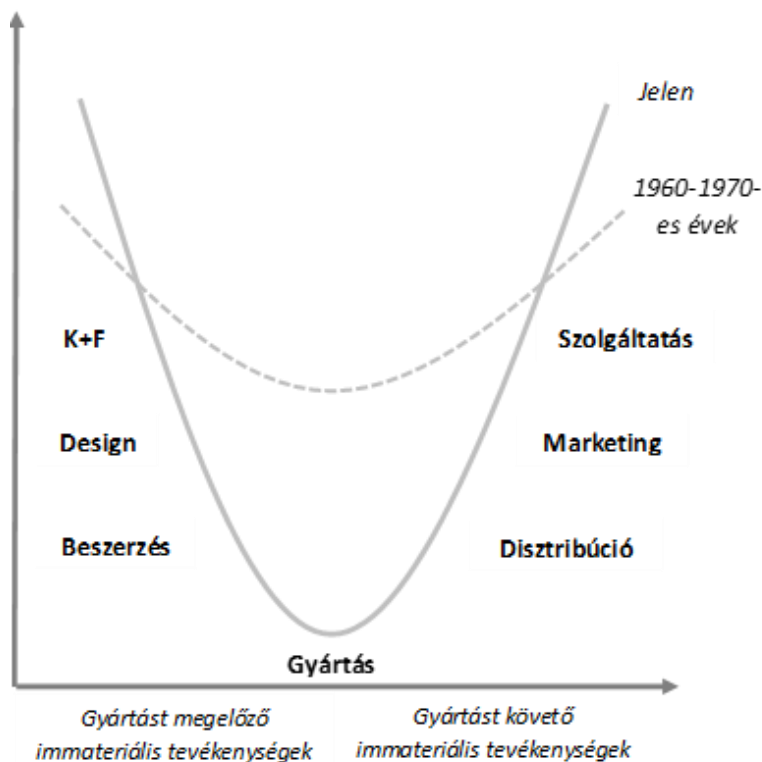
A *bérmunka* más termékének legyártását jelenti: ennek keretében a vállalkozás jellemzően gyártási kompetenciáit, munkaerejét bocsátja áruba egy olyan iparágban, ahol a kedvező költség-képesség arányok elérésének fontos eszköze az alkalmazásban állók nyomott bére. Jelentős különbségek vannak ugyanakkor a bérmunkában gyártott termékek piaci pozicionálásában, illetve a bérmunka keretében elvégzett értékteremtési lépésekben is: a nagyobb hozzáadott értéket tartalmazó, tudásigényesebb termékekkel, valamint egyes, gyártáson túli tevékenységek (nyersanyagbeszerzés, gyártásfejlesztés) elvégzésével bérmunkásként is magasabb jövedelmek, a nemzetközi termelési hálózatokban stabilabb pozíciók érhetőek el. A bérmunka piacbővítő, új tudást becsatornázó, magasabb színvonalú termékek hatékonyabb gyártását segítő szerepe is tetten érhető. Ugyanakkor, elsősorban *funkcionális értelemben*

korlátokkal is szembesülnek a bér munkázók: csak azon (nem stratégiai) funkciók irányába bővíthetik tevékenységüket, melyeket a termelési hálózatok irányítói lehetővé tesznek számukra. A nemzetközi szakirodalom az ilyen típusú munkamegosztás funkcionális feljebb lépést korlátozó jellegét többféle szerepkör és többféle termelési hálózatba kapcsolódás útján látja kivédhetőnek (Tokatli 2016).

A *funkcionális feljebb lépés* bér munkázó ruházati iparra és lábbelgyártásra jellemző lépcsőit mutatja a 3.6. táblázat, míg a globális vagy regionális termelési hálózatokban ellátott értékteremtési lépésekhez kapcsolódó hozzáadott érték megoszlását az ún. *mosolygörbe* szemlélteti (3.11. ábra).

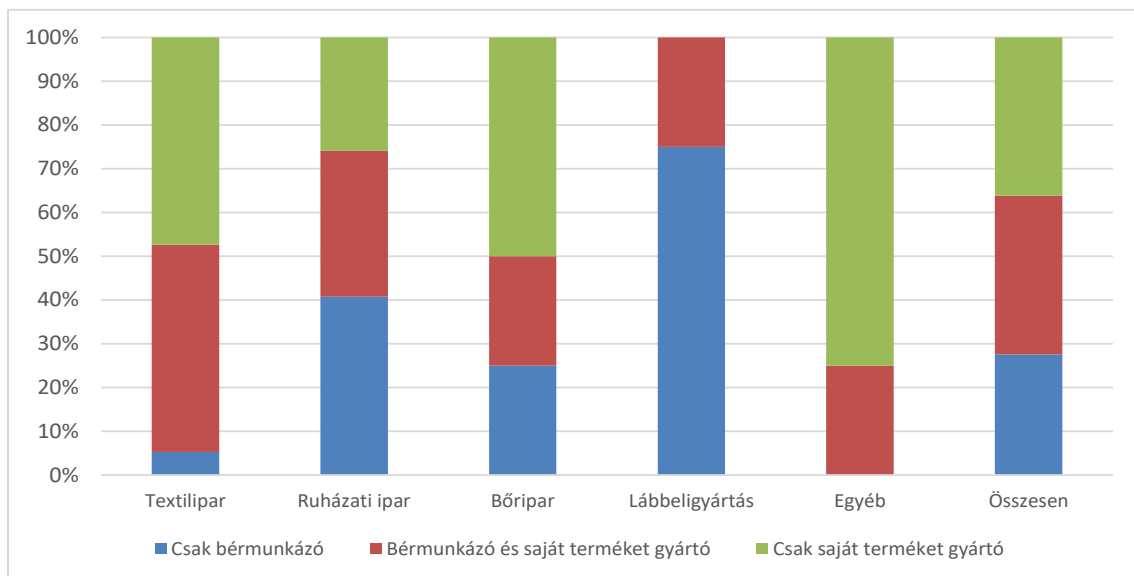
3.6. táblázat: Funkcionális feljebb lépés az élő munkai igényes könnyűiparban;
forrás: Fernandez-Stark et al. 2011, Memedovic – Mattila 2008

Típus	Jellemzők
CM / CMT (Cut, Make and Trim) termelő	Termékek készítése a megrendelő márkanéve alatt, alapanyagok és instrukciók a megrendelőtől;
OEM (Original Equipment Manufacturer) / teljes értékű (full-package) termelő	Termékek készítése a megrendelő márkanéve alatt, instrukciók a megrendelőtől, de mintázás és alapanyagok beszerzése saját hatáskörben, bejövő és kimenő logisztika, akár saját beszállítók;
ODM (Original Design Manufacturer) termelő	Termékfejlesztés és teljes értékű termelés: termékek eladása a megrendelő márkanéve alatt, de termékkollekció összeállítása, kiválasztott termékek alapanyagainak beszerzése, legyártása;
OBM (Original Brand Manufacturer) termelő	Márkaépítés, termékfejlesztés és teljes értékű termelés: termékek gyártása és eladása saját márkanevek alatt, tapasztalatszerzés jellemzően a hazai és a szomszédos országok piacain;

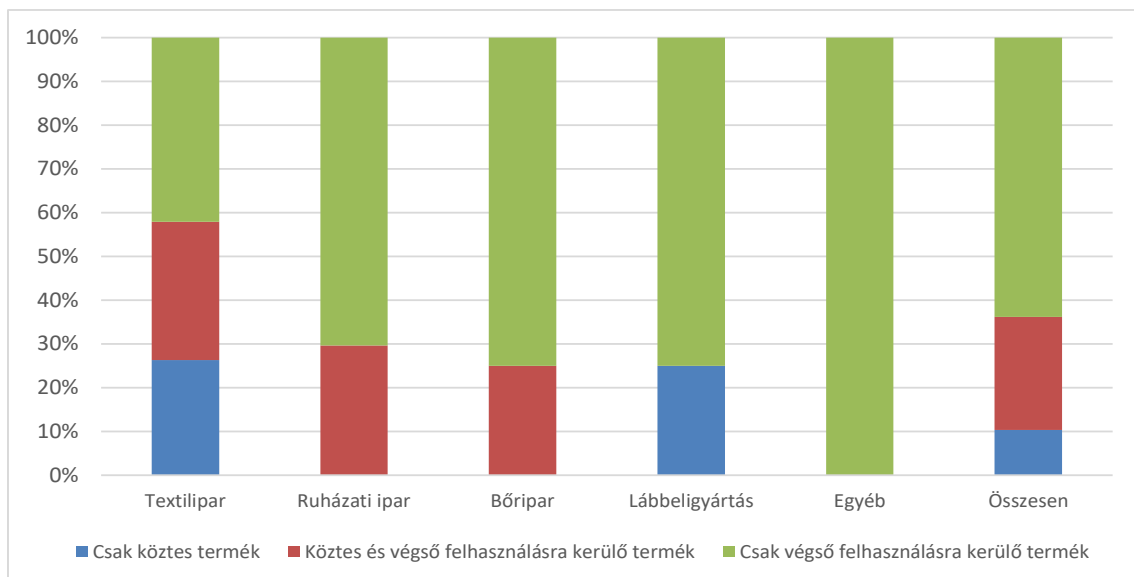

3.11. ábra: Az egyre „mosolygósabb” mosolygörbe;
forrás: Fernandez-Stark, K. et al. 2011 és Sass 2017 alapján

A 3.11. ábrán szereplő mosolygörbe alapján ruházati iparban gyűjtött tapasztalatok képezik: elképzelhető ugyanakkor, hogy a *hozzáadott érték* értékteremtési lépések közötti *megoszlása eltérő* arányokat mutat ipari felhasználásra kerülő *technológia-intenzívebb* vagy különböző *funkcionális termékek* esetében. E feltevés igazságtartalmának részletesebb vizsgálata azonban külön kutatásokat igényel.

3.11. ábra: A kérdőívet kitöltő gyártó cégek megoszlása tevékenységszerkezetük szerint; forrás: MKSZ

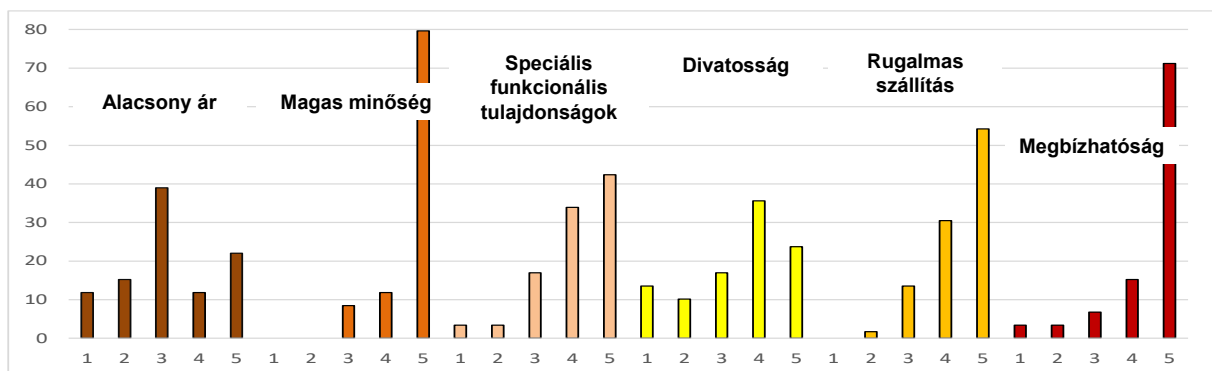

3.12. ábra: A kérdőívet kitöltő gyártó cégek megoszlása termékszerkezetük szerint; forrás: MKSZ

Nem véletlen, hogy az MKSZ kérdőív gyártó cégek közé tartozó kitöltői (59 db vállalkozás) között a csak bér munkázó, illetve a csak saját termékeket gyártó szereplők mellett a legnagyobb csoportot valójában a *bér munkát és saját termékgyártást kombináló vállalkozások* köre jelenti. A bér munka kizárólagos vagy részleges megjelenése legnagyobb arányban – összhangban korábbi elemzésünk eredményeivel – a ruházati iparban és a lábbeligyártásban figyelhető meg (3.11. ábra). Hazai cipőgyártók körében gyűjtött korábbi tapasztalataink számos *bér munkázó köztes pozícióba* kerülését mutatták a nemzetközi termelési hálózatokban: ezek a szereplők – miközben maguk is bér munkáztak nyugati megrendelőik számára – jellemzően a gyártás leginkább élő munkai igényes lépését jelentő cipőfelsőrész készítést költség-hatékonysági okokból és a rugalmas kapacitáshasznosítás jegyében hazai és külföldi beszállítóknak szervezték ki, ugyancsak bér munka keretében (Molnár 2017). Válaszadó

gyártóink jelentős része – különösen a textiliparban – csak köztes termékeket, mások – különösen az iparon túl nyilvántartott divattervező cégek körében – csak végső felhasználásra kerülő termékeket gyártanak, valójában azonban a gyártó ipar minden alágazatában adott a lehetősége a kétféle terméktípus kombinációjának, a *különböző termelési hálózatokban eltérő szerepkörök* kialakításának (3.12. ábra).

Függetlenül attól, hogy bér munkázó vagy saját termékeket gyártó cégekről, illetve köztes vagy végső felhasználásra kerülő termékek előállításáról van-e szó, a kérdőívet kitöltők legnagyobb része szerint az alacsony ár jelentőségét meghaladja a magas minőség, a különböző tanúsítványokkal alátámasztott megbízhatóság, bizonyos speciális (funkcionális) tulajdonságok megléte vagy a rugalmas szállítás képessége. Utóbbi szempontokat a válaszadók legnagyobb része a legmagasabb osztályzattal értékelte (3.13. ábra). Mindez jelzi: a könnyűipar hazai *termékszerkezetváltása* az árérzékeny tömegtermékek felől a *speciálisabb termékek* irányába halad, amely a *rugalmas kiszolgálás* képességével kombinálva hosszabb távon is jelentőséget kölcsönözhet a kelet-közép-európai térségben működő gyártóknak.

3.13. ábra: A kérdőívet kitöltő gyártó cégek termékeinek legfontosabb tulajdonságai (1=egyáltalán nem fontos, 5=legfontosabb); forrás: MKSZ

Bár különösen a bér munkázók körében a beszűkült gyártáson kívüli tevékenységek és kapcsolódó humán erőforrás-háttér megnehezíti a pályamódosítást, az ezredforduló utáni tapasztalatok, a termelési hálózatokból történő kiszorulás veszélye a *diverzifikációs stratégiák* irányába terelte az iparági szereplőket. Ennek keretében mind többen kezdtek el foglalkozni *saját termékek* fejlesztésével, illetve *márkanevek* felépítésével. Nemcsak textil-, ruha-, bőr- és lábbeligyártó cégek vesznek részt ebben a szerkezetváltásban, hanem – összhangban az iparág fogyasztó-vezérelt jellegével (Bertram 2008, Fernandez-Stark et al. 2011) – a kereskedők, illetve – az ún. dizájnerek révén – a divattervező cégek is (Eifert 2020). A magyar márkák beazonosítására, általános jellemzőik vizsgálatára a cipőipar esetében Kalmár (2018), a ruházati iparban Máté (2019) tett kísérletet. Előbbi 63 db lábbeli márkát, utóbbi 348 db ruházati márkát gyűjtött össze. Az elemzések különösen a ruházati termékek esetében mutatták ki a márkaalapítási kísérletek látványos számbeli gyarapodását a 2000-es évek végén, 2010-es évek elején. A beazonosított trendek nyilvánvalóvá teszik, hogy a TCLF szektor szerkezeti átalakulása nem ragadható meg csak ipari adatokkal, hiszen a funkcionális feljebb lépéshez kötődő teljesítmények jelentős része az értéklánc más szegmenseinek statisztikáiban mutatkozik meg. Másrészt, aláhúzza azon, elsősorban *divatiparban* érzékelhető törekvések fontosságát, melyek a termék- és márkafejlesztés, illetve a hazai gyártóbázis közötti kapcsolatok erősítését célozzák. Ebből a szempontból a divattervezői-szervezői oldalról építkező Magyar Divat és Design Ügynökség, illetve a gyártói oldal képviselőjét ellátó Magyar Könnyűipari Szövetség közötti együttműködésben jelentős potenciálok rejlenek.

A divatipari törekvések mellett nem lehet szó nélkül hagyni azt a korábban leírt tendenciát sem, mely szerint a textil-, ruha-, bőr- és lábbeligyártó ipar teljesítményének egyre nagyobb része a ruházatkódás igényei helyett *különböző felhasználási területekre* (egészségügy, lakberendezés, járműipar, építőipar, védőfelszerelések-munkaruházat stb.) irányuló termékek gyártását jelenti. Jól mutatják ezt a dinamikát – a termelési és foglalkoztatási adatok mellett – a szakágazatokban megvalósuló *beruházások* adatai is. A beruházások *szakágazatok közötti megoszlását* az elmúlt fél évtizedben vizsgálva, figyelemre méltó

a kötött, hurkolt kelme (1391), a nem ruházati célú konfekcionált textiláru (1392), a kötéláruk (1394), az egyéb kötött, hurkolt ruházati termék (1439), valamint a táskafélék, szíjazat (1512) gyártásának felülreprezentáltsága az árbevétel alapján elfoglalt pozíciókhoz képest. Az ellenpólust a nem szőtt textíliák (1395), a felső- (1413) és alsóruházat (1414), valamint a lábbelik (1520) gyártása képviseli, amelyek részesedése a beruházásokban kisebb árbevételi súlyukhoz képest. Ha az egyes szakágazatokban megvalósított beruházások árbevételhez viszonyított arányát vizsgáljuk, a kép részben hasonló, ugyanakkor az iparági átlagot meghaladó, magasabb értékeket képviselő szakágazatok között – tükrözve e területek nagyobb beruházási igényét – számos textilipari szakágazat, illetve az egyébként marginális súlyú bőr- és szőrmeipari tevékenységek is megjelennek (3.7. táblázat).

3.7. táblázat: Beruházások a magyar TCLF szektorban, szakágazatonként; alapadatok forrása: KSH

	Beruházások a TCLF szektor összes beruházásának százalékában						Beruházások a szakágazat árbevételének százalékában					
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2013	2014	2015	2016	2017	2018
13	40,0	32,3	33,4	35,2	43,0	39,7	12,8	10,6	11,1	12,3	12,1	10,4
1310	13,0	3,5	2,6	2,0	1,2	3,9	20,2	6,0	5,9	4,7	2,7	8,8
1320	6,4	3,0	3,4	5,4	8,1	2,8	12,4	6,6	8,7	13,6	18,7	5,8
1330	3,5	0,9	1,0	3,1	2,2	1,1	89,1	12,6	12,1	28,5	13,9	4,1
1391	2,3	3,3	1,9	0,9	1,0	1,2	45,6	36,5	36,8	18,4	14,5	26,5
1392	7,1	17,3	18,9	13,4	14,9	14,8	6,2	16,5	16,2	11,0	11,9	12,0
1393	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,7	2,5	1,6	1,6	2,4	3,5
1394	2,2	0,6	1,4	0,5	9,3	12,0	27,3	7,8	17,8	6,4	17,5	21,3
1395	2,2	1,6	1,1	3,9	2,8	1,1	5,7	4,6	3,0	10,3	6,5	2,4
1396	2,1	0,6	1,6	3,7	2,2	1,0	12,6	3,0	7,5	48,2	18,0	7,0
1399	1,3	1,4	1,3	2,2	1,3	1,6	16,1	12,1	8,5	24,0	12,0	15,7
14	25,7	24,2	22,2	18,3	19,3	20,6	9,0	9,2	10,4	7,4	8,0	8,9
1411	0,2	0,3	0,4	0,1	0,4	0,2	15,7	31,6	39,9	10,2	30,0	36,6
1412	3,3	3,9	2,3	1,4	1,6	3,6	11,2	12,6	10,1	5,1	6,4	11,5
1413	7,3	8,4	9,1	7,6	8,4	6,1	6,4	7,9	9,9	7,3	8,0	6,1
1414	5,3	5,8	3,8	3,1	3,2	4,9	6,8	8,8	7,1	6,0	5,9	9,1
1419	4,8	1,5	2,6	1,8	2,0	2,2	11,5	3,9	9,4	4,3	5,7	8,1
1420	0,3	0,2	0,2	0,3	0,1	0,2	42,3	21,9	24,8	54,1	19,6	29,6
1431	0,3	0,2	0,0	0,5	0,1	0,1	7,6	5,2	1,4	17,8	4,8	10,3
1439	4,3	3,9	3,7	3,5	3,5	3,3	27,7	26,2	30,1	18,7	18,9	18,6
15	34,3	43,5	44,5	46,4	37,7	39,7	7,6	9,7	10,3	9,5	7,7	7,6
1511	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	6,9	0,1	5,0	63,9	3,5	18,2
1512	27,6	35,3	37,9	38,9	31,0	29,3	10,7	12,7	12,4	11,0	8,7	7,8
1520	6,6	8,2	6,6	7,5	6,6	10,3	3,4	4,9	5,2	5,7	4,9	7,2
CB	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	9,5	9,8	10,6	9,8	9,2	8,8

Bruttó tárgyi eszköz beruházások, bruttó földberuházások, használt épület és építmény beruházások, új épület építési és -átalakítási beruházások, illetve gép és berendezés beruházások összesített adatai.

A saját termékek fejlesztése, illetve a technológiai-funkcionális termékek felé fordulás egyenes következménye a *kutatás-fejlesztési tevékenységek* jelentőségének növekedése. Sajnos a rendelkezésre álló KSH adatbázis meglehetősen hézagos, a textil-, ruha-, bőr- és lábbeligyártó ipar esetében időbeli vizsgálatokra teljesen alkalmatlan. A 2018. évi adatok kutatási, kísérleti és fejlesztési ráfordítások aránya, illetve a K+F tevékenységet végző foglalkoztatottak aránya alapján ugyanakkor elhelyezhető a TCLF szektor a feldolgozóipar különböző ágai körében. Adataink tükrében megállapítható, hogy a szektor mindkét mutató alapján sereghajtónak számított a magyar feldolgozóiparban (3.8. táblázat).

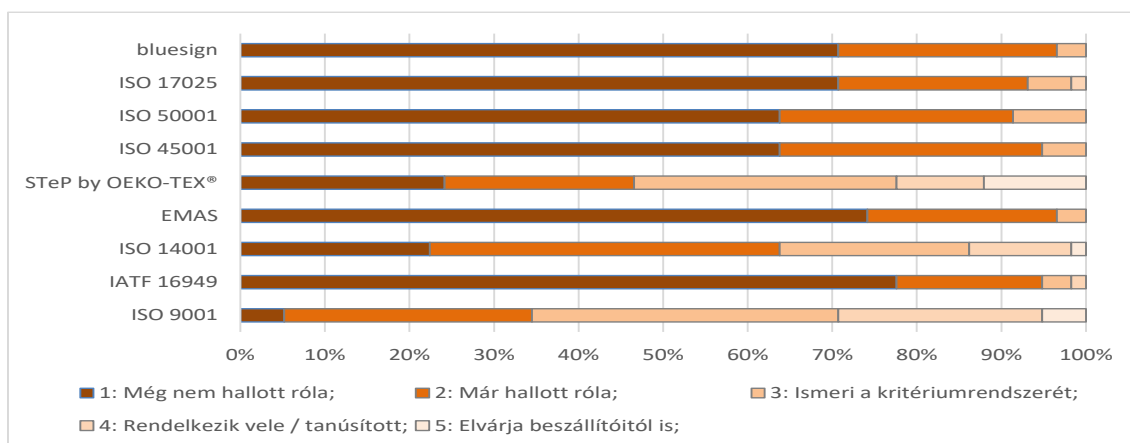
Mint írtuk, a korábbi munkamegosztási rendszerekből kiárazódó könnyűipar szereplői számára a hosszabb távú versenyképesség, egyszersmind a nemzetközi termelési hálózatokban elfoglalt pozíció javításának eszköze lehet, ha *magasabb belépési korlátokkal* jellemezhető piaci szegmensek felé kísérelnek meg nyitni. Ehhez járulhatnak hozzá a gyártásszervezés szempontjából releváns irányítási

rendszerek, illetve a gyártott termékeket minősítő tanúsítványok. Mindkét területen jelentős szerepe lehet a környezeti minősítéseknek, mely fenntartható gyártási folyamatokról (eco-efficiency) és termékekről (eco-branding) szól, és az ún. *környezeti feljebb lépés* (environmental upgrading) részeként a kapcsolódó szakirodalomnak is mindinkább részévé válik (De Marchi et al. 2013).

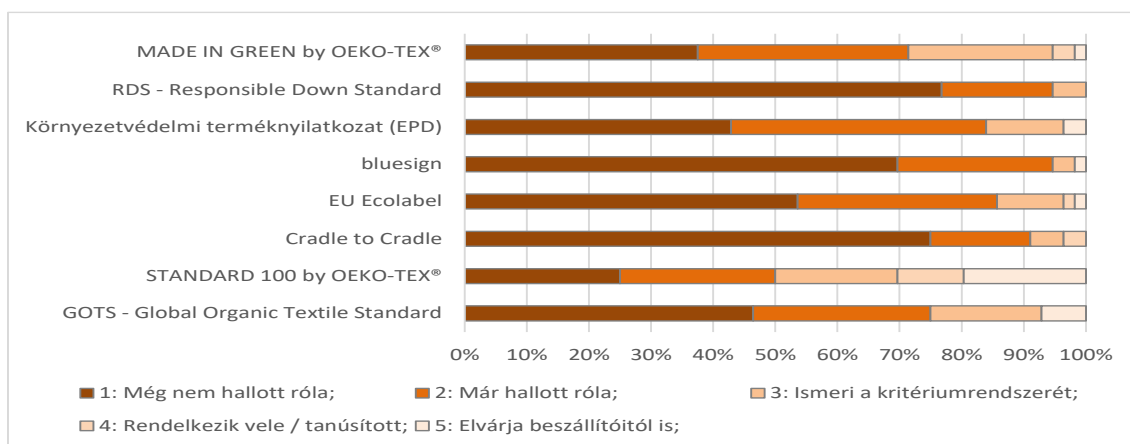
3.8. táblázat: A TCLF szektor K+F adatai a feldolgozóipar más ágaival összevetve (2018); adatok forrása: KSH

Iparág	K+F ráfordítás a nettó árbevétel százalékában	K+F foglalkoztatás az alkalmazásban állók százalékában
CA Élelmiszer, ital, dohánytermék gyártása	0,22	0,81
CB Textilia, ruházat, bőr és bőrtermék gyártása	0,13	0,16
CC Fafeldolgozás, papírtermék gyártása, nyomdai tevékenység	0,48	0,71
CD Kokszyártás, kőolajfeldolgozás	na.	na.
CE Vegyi anyag, termék gyártása	0,22	1,79
CF Gyógyszergyártás	9,08	13,14
CG Gumi-, műanyag és nemfém ásványi termék gyártása	0,25	1,03
CH Fémalapanyag és fémfeldolgozási termék gyártása	0,27	0,84
CI Számítógép, elektronikai, optikai termék gyártása	0,26	1,99
CJ Villamos berendezés gyártása	0,97	1,70
CK Gép, gépi berendezés gyártása	1,32	3,02
CL Járműgyártás	0,86	3,11
CM Egyéb feldolgozóipar	1,18	2,10
C Feldolgozóipar összesen	0,78	1,93

A „Vegyi anyag, termék gyártása” ágazatban 2017. évi adatok alapján számolt értékek.

3.14. ábra: Irányítási rendszer-tanúsítványok ismertsége és elterjedtsége a válaszadók körében; forrás: MKSZ

3.15. ábra: Terméktanúsítványok és minősítések ismertsége és elterjedtsége a válaszadók körében; forrás: MKSZ

Az MKSZ kérdőíve kísérletet tett az irányítási rendszerek és terméktanúsítványok ismertségének és elterjedtségének mérésére. A válaszadók (N=58) legnagyobb gyakorisággal az ISO 9001, a STEP by OEKO-TEX és az ISO 14001 *vállalatirányítási rendszereket* ismerik. A minősített cégek aránya az ISO 9001 esetében közel 30%, a STEP by OEKO-TEX esetében több mint 20%, míg az ISO 14001 esetében mintegy 15% a mintában (3.14. ábra). A felsorolt *terméktanúsítványok* közül a Standard 100 by OEKO-TEX vezette az ismertségi rangsort, ahol a válaszadók (N=56) 30%-a rendelkezett is a tanúsítvánnyal (3.15. ábra). A minta ugyanakkor pozitív irányban torzítja a valóságot: a kérdőíves felmérésben szerepet játszott az OEKO-TEX tanúsító szervezetként működő Innovatext kapcsolatrendszere, mely egyrészt a különböző tanúsítványokkal, másrészt az OEKO-TEX minősítéssel rendelkezők felülreprezentáltságát eredményezhette. A többi felsorolt rendszer elterjedtsége csekély mértékű volt, ráadásul több olyan vállalatirányítási és terméktanúsítási rendszer létezik, melyekről a válaszadók 70%-a nem is hallott. Fontos hangsúlyozni, hogy a *környezeti fenntarthatóság* irányába történő elmozdulás részben etikai, részben gazdasági - versenyképességi kérdés, az árverseny mérséklésének, a magasabb belépési korlátokkal rendelkező piaci szegmensek meghódításának az eszköze. Mindezek figyelembevételével, stratégiai jelentőségű az iparági szereplők e téren rendelkezésre álló ismereteinek bővítése.

4. A magyar TCLF szektor társadalmi háttere

A termék- és tevékenység szerkezetváltás komoly (minőségi) humán erőforrás-igényeket feltételez. Visszatükröződik a magyar TCLF szektor gyártói karaktere a *szellemi alkalmazásban állók* arányában is: feldolgozóipar átlagától mindvégig jelentősen elmaradó, mérsékelt növekedést mutató értékek jellemzőek a vizsgált időszakban, melyek mögött jelentős szakágazatok közötti különbségek húzódnak.

4.1. táblázat: Foglalkozási szerkezet a magyar TCLF szektorban, szakágazatok szerint; alapadatok forrása: KSH

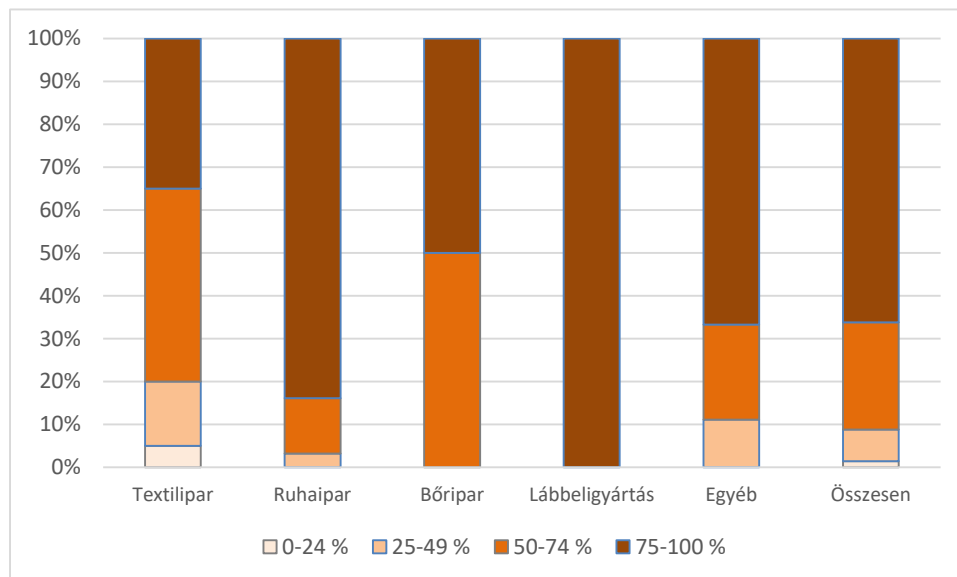
	Szellemi alkalmazásban állók (%)						Teljes munkaidős alkalmazásban állók (%)					
	2000	2004	2008	2012	2016	2019	2000	2004	2008	2012	2016	2019
13	15	13	15	15	14	20	89	79	69	64	58	89
1310	13	13	15	16	18	19	93	89	97	97	96	96
1320	18	15	20	22	14	14	91	92	97	94	96	98
1330	23	19	21	24	16	26	95	90	90	78	88	79
1391	22	16	31	17	16	20	0	87	83	79	82	91
1392	11	9	13	13	12	20	91	74	52	48	42	86
1393	15	21	17	16	13	23	96	41	90	64	81	59
1394	15	16	20	23	11	17	98	91	90	91	91	96
1395	25	23	25	29	30	31	98	98	94	91	93	94
1396			46	24	16	16			88	93	89	96
1399	19	19	20	19	15	25	97	82	84	71	76	79
14	10	10	10	10	12	13	91	85	83	83	72	61
1411	8	11	13	11	14	17	95	90	81	78	78	81
1412	9	9	10	11	9	13	86	67	77	72	62	34
1413	10	11	11	10	13	13	91	85	84	84	69	65
1414	9	8	9	10	12	12	96	94	91	89	86	87
1419	11	11	11	12	14	17	83	82	72	83	79	79
1420	19	9	13	13	14	16	93	87	83	65	79	69
1431	10	9	11	10	16	23	95	92	88	75	74	85
1439	10	9	8	8	10	10	84	68	71	73	63	57
15	10	11	13	10	11	14	94	88	89	87	92	92
1511	14	13	13	13	16	24	95	93	95	94	80	71
1512	10	13	17	14	13	18	88	83	93	93	98	94
1520	9	10	9	9	9	11	95	89	86	85	87	91
CB	11	11	12	12	12	15	91	84	81	78	73	75
C	21	21	22	25	26	29	96	94	93	91	92	93

CB: Textilia, ruházat, bőr és bőrtermék gyártása; C: Feldolgozóipar összesen.

Különösen alacsony a szellemi alkalmazásban állók aránya a bér munkát nagyobb arányban végző szakágazatokban, ahol egyrészt a gyártáson túli, főként szellemi alkalmazásban állókat jelentő funkciók korlátozott mértékben vannak jelen, másrészt a kereseti lehetőségek ebben a konstrukcióban nem teszik lehetővé nagyobb arányú szellemi dolgozó foglalkoztatását: bér munkázó cipőgyártók szerint a tevékenység körülbelül 10 százaléknyi szellemi munkatársat „bír el”. A textilipari szakágazatok jelentős része ugyanakkor arányaiban több szellemi alkalmazásban állót tud felmutatni: a „Nem szőtt textil és termék gyártása” szakágazatban (1395) – egyedülként a TCLF szektorban – a szellemi alkalmazottak aránya meghaladja a feldolgozóipar átlagát is (4.1 táblázat).

Az iparág zsugorodása az elmúlt közel két évtizedben a *teljes munkaidős foglalkoztatás* arányának csökkenésével is együtt járt: látványosabb a folyamat a ruházati iparban és a textiliparban, de ezen alágazatokon belül is jelentős differenciák mutatkoznak a különböző szakágazatok között. Utóbbiban számottevő szerepet játszik a *rehabilitációs foglalkoztatók* szakágazati nyilvántartása is: ahol ezek a szereplők jobban jelen vannak, ott a teljes munkaidős foglalkoztatás aránya alacsonyabb. Jól mutatják ezt a hatást a nem ruházati célú konfekcionált textilárak gyártása (1392) és a munkaruházat gyártása (1412) szakágazatok egyik évről a másikra megfigyelhető, erősen eltolódó értékei, melyek egyúttal a szakágazatokban alkalmazásban állók jelentős létszámváltozásával is párosultak. Itt egy rehabilitációs foglalkoztató korábban is feltételezett szakágazatok közötti váltása állhat a háttérben (4.1. táblázat). Emellett a *nyugdíjasok visszafoglalkoztatásának* kiéleződő munkaerőhiány miatt jellemzőbbé vált gyakorlata is a teljes munkaidős foglalkoztatás arányainak csökkenését eredményezheti.

A textil-, ruha-, bőr- és lábbeligyártó ipar jellemzően *nőket foglalkoztató iparág*: ezt alátámasztja az MKSZ kérdőíves felmérése is, ahol a válaszadók (N=68) több mint 90%-a a nők dominanciájáról, 65%-a a női munkaerő igen magas, mintegy 75-100%-os arányáról nyilatkozott. Az iparág átlagánál is nagyobb arányú a nők jelenléte a ruházati iparban és a lábbeligyártásban (4.1. ábra). E körülmény a nők foglalkoztatásával összefüggő speciális kihívások („anyuka-foglalkoztatók”) iparágban megfigyelhető jelentőségére mutat rá, egyszerűsített – a szükségből mintegy erényt kovácsolva – lehetőséget biztosít az iparági szereplőknek arra, hogy a *családos nők rugalmas foglalkoztatási igényeinek* kielégítésével növelje versenyképességét a humán erőforrásokért folytatott, mindinkább kiéleződő küzdelemben.

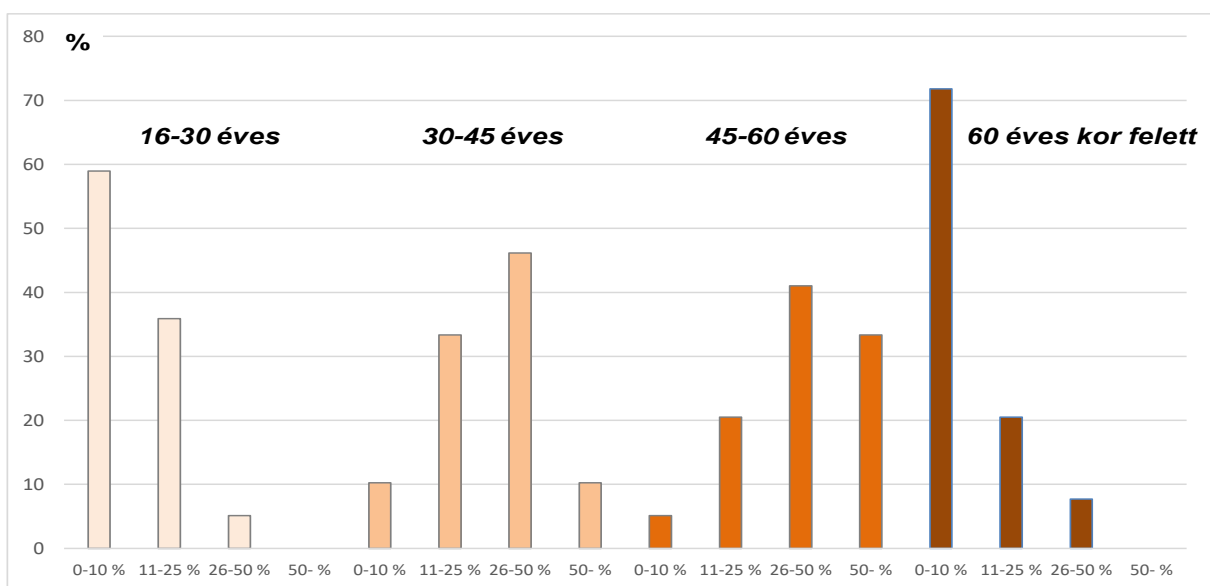

4.1. ábra: A női alkalmazásban állók aránya a válaszadók körében, forrás: MKSZ

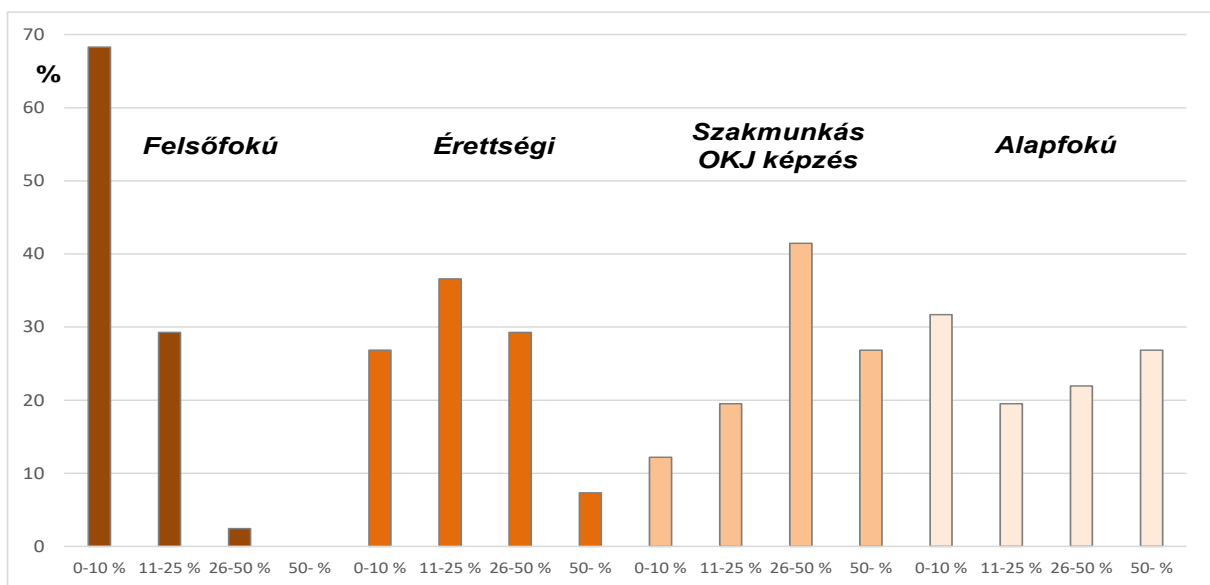
Az iparágban alkalmazásban állók *korszerkezetéről* viszonylag kevés válaszadó szolgáltatott teljes értékű válaszokat: a mintegy 39 kitöltő reakciói alapján a 30-45 éves, illetve a 45-60 éves korosztály domináns szerepe körvonalazható az iparágban (4.2. ábra). Előrevetíti azonban a *generációváltásból fakadó nehézségeket* az a körülmény, hogy a válaszadók mintegy egyharmad arányban a 45-60 éves

munkavállalók 50% feletti arányáról tudósítottak. E tapasztalat alapján már középtávon is jelentős energiát kell fordítani az iparágban a kiüregedő munkaerő pótlásának biztosítására.

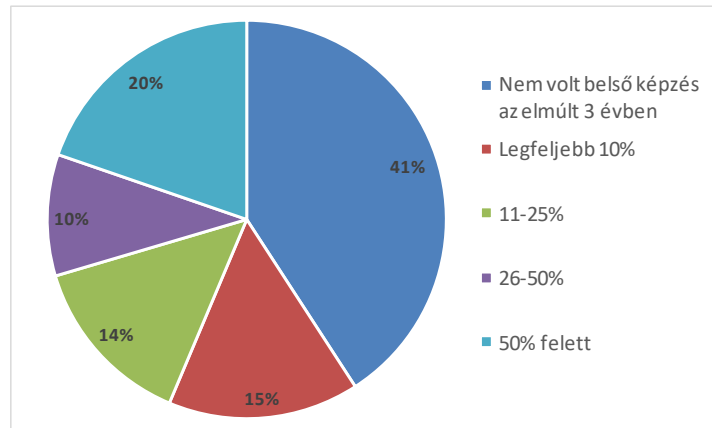
A *fluktuáció* is jelen van az iparágban: a válaszadók (N=62) közel hatoda jelzett nagyobb arányú mozgást (mind a felvett, mind a távozott munkatársak aránya meghaladta a 25%-ot az elmúlt három évben). Három cégnél 50% feletti értékek adódtak mindkét oldalon, melyek között volt 250 fő felett foglalkoztató nagyvállalat is. Ezzel együtt a jelenség inkább vállalatspecifikus jelenségnek tűnik: az extrém értékeket mutató szereplők között akadtak nagy-, közép-, kis- és mikro-vállalkozások, textil-, ruha-, illetve bőr- és cipőiparba sorolt szereplők, továbbá hazai és külföldi tulajdonú cégek is. Egyetlen helyen látszik némi tendencia: a nagyobb arányú fluktuációt jelző szereplők között felülreprezentáltak a *közép-magyarországi és dél-dunántúli székhelyű cégek* (egyébként az előbbiekből is két vállalkozás a Dél-Dunántúlon folytat termelést). A főváros térségének kiemelkedése (és például Kelet-Magyarország látványos távolmaradása) alapján azt állíthatnánk, hogy a gazdaságilag dinamikusabb térségekben a munkahelyek nagyobb választéka kedvez a fluktuáció jelenségének, de a dél-dunántúli cégek nagyobb előfordulási gyakoriságára ez az érvelés nem igazán ad választ.

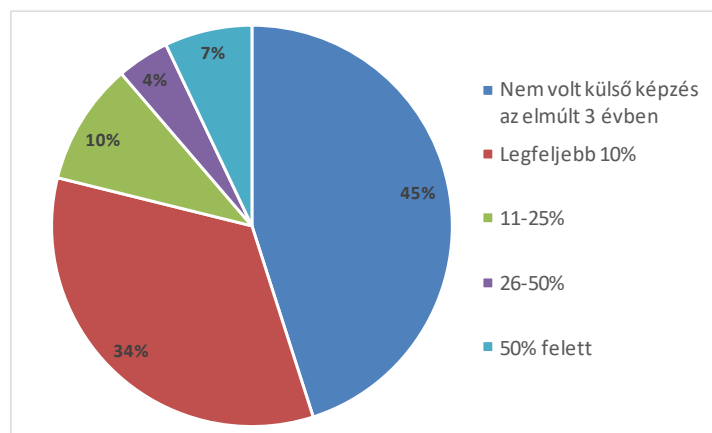
4.2. ábra: A különböző korosztályokba tartozó alkalmazottak aránya a válaszadó cégeknél; forrás: MKSZ

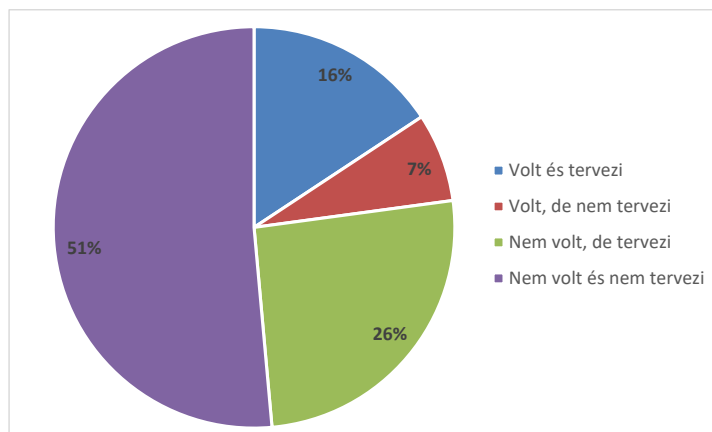
4.3. ábra: A különböző iskolázottságú alkalmazottak aránya a válaszadó cégeknél (%); forrás: MKSZ

4.4. ábra: Belső képzésben részt vevő munkavállalók aránya a válaszadó cégeknél (%); forrás: MKSZ

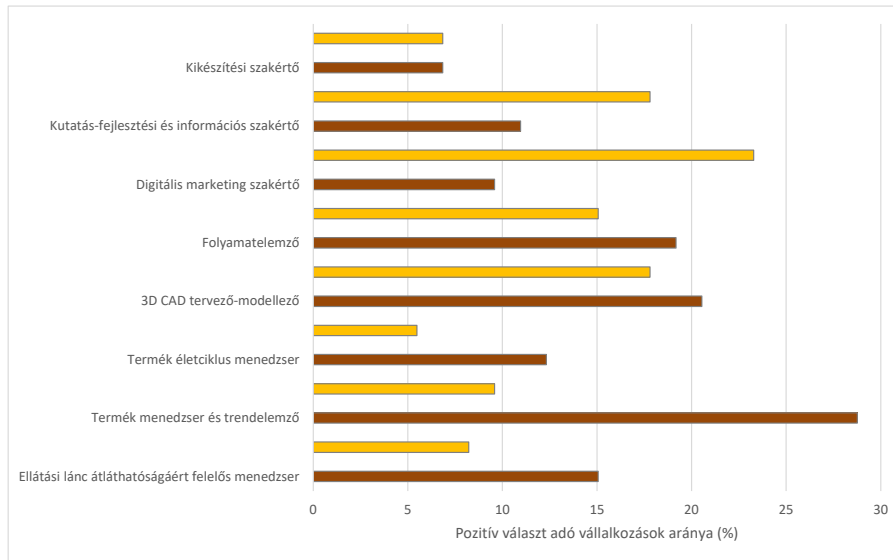
4.5. ábra: Külső képzésben részt vevő munkavállalók aránya a válaszadó cégeknél (%); forrás: MKSZ

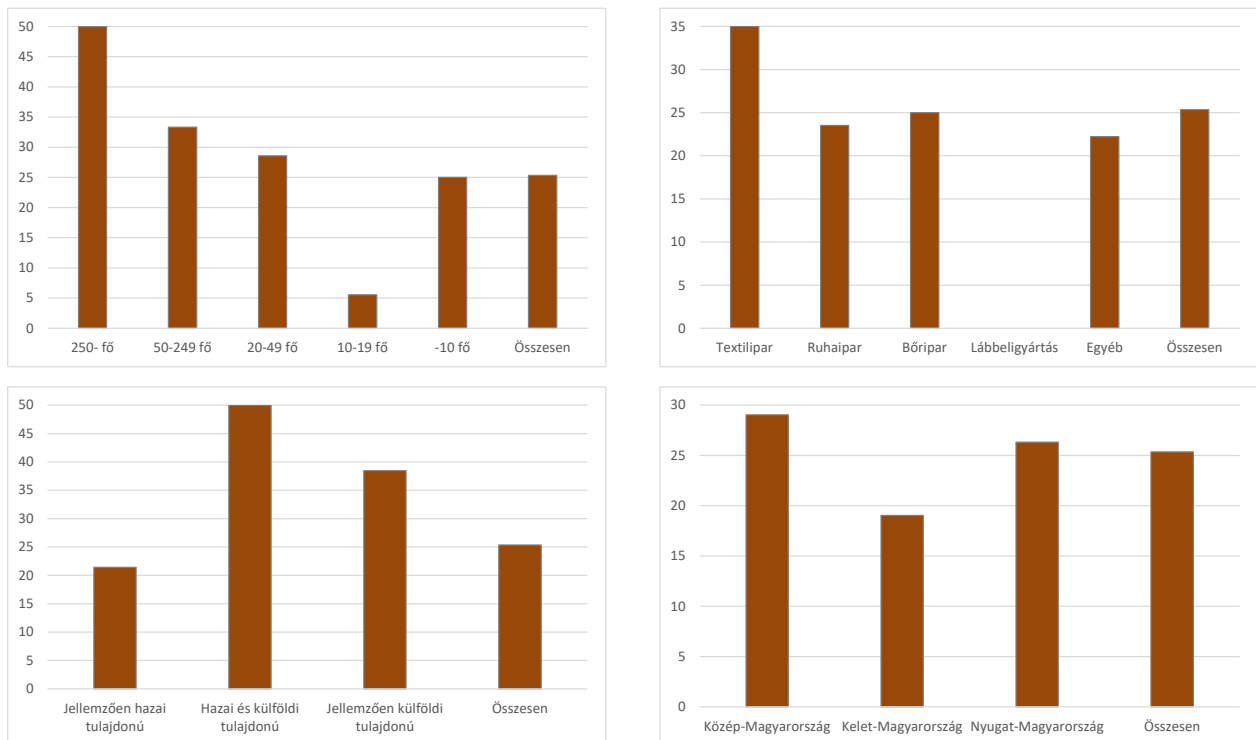
4.6. ábra: Környezetvédelemmel / körforgásos gazdasággal kapcsolatos képzések a válaszadó cégeknél (%); forrás: MKSZ

Mintegy 41 válaszadó adataira támaszkodva az is megállapítható, hogy az érintett szereplők legnagyobb arányban jellemzően *szakmunkás* vagy *általános iskolai végzettségűeket* foglalkoztatnak. Figyelemre méltó, hogy a kérdőív *képzéseket firtató pontjára* választ adó 71 cég 41%-a semmilyen belső, 45%-a semmilyen külső képzést nem vett igénybe az elmúlt három évben (4.4-4.5. ábra), ráadásul ezek közül 20 db cég (a válaszadók 28%-a) sem belső, sem külső képzést nem igényelt. A skála másik végét az a néhány (4 db - 6%) „hiperaktív” szereplő jelenti, akiknél mind belső, mind külső képzésekben a dolgozók több mint 50%-a vett részt az elmúlt három évben. Érdekesség, hogy utóbbiak jellemzően hazai tulajdonú, kisebb méretű cégek: egy esett közülük a középvállalati kategóriába. *Környezet-*

trendelemző számított, mely a válaszadók (N=73) közel 30%-ánál jelen volt (4.8. ábra). A tervezett munkakörök kapcsán leggyakrabban (20-25%) a digitális marketing szakértő pozícióját nevezték meg, mely aligha függetleníthető a koronavírus járvány hagyományos értékesítési csatornákat bekorlátozó hatásaitól. Környezeti fenntarthatósági szempontból fontos üzenete van annak, hogy van-e a cégeknél *környezetvédelemért / fenntarthatóságért / körforgásos gazdaságért felelős munkakörben dolgozó*. A tapasztalatok azt mutatják, hogy válaszadóink (N=71) körülbelül negyede foglalkoztat ilyen munkatársat. A csoportátlag felett teljesítenek a nagyobb vállalatok, a külföldi tulajdonú iparági szereplők, a textilipari cégek, illetve a közép-magyarországi és dunántúli szereplők (4.9-4.12. ábra).

4.8. ábra: Új digitális munkakörök a válaszadó cégeknél (barna: van; sárga: tervezi); forrás: MKSZ

4.9-4.12. ábra: Környezetvédelemért / fenntarthatóságért / körforgásos gazdaságért felelős munkakörben dolgozó előfordulási gyakorisága a válaszadók körében (%), a vállalatok nagyságrendje, tulajdonviszonyai, alágazati besorolása és székhelyének régiója szerint; forrás: MKSZ

A könnyűipari szereplők termék- és tevékenységszerkezetéből következnek a *kereseti lehetőségek*. Ezek egyúttal jelentős hatással vannak az iparág jövőjére, hiszen alapvetően meghatározzák azt, hogy a könnyűipar milyen esélyekkel száll versenybe a motivált, képzett és fiatal munkaerőért folytatott versenyben. Ennek tükrében figyelemre méltó, hogy a könnyűipar továbbra is a „*könnyű bérek*” iparágának tekinthető: szakágazati szinten is alig van olyan területe, ahol nemzetgazdasági átlag feletti bruttó átlagkeresetek jellemzőek. Jobban szerepel a textilipar és a bőrtermékgyártás, miközben az élönmunkaigényesebb ruházati ipar és lábbeligyártás bérei alacsonyabbak. Akad ugyanakkor különbség a szellemi és fizikai alkalmazásban állók kereseti viszonyaiban, és jelentős ingadozások vannak akár egyik évről a másikra is. A vizsgált időszak egészét tekintve megállapítható, hogy a textilszálak fonása (1310), a textilszövés (1320), illetve a nem szőtt textíliák és termékek gyártása (1395), valamint a táskafélék, szíjzat gyártása (1512) szakágazatok emelkednek ki a mezőnyből. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy – egy-két kivételesnek tűnő évtől eltekintve – még a legjobb lehetőségeket kínáló szakágazat átlagkeresetei sem érték el a feldolgozóipari átlagot (4.2. táblázat).

4.2. táblázat: A teljes munkaidőben alkalmazásban állók bruttó átlagkeresete a magyar TCLF szektorban al- és szakágazatonként a nemzetgazdasági átlag százalékában; adatok forrása: KSH

	Szellemi alkalmazásban állók bruttó átlagkeresete (nemzetgazdasági átlag %-ában)						Fizikai alkalmazásban állók bruttó átlagkeresete (nemzetgazdasági átlag %-ában)					
	2000	2004	2008	2012	2016	2019	2000	2004	2008	2012	2016	2019
13	101	83	77	80	80	90	83	81	83	88	89	94
1310	114	98	94	102	102	105	96	89	87	90	91	94
1320	85	83	85	100	108	110	88	97	97	114	121	125
1330	110	67	58	62	58	70	86	82	83	91	79	84
1391	85	54	52	64	60	62	83	70	74	83	85	94
1392	101	82	73	70	71	84	74	68	78	81	83	86
1393	83	78	60	75	84	73	83	85	76	96	97	74
1394	84	49	51	63	78	98	78	70	70	91	93	112
1395	130	118	128	121	108	106	108	109	105	112	100	102
1396			74	79	66	111			82	90	86	94
1399	117	81	67	58	57	64	93	96	76	79	82	75
14	76	63	63	71	66	67	72	67	68	72	74	72
1411	55	54	51	39	50	47	61	55	64	64	70	64
1412	64	60	61	70	53	61	59	64	63	68	69	71
1413	71	61	59	57	61	63	70	65	66	69	71	68
1414	106	71	72	89	80	79	90	73	73	77	80	79
1419	72	58	65	71	71	71	63	63	65	71	75	74
1420	67	39	53	101	38	60	58	56	66	70	67	74
1431	74	59	59	48	52	49	75	75	66	72	70	65
1439	64	66	71	78	75	79	61	68	68	77	78	78
15	81	73	73	88	97	93	79	74	74	81	88	83
1511	82	51	54	65	28		99	77	68	67	61	
1512	102	88	79	115	116	106	84	79	80	90	103	95
1520	77	68	66	69	74	74	77	72	70	77	76	74
CB	84	71	70	78	79	81	76	72	72	78	82	81
C	130	122	119	131	128	122	112	110	108	113	118	117

CB Textília, ruházat, bőr és bőrtermék gyártása; C Feldolgozóipar.

Bár a 2010-es években a magyar gazdaságban a *kölcsönzött munkaerő* foglalkoztatása mind elterjedtebbé vált, a könnyűiparban nem igazán vált jellemzővé ez a foglalkoztatási forma. A Nemzeti Foglalkoztatási Szolgálat adatai szerint, 2018-ban 42 db szerződött foglalkoztatónál összesen nem egészen 1000 fő kölcsönzött munkaerő foglalkoztatására került sor a TCLF szektorban: ez az iparágban alkalmazásban állók létszámához viszonyítva az egyik legkisebb érték volt a magyar feldolgozóiparban (4.3. táblázat). Jól tükrözi a helyzetet válaszadóink reakciója is: a kérdőív e kérdését kitöltők (N=72)

több mint 93%-a nem foglalkoztatott kölcsönzött munkaerőt, és a másképp nyilatkozók túlnyomó többsége esetében is 10% alatt maradt a kölcsönzött munkaerő aránya.

4.3. táblázat: Kölcsönzött munkaerő adatai a TCLF szektorban, összevetve más feldolgozóipari ágakkal (2018); alapadatok forrása: NFSZ, KSH

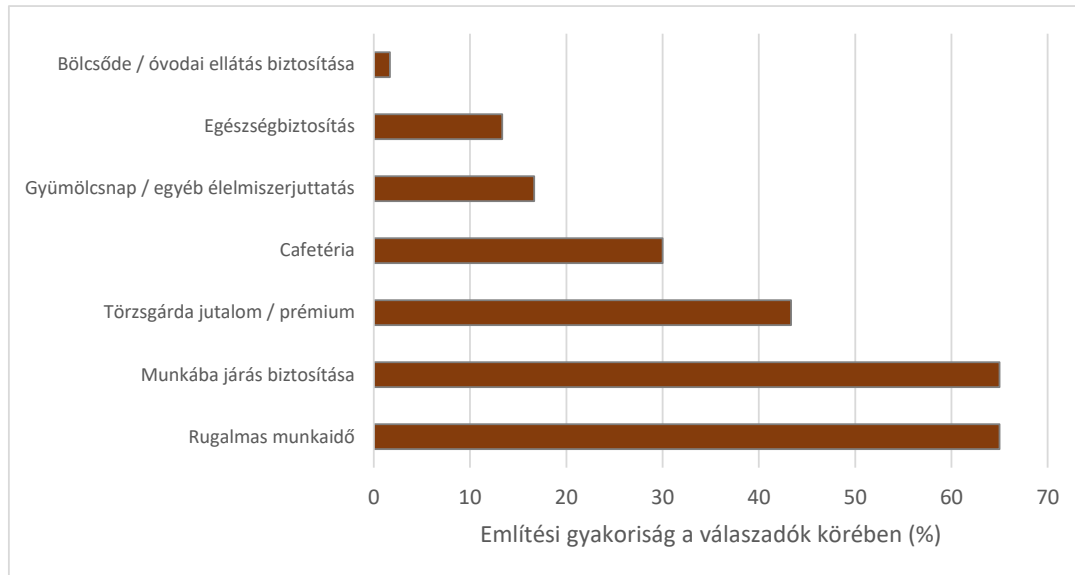
	Szerződött foglalkoztatók (db)	Kölcsönzött munkavállalók száma (fő)	Kölcsönzött munkavállalók az alkalmazásban állók százalékában
CA Élelmiszer, ital, dohánytermék gyártása	402	13 378	13,7
CB Textilia, ruházat, bőr és bőrtermék gyártása	42	978	2,4
CC Fafeldolgozás, papírtermék gyártása, nyomdai tevékenység	177	2 725	6,7
CD Kokszyártás, kőolajfeldolgozás	1	20	0,3
CE Vegyi anyag, termék gyártása	52	2 272	15,4
CF Gyógyszergyártás	47	2 366	12,4
CG Gumi-, műanyag és nemfém ásványi termék gyártása	266	12 454	15,5
CH Fémalapanyag és fémfeldolgozási termék gyártása	625	10 499	11,5
CI Számítógép, elektronikai, optikai termék gyártása	122	7 811	15,7
CJ Villamos berendezés gyártása	135	8 854	18,2
CK Gép, gépi berendezés gyártása	875	6 292	10,7
CL Járműgyártás	297	16 858	15,4
CM Egyéb feldolgozóipar;	562	13 747	26,0
C Feldolgozóipar	3 603	98 254	13,8

Ugyancsak kevésbé jellemző a *bedolgozók* (otthonról dolgozók) *alkalmazása*: válaszadóink (N=71) 77%-a nem rendelkezett ilyen munkatárssal. A bedolgozók alkalmazásának nem látszódnak általános tendenciái: talán a közép-magyarországi székhelyű cégek felülreprezentáltsága érdemes az említésre. A válaszadó könnyűipari cégek 85%-a *egy műszakos munkarendben* dolgozik: ez erősen összefügghet a női munkaerő nagyarányú foglalkoztatásával, akik számára a család működtetése mellett korlátozott mozgástér kínálkozik az eltérő munkarendben történő munkavállalásra. Egyúttal – mint azt például dinamikusabb térségekben (Kiskunfélegyháza, Szolnokon) működő bőr- és cipőgyártó cégeknél gyűjtött terepi tapasztalataink is alátámasztják – a háztartás szervezése vagy a háztáji mezőgazdasági termelés számára több mozgásteret hagyó egy műszakos munkarend versenyelőnyt is jelenthet a jobb kereseti lehetőségeket kínáló, de gyakran több műszakban termelő transznacionális nagyvállalatokkal szemben. Figyelemre méltó, hogy a 15%-nyi, egy műszakos munkarendtől eltérő beosztásban működő válaszadó körében a külföldi tulajdonú cégek, a nagy- és középvállalatok, valamint a textilipari cégek felülreprezentáltak. Utóbbi jól egybeesnek adataival a megfigyeléssel, miszerint a TCLF szektoron belül a textiliparban volt legkisebb a női foglalkoztatás dominanciája. Emellett az alágazatra jellemző, nagyobb értékű gépek kihasználtságának optimalizálása is indokolhatja a több műszakos munkarendet.

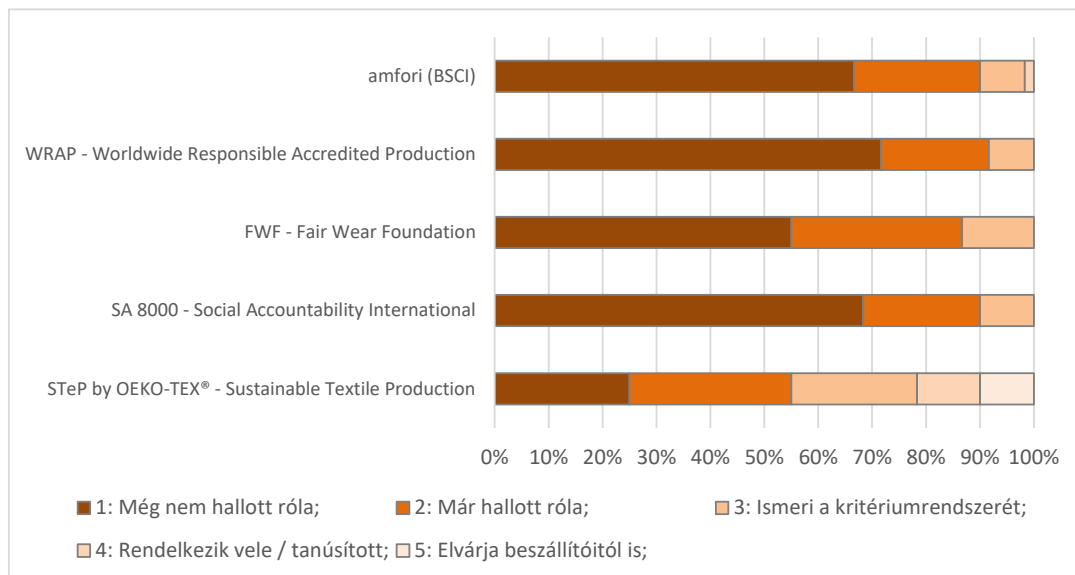
A korábban elemzett bruttó átlagkeresetek háttérben jellemzően (mintegy 60%-ban) *munkaidő alapú bérezés* áll. A teljesítmény alapú bérezés vagy a kétféle megközelítés kombinációja jellemzőbbnek tűnik a külföldi vállalatoknál, a nagy- és közepes méretű cégeknél, valamint a vidéki szereplőknél. A munkabéren felül alkalmazott *jóléti politikák / béren kívüli juttatások* közül kiemelkedik a rugalmas munkaidő és a munkába járás (jogi kötelezettségeken felüli) támogatása: a válaszadók (N=60) mintegy 65%-a nevesítette e két területet a választható opciók közül (4.13. ábra). Az egyéb felsorolt béren kívüli juttatások között – ezúttal súlyozás nélkül sorolva – az alábbiak kerültek említésre: kedvezményes termékvásárlás lehetősége, közös kirándulások és egyéb rendezvények szervezése, karácsonyi ajándék, gyerekek után járó babacsomag, gyerekeknek szervezett nyári tábor, Mikulás-ajándék, elhunyt hozzátartozók után járó temetési támogatás, továbbá jogi és szociális segítség, SZÉP kártya, bónusz fizetéskiegészítés / termelési jutalék, továbbá a képzések és vitamin biztosítása.

A *munkakörülmények javítása* ugyancsak fontos szempontként jelenik meg a válaszok tükrében. A kérdőív kérdésében felsorolt példák közül legtöbben a légkondicionáló berendezés és az ásványvíz / szódavíz opciókat említették: a válaszadók (N=63) körében e két munkakörülményjavító intézkedés

előfordulási gyakorisága közelítette a 70%-ot. A kérdésben példaként felsorolt egyéb ötletek (LED világítás, ergonomikus kialakítású munkaeszközök / munkahely) mellett számos intézkedés került kiemelésre. Megemlíthető például a felszerelt konyha, büfé, felújított szociális blokk, igényes öltöző, a kávé-, tea- és tejszolgáltatás, a rádió- és zenehallgatás, WIFI használat, továbbá a porszívó, zajnyelő burkolatok, minőségi munkaruházat vagy a LED monitorok, illetve a monitorok előtt ülők számára védőszemüveg biztosítása. Akad olyan munkáltató, aki napi egy étkeztetést biztosít, illetve jégkrémet vagy gyümölcsöt juttat a dolgozónak, más kerékpártárolót bocsát a munkába járók rendelkezésére.

4.13. ábra: A válaszadó cégeknél alkalmazott jóléti politika / béren kívüli juttatások különböző formái; forrás: MKSZ

4.14. ábra: Szociális felelősségvállalással / etikus gyártással kapcsolatos tanúsítványok ismertsége a válaszadók körében; forrás: MKSZ

Hozzá tartozik az igazsághoz, hogy a különböző jóléti és munkakörülményjavító intézkedések ellenére, a válaszadók (N=71) 83 százalékánál soha nem létezett *szakszervezet* és csak 13 százalékánál működik jelenleg is munkavállalói képviselő. Utóbbi szereplők körében felülreprezentáltak a nagyvállalatok, illetve a külföldi tulajdonú cégek. Ez egyrészt a vállalatok méreteivel, másrészt – bizonyos esetekben – rendszerváltás előtti időszakra visszavezethető előzményeikkel hozható összefüggésbe: több esetben a

külföldi tulajdonosok megörökölték a kiépült szakszervezeti struktúrát. Még a szakszervezeti szervezettségtől is elmarad a *kollektív szerződések* előfordulási gyakorisága: a válaszadók (N=65) 94 százalékánál nincs és nem is volt kollektív szerződés, miközben mindössze 3 százalékról (egy hazai tulajdonú közép- és egy külföldi tulajdonú nagyvállalatról) jelenthető ki, hogy van jelenleg is hatályban lévő dokumentumuk. A *munkavállalói oldal szervezettségének gyengesége* lényeges akadály lehet a munkáltatói és munkavállalói oldal együttműködésén alapuló iparági törekvéseknek.

A kérdőíves felmérés kitért a *szociális felelősségvállalással / etikus gyártással kapcsolatos tanúsítványok* ismertségének és elterjedtségének vizsgálatára is. Válaszadóink (N=60) körében ismertsége leginkább a Step by OEKO-TEX – Sustainable Textile / Leather Production tanúsítványnak volt. Erről a válaszadók 75%-a már legalább hallott, 45%-a ismerte a kritériumrendszerét, több mint 20% rendelkezett a tanúsítással, míg 10% nyilatkozta azt, hogy a beszállítótól is elvárja (4.14. ábra).

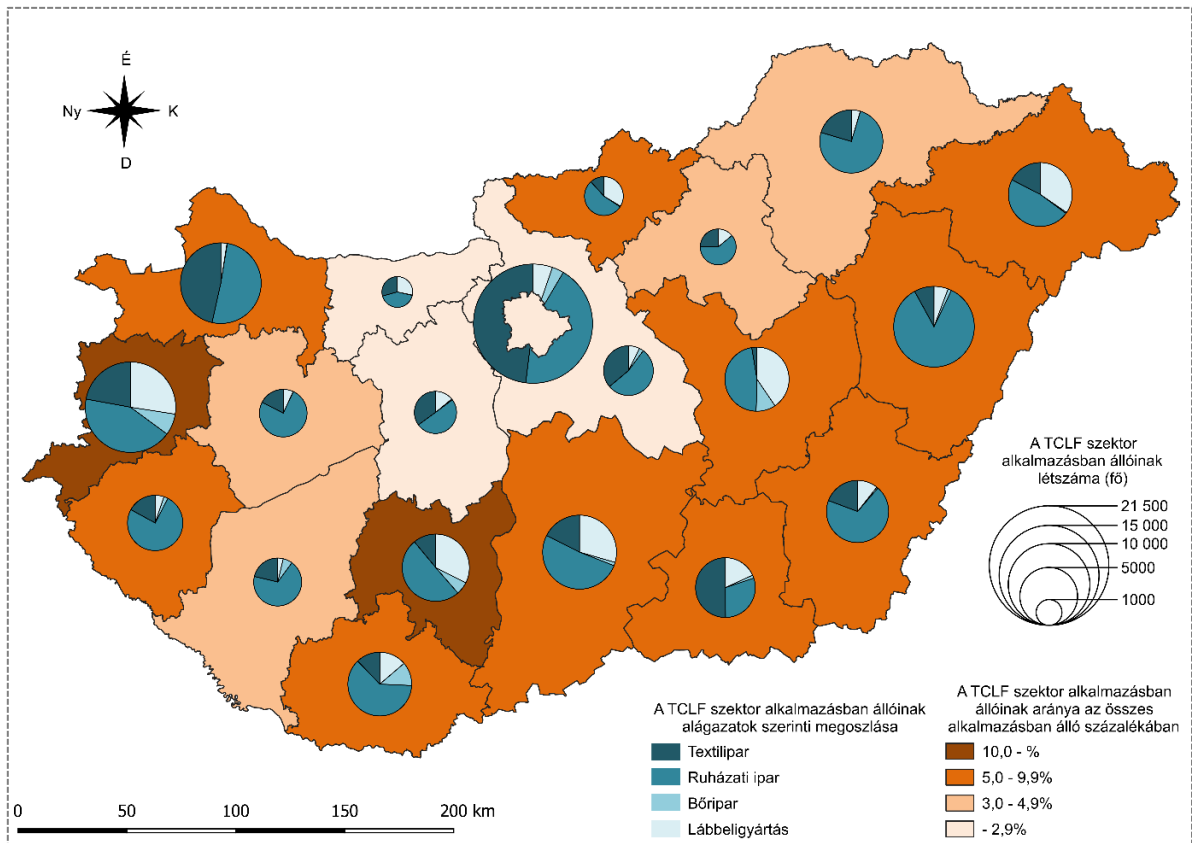
A környezeti kérdésekhez hasonlóan a *társadalmi fenntarthatóság* is egyszerre jelenik meg etikai és versenyképességi kérdésként: az iparágnak szüksége van a fiatal, képzett és motivált munkaerőre ahhoz, hogy sikeresen tudjon alkalmazkodni a kihívásokhoz, illetve végre tudja hajtani termék- és tevékenység szerkezetváltását, mely hosszabb távú fennmaradásának feltétele. A munkaerőhiány növekedésével és a munkaerőért folytatott versengés további éleződésével, a munkaerő „pozicionális hatalmának” növekedésével (Smith et al. 2014) csak egy vonzó perspektívákat kínáló iparágnak van esélye a fennmaradásra. A versenyképesség olcsó termelésre épülő „alacsony” és nagyobb hozzáadott értékre fókuszáló „magas útja” közül csak az utóbbinak van hosszabb távon esélye Magyarországon: a *feljebb lépés gazdasági és társadalmi oldala* (Barrientos et al. 2011) nem választható el egymástól.

5. A magyar TCLF szektor területi dinamikája, együttműködési rendszerei

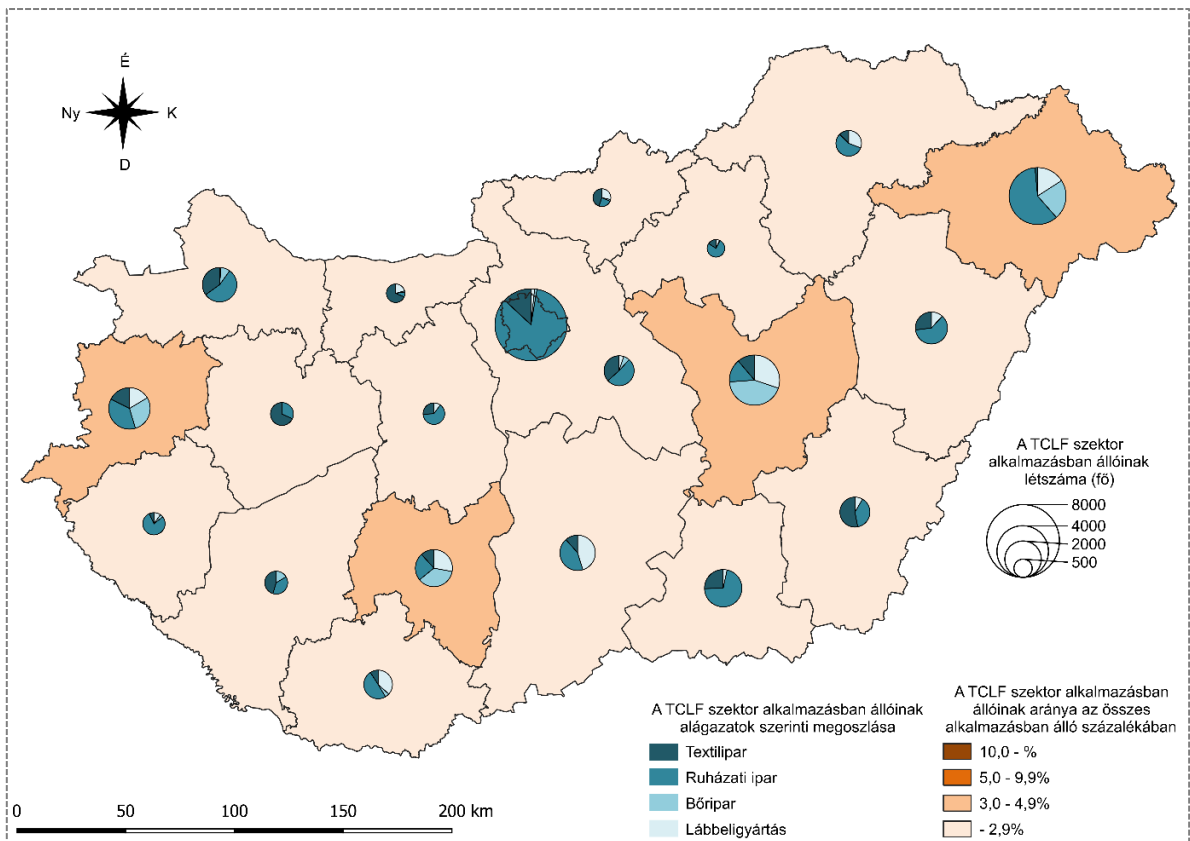
Az iparág ezredforduló utáni *zsugorodása* a földrajzi viszonyaira is jelentős hatással volt. Az iparág foglalkoztatásának csökkenése *térben differenciáltan* valósult meg: míg 2019-ben a TCLF szektorban alkalmazásban állók száma 30%-át tette ki a 2000. évi értéknek országosan, az átlagosnál kisebb visszaesést mutató, a mezőnyből kiemelkedő Szabolcs-Szatmár-Beregben 80%, Jász-Nagykun-Szolnok megyében pedig 62% volt ez az érték. Regionálisan csoportosítva Közép-Magyarországon csökkent legkisebb mértékben az iparág foglalkoztatása, míg Kelet-Magyarországon és főleg a Dunántúlon nagyobb veszteségeket szenvedett az iparág. Az anomália háttérében a *budapesti székhellyel bejegyzett*, de tevékenységeik jelentős részét *vidéki telephelyeken* lebonyolító vállalkozások állnak, akik ezzel a főváros felül-, illetve a vidéki térségek alulértékeléséhez járulnak hozzá. A zsugorodással *növekedett az iparág koncentráltága*: míg a 2000-es évek elején az öt legnagyobb foglalkoztató megye a TCLF szektor alkalmazásban állóinak 47-48%-át tömörítette, ez az érték – többnyire folyamatos növekedés nyomán – 56%-ra gyarapodott 2019-ig. A 2010-es években erősen növekedett a TCLF szektor térbeli mintázatának eltérése a feldolgozóipar egészétől: a keleti és déli megyék növekvő súlya arra utal, hogy a periférián jobban meg tudott kapaszkodni az iparág, míg a dinamikusabb térségekből eltűnően van.

Csökkent a TCLF szektor *súlya a helyi gazdaságban*: az ezredfordulón a feldolgozóiparon belül 35-40% körüli, a gazdaság egészét tekintve 10-15%-os foglalkoztatási arányok is előfordultak, míg 2019-ben a csúcsok a feldolgozóiparon belül 15-20% között, a gazdaság egésze esetében 3-4% körül alakultak. A mindkét időpontban élvorsnak számító Tolna mellett az ezredfordulón Vas, a 2010-es évek végén viszont Szabolcs-Szatmár-Bereg és Jász-Nagykun-Szolnok mutatott magasabb arányt (5.1-5.2. ábra). Ez a térszerkezeti átalakulás a *lokációs hányados* értékek tükrében is jól megfigyelhető. A lokációs hányados értékek azt mutatják meg, hogy a vizsgált szektor súlya mennyivel nagyobb vagy kisebb az adott megye gazdaságában, mint a nemzetgazdaság egészében. Míg Vas és Tolna megye lokációs hányados értékei már az ezredfordulón is kiemelkedtek a mezőnyből, Szabolcs-Szatmár-Bereg és Jász-Nagykun-Szolnok megye adatai az elmúlt két évtizedben növekedtek meg. Ma a négy megye

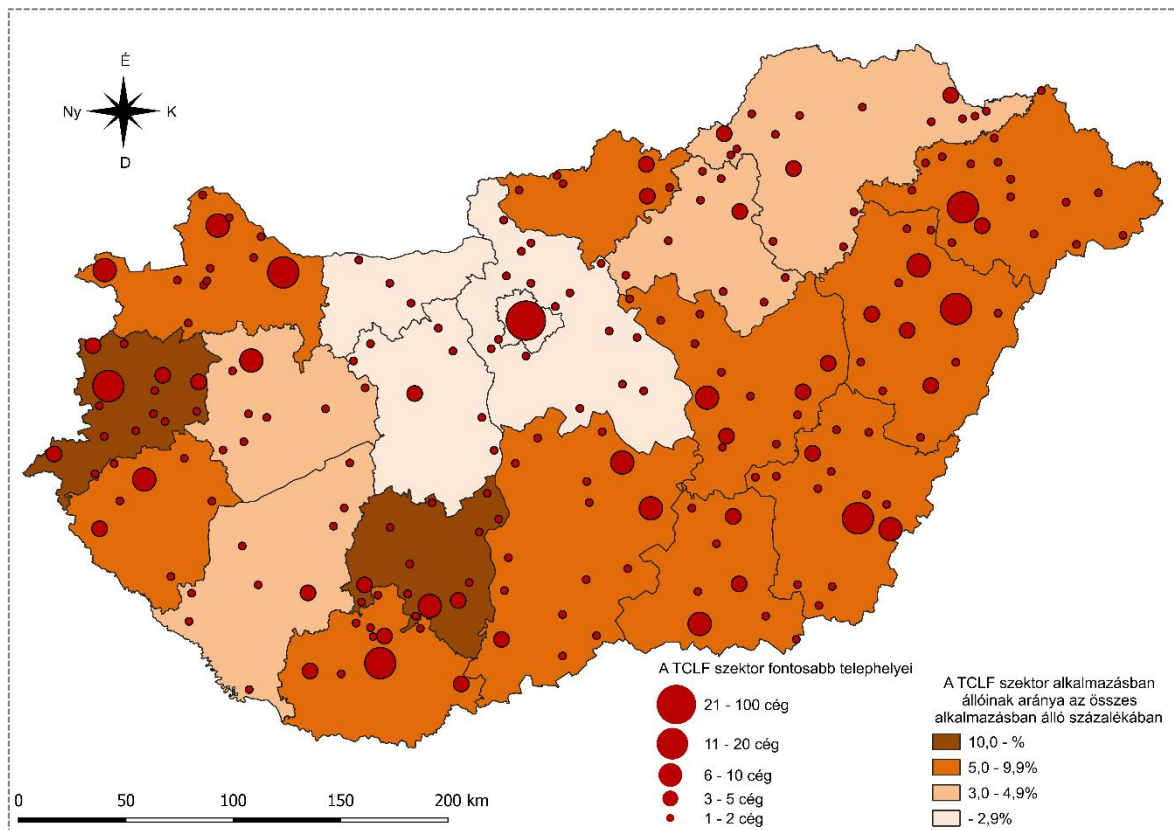
lokációs hányados adatai tükrében az látszik, hogy e területeken az iparág részesedése a helyi foglalkoztatásban általában három – három és félszerese az országos átlagértéknek (5.1. táblázat).

5.1. ábra: A TCLF szektor foglalkoztatásának területi egyenlőtlenségei és belső szerkezete (2000); alapadatok forrása: KSH, az ábrát szerkesztette Mészáros M.

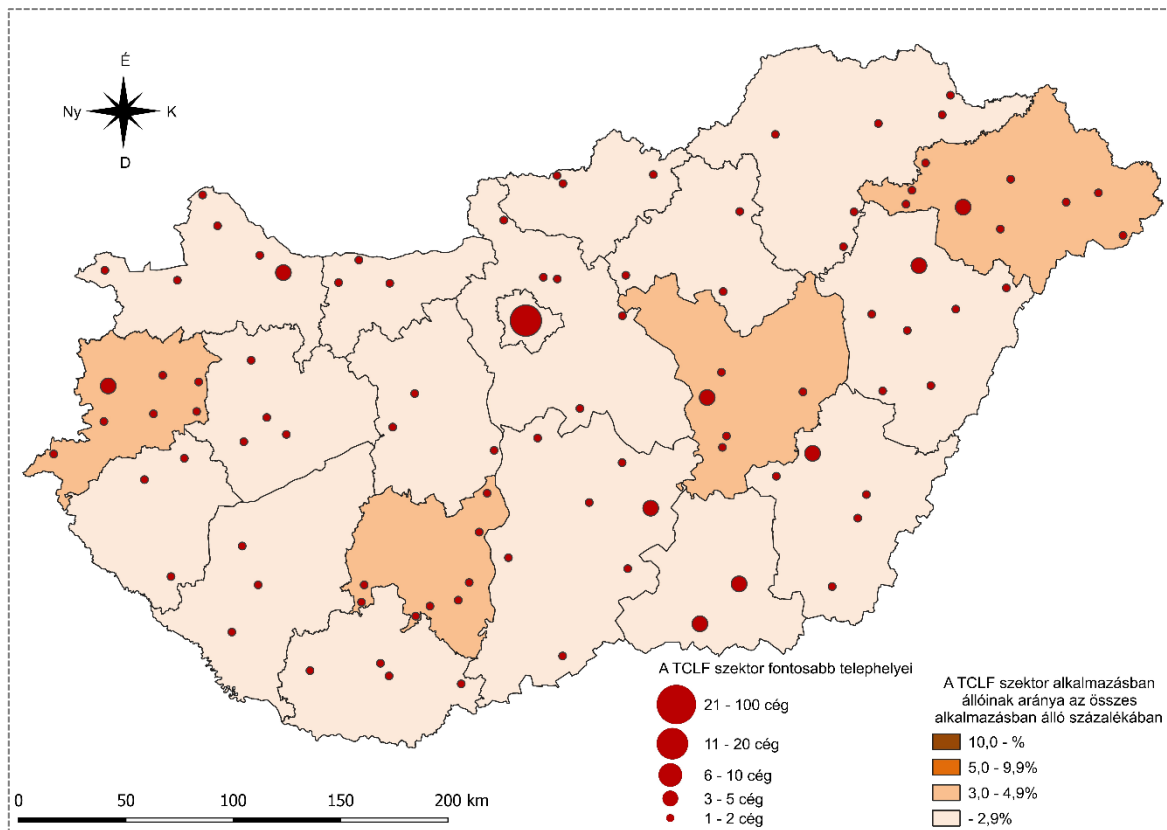

5.2. ábra: A TCLF szektor foglalkoztatásának területi egyenlőtlenségei és belső szerkezete (2019); alapadatok forrása: KSH, az ábrát szerkesztette Mészáros M.

5.3. ábra: A TCLF szektor nagy- és középvállalkozásai (2000);

alapadatok forrása: KSH, az ábrát szerkesztette Mészáros M.

5.4. ábra: A TCLF szektor nagy- és középvállalkozásai (2019);
alapadatok forrása: KSH, az ábrát szerkesztette Mészáros M.

2000-ben Budapest volt a TCLF szektor legnagyobb központja, melyet a kislétföldi textilnégyes, illetve a Szombathely környéki cipőgyártás hagyományait őrző Vas és Győr-Moson-Sopron, valamint – főként ruhaipara miatt – Kelet-Magyarországon Hajdú-Bihar követett. Bács-Kiskun is kiemelendő, mely nemcsak jelentős TCLF foglalkoztató, de Vas megyéhez hasonlóan arról is nevezetes, hogy ruhaipara mellett cipőgyártása és textilipara is számottevő volt. Budapest és Győr-Moson-Sopron „két iparágas”, míg Hajdú-Bihar „egy iparágas” megye az arányok alapján. Egyébként a megyék majd mindegyikében a ruházati ipar domináns foglalkoztató szerepe érvényesült: csak Budapesten és Csongrád-Csanád megyében volt árnyalatnyival erősebb a textilipar, míg Győr-Moson-Sopronban a textilipar, Jász-Nagykun-Szolnokban a cipőipar volt nagyon közel a második helyen (5.1. ábra).

2019-ben is Budapest számít a legnagyobb iparági központnak, azonban erősen feltételezhető a székhelyhatás érvényesülése főleg ruházati iparra fókuszáló könnyűiparában. A vidéki megyék erőssorrendje ugyanakkor teljesen átalakult: Szabolcs-Szatmár-Bereg és Jász-Nagykun-Szolnok, illetve Vas és Tolna vezette a telephelyek listáját. Míg Szabolcs és Vas esetében a ruhaipar volt a legnagyobb foglalkoztató, addig Szolnok és Tolna esetében a bőripar, majd a cipőgyártás következett. A bőr- és cipőipar területi egyenlőtlenségeket meghatározó szerepe jelentősen növekedett, mert egyrészt súlya felértékelődött a zsugorodó könnyűiparon belül, másrészt sokkal koncentráltabb a térbeli megjelenése, mint a textiliparé vagy a ruházati iparé. A ruhaipar mellett több helyen is dominánssá vált a textilipar, és akadt olyan megye (Bács-Kiskun), ahol a cipőgyártás volt a legfontosabb TCLF alág (5.2. ábra).

A TCLF szektor kiszorulása a dinamikusabb újraparaszó térségekből Kelet-Közép-Európa egészére is kiterjeszthető tapasztalat: míg a régió újraparaszóásának motorjai az északnyugati régiók, a *keleti és délkeleti perifériákon* jellemző a *könnyűipar nagyobb szerepe* a feldolgozóiparban (Lux 2017).

5.1. táblázat: TCLF szektorra számolt lokációs hányados értékek a megyék gazdaságában; adatok forrása: KSH

Területi egység	2000	2002	2004	2006	2008	2010	2012	2014	2016	2018	2019
Budapest	0,47	0,52	0,59	0,64	0,57	0,59	0,61	0,65	0,59	0,58	0,59
Pest	0,43	0,37	0,44	0,41	0,36	0,33	0,37	0,37	0,33	0,29	0,33
Fejér	0,50	0,33	0,43	0,45	0,46	0,52	0,54	0,51	0,42	0,42	0,45
Komárom-Esztergom	0,40	0,43	0,42	0,45	0,41	0,47	0,50	0,51	0,58	0,56	0,49
Veszprém	0,86	0,72	0,72	0,70	0,63	0,70	0,75	0,73	0,78	0,73	0,73
Győr-Moson-Sopron	1,73	1,67	1,70	1,53	1,46	1,50	1,40	1,10	1,09	1,13	1,03
Vas	3,59	3,75	3,62	4,20	4,53	4,25	3,19	3,10	2,79	2,96	3,11
Zala	1,46	1,42	1,08	1,22	1,16	1,13	1,83	1,38	1,32	0,86	0,96
Baranya	1,50	1,61	1,23	1,25	1,41	1,60	1,36	1,36	1,26	1,22	1,16
Somogy	0,97	1,04	0,86	0,84	1,02	0,91	0,97	0,94	0,85	0,94	0,92
Tolna	2,75	2,77	2,59	2,61	3,25	2,56	3,39	3,20	3,20	3,53	3,52
Borsod-Abaúj-Zemplén	0,92	0,87	0,87	0,72	0,88	0,79	0,76	0,52	0,49	0,49	0,53
Heves	0,67	0,75	0,86	0,91	0,87	0,85	0,60	0,53	0,55	0,58	0,57
Nógrád	1,22	1,27	1,19	1,14	1,22	1,12	1,25	1,55	1,63	1,88	1,34
Hajdú-Bihar	1,74	1,71	1,36	1,08	1,21	1,25	1,05	0,84	0,79	0,88	0,96
Szabolcs-Szatmár-Bereg	1,42	1,52	1,60	1,85	1,82	1,80	1,88	1,93	2,63	3,16	3,20
Jász-Nagykun-Szolnok	1,59	1,75	2,70	2,15	2,37	2,54	2,44	2,66	3,18	3,31	3,38
Bács-Kiskun	1,58	1,37	1,10	1,15	1,26	1,31	1,25	1,53	1,49	1,39	1,20
Békés	1,60	1,47	1,33	1,41	1,42	1,48	1,49	1,51	1,41	1,35	1,46
Csongrád-Csanád	1,21	1,28	1,20	1,33	1,42	1,37	1,54	1,71	1,56	1,59	1,71

2000-ben a megyék többségében *legalább 8-10 db település* fordult elő könnyűipari nagy- és / vagy közép vállalatokkal (Budapesttel együtt összesen 215 db ilyen település volt az országban), de Borsod-Abaúj-Zemplénben 18 db, Szabolcs-Szatmár-Beregben 17 db, Bács-Kiskun és Pest megyében 16-16 db ilyen települést találtunk. A vizsgált körbe tartozó vállalkozások száma alapján Budapest (84 db) után Pécs, Győr, Szombathely, Debrecen, Nyíregyháza és Békéscsaba következett: a nagyobb vidéki központokban a TCLF nagy- és közép vállalatok száma 10-20 db közé esett (5.3. ábra). Az iparág zsugorodásával a nagy- és közép vállalatokkal rendelkező *könnyűipari központok száma is csökkent*: Budapesttel együtt 93 db ilyen település maradt 2019-re. Az éllovasok közé tartozó Szabolcs-Szatmár-Beregben 9 db, Tolnában 8 db, Bács-Kiskun és Vas megyékben 7-7 db ilyen település létezett. A legtöbb cégnek Budapest után Nyíregyháza, Szolnok, Győr és Szombathely adott otthont. A 18 db cégnek otthont adó fővároson kívül ugyanakkor nem volt már olyan település Magyarországon, ahol a TCLF szektor nagy- és közép vállalatainak száma meghaladta volna az 5 darabot (5.4. ábra).

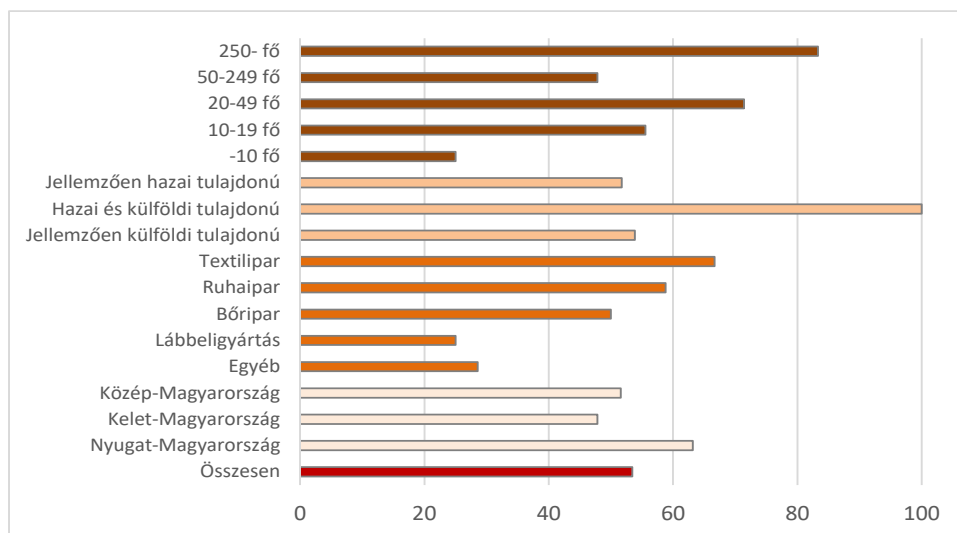
5.2. táblázat: A TCLF szektor TOP 15 vállalata a nettó árbevétel nagysága és az alkalmazásban állók száma alapján; adatok forrása: ceginformacio.hu

Név	Árbevétel (2019, EUR)	Székhely	Név	Alkalmazottak (2020.11. fő)	Székhely
Eagle Ottawa Hungary Kft.	143 296 126	Szolnok	KÉZMŰ Közhasznú Nonprofit Kft.	4 072	Budapest
Seton Hungary Kft.	84 851 742	Jánosháza	Pro-Team Nonprofit Kft.	1 911	Nyíregyháza
Samsonite-Hungária Kft.	80 109 730	Szekszárd	Eagle Ottawa Hungary Kft.	1 694	Szolnok
Eissmann Automotive Hungaria Kft.	75 250 360	Nyíregyháza	Szegedi SZEFO Fonalfeldolgozó Zrt.	944	Szeged

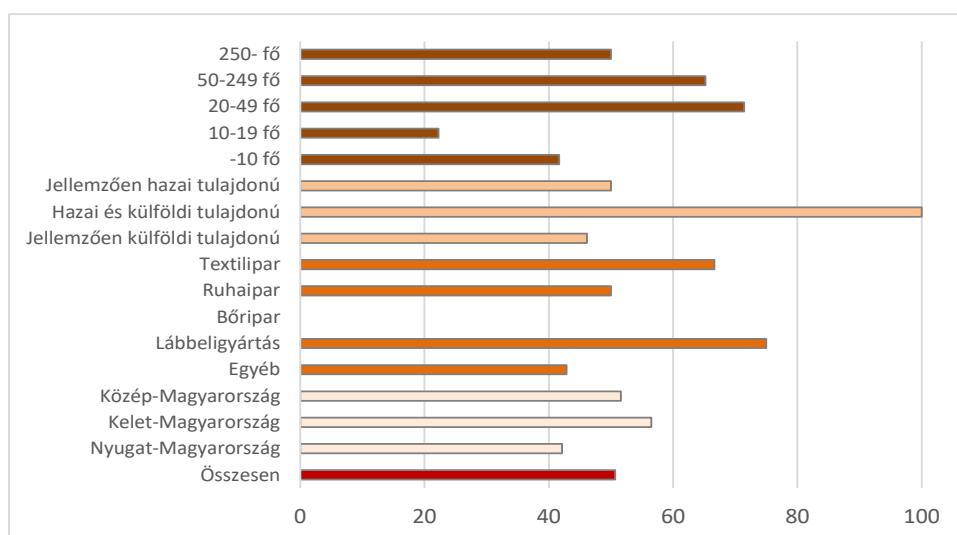
Coats Magyarország Kft.	45 664 180	Budapest	Eissmann Automotive Hungaria Kft.	819	Nyíregyháza
Magna Car Top Systems Kft.	41 328 508	Szűgy	Samsonite-Hungária Kft.	551	Szekszárd
Lorenz Shoe Group Kft.	39 590 471	Martfű	Lorenz Shoe Group Kft.	522	Martfű
Josef Seibel Kft.	38 830 527	Csenger	Seton Hungary Kft.	499	Jánosháza
Propex Furnishing Solutions Kft.	34 306 299	Győr	Berkemann Hungary Bt.	405	Kiskunfélegyháza
Naturtex Kft.	29 093 707	Szeged	Felina Hungária Kft.	368	Budapest
Bontexgeo Kft.	27 593 132	Tiszaújváros	Aunde Kft.	347	Szolnok
Berkemann Hungary Bt.	23 954 890	Kiskunfélegyháza	MEZ Crafts Hungary Kft.	326	Nagyatád
Racemark International Kft.	23 898 371	Komárom	Calida Magyarország Kft.	321	Rajka
Nanushka International Zrt.	20 272 268	Budapest	März Fashion Kft.	307	Hódmezővásárhely
Tolnatex	19 054 354	Tolna	Propex Furnishing Solutions Kft.	303	Győr

A textil- és ruházati ipar nagyobb településekhez köthető, mint a bőrtermék- és lábbeligyártás. 2017. évi vizsgálataink szerint a 15 ezer fő alatti lélekszámú településeken az előbbi iparág alkalmazásban állóinak mintegy 25%-át, utóbbinak 40%-át foglalkoztatták. *Foglalkozási szerkezetre* vonatkozó *települési szintű adatok* csak a 2011. évi népszámlálás idején adatsoraiból állnak rendelkezésre: ezek alapján megállapítható, hogy a TCLF szektor – többnyire periférikus térségekben – több kisvárosban is komoly foglalkoztatónak számít. A textil- és ruházati ipar aránya Szeghalom, Vésztő és Komádi esetében 10-12% körül alakult, a bőrtermék- és lábbeligyártás súlya Csengerben közel 20%-os, Martfűn 15%-os, Tiszaöldváron 10%-os volt a helyi foglalkozási szerkezetben (Molnár 2018).

A TCLF szektor alágak közti erőviszonyai, belső szerkezeti jellemzői és területi sajátosságai egyszerre tükröződnek a legnagyobb árbevétellel és alkalmazásban állói létszámmal bíró vállalatok adataiban. 2019-ben a *legnagyobb árbevétellel* rendelkező cégek rangsorát négy bőrgyártó (három autóiipari, illetve egy bőrönd- és táskagyártó) vállalkozás vezette, ugyanakkor a listán legnagyobb számban a legkülönbözőbb szakágazatokból (textilszálak fonása, textilkikészítés, konfekcionált textiláru gyártása, nem szőtt textília és termék gyártása, egyéb textiláru gyártása) verbuválódott textilipari cégek jelentek meg. E két alág szereplői mellett három – kivétel nélkül külföldi tulajdonú – lábbeligyártó vállalkozást és egy ruházati ipari szereplőt, a hazai márkaépítési törekvések egyik legkiemelkedőbb képviselőjét találjuk a listán. Az *alkalmazásban állók létszáma* alapján felállított rangsorban jobban szerepelt az élönmunkaigényesebb ruházati ipar: hasonló számban juttatott szereplőket a kiemelkedő vállalatok közé, mint a bőripar, így a cégek száma alapján alig maradt el a textilipar szereplőitől. A négy ruházati ipari szereplő között két alsóruházat-, egy felsőruházat- és egy kötöttáru gyártó volt. Mindkét listán 7-7 cég köthető azon megyékhez (Jász-Nagykun-Szolnok, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Tolna, Vas), melyek a TCLF szektor abszolút súlya és lokációs hányadosa alapján kiemelkednek a mezőnyből (5.2. táblázat).

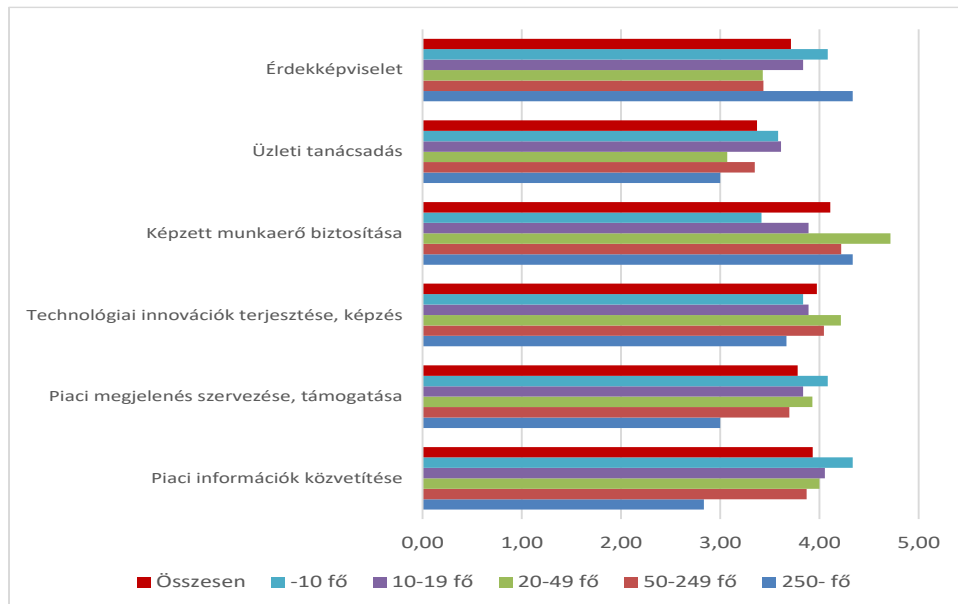
5.5. ábra: A területi kereskedelmi és iparkamarában önkéntes tagok aránya a válaszadók körében, a cégek nagyságrendje, tulajdoni viszonyai, alágazati besorolása és a székhely régiója szerint (%); forrás: MKSZ

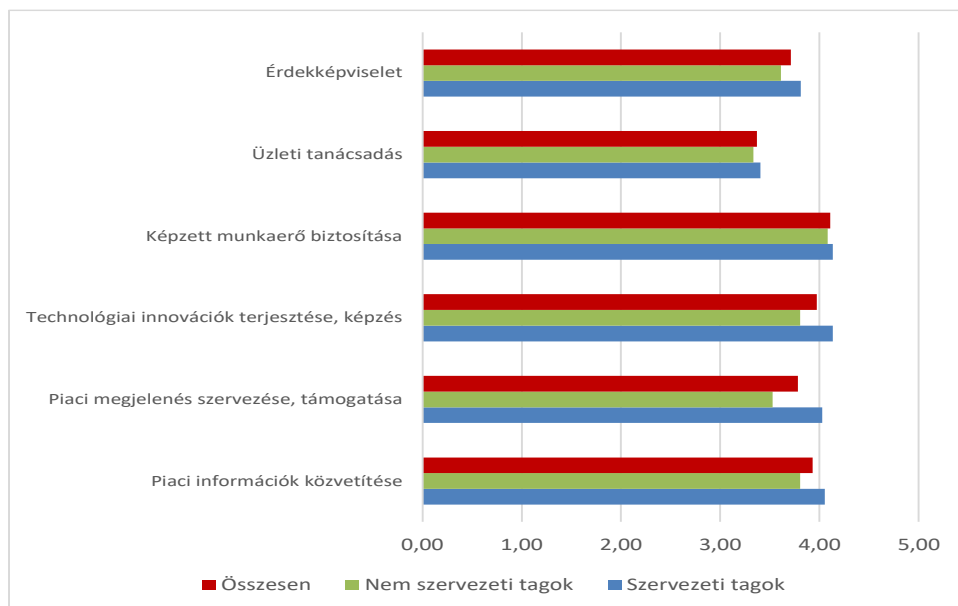
5.6. ábra: A különböző iparági szakmai szervezetekben tagok vagy volt tagok aránya a válaszadók körében, a cégek nagyságrendje, tulajdoni viszonyai, alágazati besorolása és a székhely régiója szerint (%); forrás: MKSZ

A zsugorodó kritikus tömegek kedvezőtlenek a földrajzi alapú összefogásokra épülő *klaszterközpontú gazdaságfejlesztési törekvések* szempontjából. És bár terepi tapasztalataink a bőr- és cipőgyártó cégek körében azt mutatták, hogy értékláncok menti *vertikális kapcsolatok* és *horizontális együttműködések* szinte mindenütt előfordulnak, ezek egyrészt általában túlmutatnak a szűkebb térségi határokon, másrészt a legkritikább esetben lépnek az intézményesített kooperációk szintjére. A textil- és ruházati iparban akad néhány formalizált klaszterszervezet (Dél-alföldi Textilipari Klaszter, Pannon Textil-Ruhaipari Klaszter, Pécsi Kesztyű Klaszter), azonban működésük nem tűnik túl intenzívnek. Kevés válasz érkezett a kérdőív azon kérdésére, hogy volt-e az utóbbi három évben bármilyen, piaci kapcsolaton túlmutató együttműködése a cégeknek más, iparágban vagy azon kívül tevékenykedő vállalkozással. A válaszadók (N=30) töredéke felelt igennel a kérdésre: mindössze egy helyen szerepelt leírva a klaszter kifejezés, két-három válaszadó pedig informális együttműködések említett. Oktatási és kutatási együttműködés is szerepelt a nem túl hosszú listán, míg egy válaszadó beszállítókkal közös fejlesztési projektekről tett említést. Ehhez képest a válaszadók (N=73) több mint fele nyilatkozott pozitívan arról, hogy az illetékes területi kereskedelmi és iparkamara önkéntes tagja (5.5. ábra), illetve szintén több mint fele tagja volt vagy tagja a jelentősebb országos iparági szervezetek valamelyikének

(5.6. ábra). A kapcsolódó felsorolásban a Bőr és Cipőipari Egyesülés, a Bőr-, Cipő- és Bőrfeldolgozóipari Tudományos Egyesület (BCBTE), a Magyar Könnyűipari Szövetség, a Magyar Szőrmeipari Szövetség, a Textilipari Műszaki és Tudományos Egyesület (TMTE), a Textiltisztító Egyesülés, valamint a VOSZ Textil és Ruházati Ipari Szekció szerepelt. A kiegészítő kérdésre adott válaszokban (N=37) leggyakrabban megnevezett szervezetek a TMTE (48%), az MKSZ (18%) és a VOSZ (18%) voltak, mely tükrözi a textil- és ruhaipari cégek felülreprezentáltságát a mintában.

5.7. ábra: Miben és mennyire tudná cégét hatékonyan segíteni egy iparág egészét átfogó szakmai szervezet? (átlagostályzatok a válaszadók nagyságrendje alapján); forrás: MKSZ

5.8. ábra: Miben és mennyire tudná cégét hatékonyan segíteni egy iparág egészét átfogó szakmai szervezet? (átlagostályzatok a válaszadók szervezeti tagsága alapján); forrás: MKSZ

A válaszok alapján körvonalazódó kép nagy valószínűséggel kedvezőbb a valóságosnál, hiszen eleve olyan cégek nyilatkoztak együttműködési, szerveződési hajlandóságukról, akik a kérdőív kitöltése kapcsán is nyitottnak mutatkoztak. Ha korábban leírtuk, hogy a munkavállalói oldal szervezettségének gyengesége rontja a szociális partnerek együttműködésének hatékonyságát, akkor ez a munkaadói oldal

kapcsán is kijelenthető. Mégis érzékelünk némi mozgásteret az *iparág szervezettségének javításában*, hiszen egy, az iparág egészét átfogó szakmai szervezet támogató szerepével kapcsolatban feltett kérdésre alapvetően pozitív visszajelzések (N=73) érkeztek. Valamennyi felsorolt területen közepes feletti átlagosztályzatok születtek: legkritikusabb területnek a *képzett munkaerő* biztosítása, a *technológiai innovációk* terjesztése, képzés, illetve *piaci információk* közvetítése bizonyult. A legtöbb válaszadó itt látja cége hatékony külső megsegítésének lehetőségét egy iparági szakmai szervezet által. Figyelemre méltó, hogy a preferenciák némiképp eltérnek a *válaszadók nagyságrendje* alapján: a képzett munkaerő hiánya például elsősorban a nagyvállalatok problémája, míg a piaci információk közvetítése leginkább a mikrovállalkozásoknak fontos. Csekély különbség van a cégek osztályzatai között, ha aszerint csoportosítjuk őket, hogy ki tag és ki nem a különböző szakmai szervezetekben. Az eredmények alapján a *kívülállók is látnak lehetőséget* tevékenységük külső megtámogatásában: a különbség a szervezeti tagokat és kívülállókat tömörítő két csoport között ráadásul az összességében legkomolyabb problémaként megjelölt képzett munkaerő biztosítása terén a legcsekélyebb (5.7-5.8. ábra).

6. A koronavírus járvány hatásai

2020-ban a könnyűipart sem kerülte el a *koronavírus járvány* okozta gazdasági visszaesés. Különösen a szeptemberig rendelkezésre álló havi *termelési volumenindexek* tükrében látszik jól, hogy a tavaszi leállás a feldolgozóipar és ezen belül a textil-, ruha-, bőr- és lábbeligyártó ipar esetében is ugyanazon két hónapban (áprilisban és májusban) okozott nagyarányú visszaesést 2019 hasonló időszakához képest. Árnyalatnyival erősebben érintett a könnyűipar, miközben a nyári és kora őszi adatok tükrében az iparág magához térése is lassabbnak tűnik a feldolgozóipar egészéhez képest. Júliusban és augusztusban is több szakágazat produkált gyenge eredményeket, miközben a legnagyobb termelési érték előállítónak számító táskafélék, szíjzat gyártása szakágazat (1512) az egyik legnagyobb visszaesőnek és az egyik leglassabb éledezőnek számít, ami a bőrtermék- és lábbeligyártás egészén is meglátszik (6.1. táblázat). A termelés visszaesésének komolyabb *foglalkoztatási hatásai* is ebben az alágazatban lettek, de a két meghatározó foglalkoztató szakágazat közül érdekes módon nem a gyengébb termelési dinamikát mutató táskafélék, szíjzat gyártása, hanem a lábbeligyártás (1520) mutatja a rosszabb helyzetet (6.2. táblázat). Miközben a jelentősebb foglalkoztatás-visszaesést mutató szakágazatok közül messze a lábbeligyártás a legnagyobb foglalkoztató, feltűnő, hogy foglalkoztatási mutatói már a leállás előtt is visszaesést mutattak az előző évhez képest, illetve a válság idején az alkalmazásban állók létszámának apadása meghaladta a termeléses csökkenés mértékét. Kérdés, hogy ebben az esetben nem egy hosszabb távú szerkezetváltás és foglalkoztatás-leépülés folyamatát látjuk-e a koronavírus-helyzetbe ágyazottan. Figyelemre méltó, hogy a termelési és foglalkoztatási adatok tükrében egyaránt találni olyan szakágazatokat, melyeket nem igazán érintett meg a válság.

6.1. táblázat: A termelés volumenindexe szakágazatonként, 2020-ban, az előző év azonos időszakához képest (%); alapadatok forrása: KSH

	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szeptember
13	91	103	107	73	78	101	97	100	92
1310	111	100	89	68	70	90	97	93	91
1320	87	113	117	66	48	89	96	97	105
1330	10	13	15	9	14	19	14	18	14
1391	71	97	74	80	80	124	146	118	73
1392	90	97	86	52	61	87	94	97	96
1393	1067	988	587	314	489	1371	1300	616	910
1394	102	118	153	118	144	138	101	166	66
1395	75	95	103	80	86	98	91	80	85
1396	115	100	117	66	72	96	96	106	115
1399	62	86	77	75	70	100	101	112	85
14	82	95	96	81	77	105	78	83	91
1411	90	142	126	112	109	129	78	104	135
1412	70	94	109	102	64	107	83	110	104

1413	86	92	93	63	71	91	68	76	90
1414	80	84	92	90	88	131	105	106	90
1419	89	118	100	108	105	105	71	67	93
1420	75	98	58	92	69	122	121	113	60
1431	47	61	41	53	39	72	60	54	58
1439	84	107	94	80	70	114	68	68	73
15	99	96	85	30	39	59	66	78	80
1511	51	67	103	46	37	32	40	34	59
1512	101	95	80	18	28	52	54	72	72
1520	96	97	101	70	70	80	91	91	102
CB	92	98	96	56	62	83	80	86	86
C	104	104	94	62	68	93	92	99	103

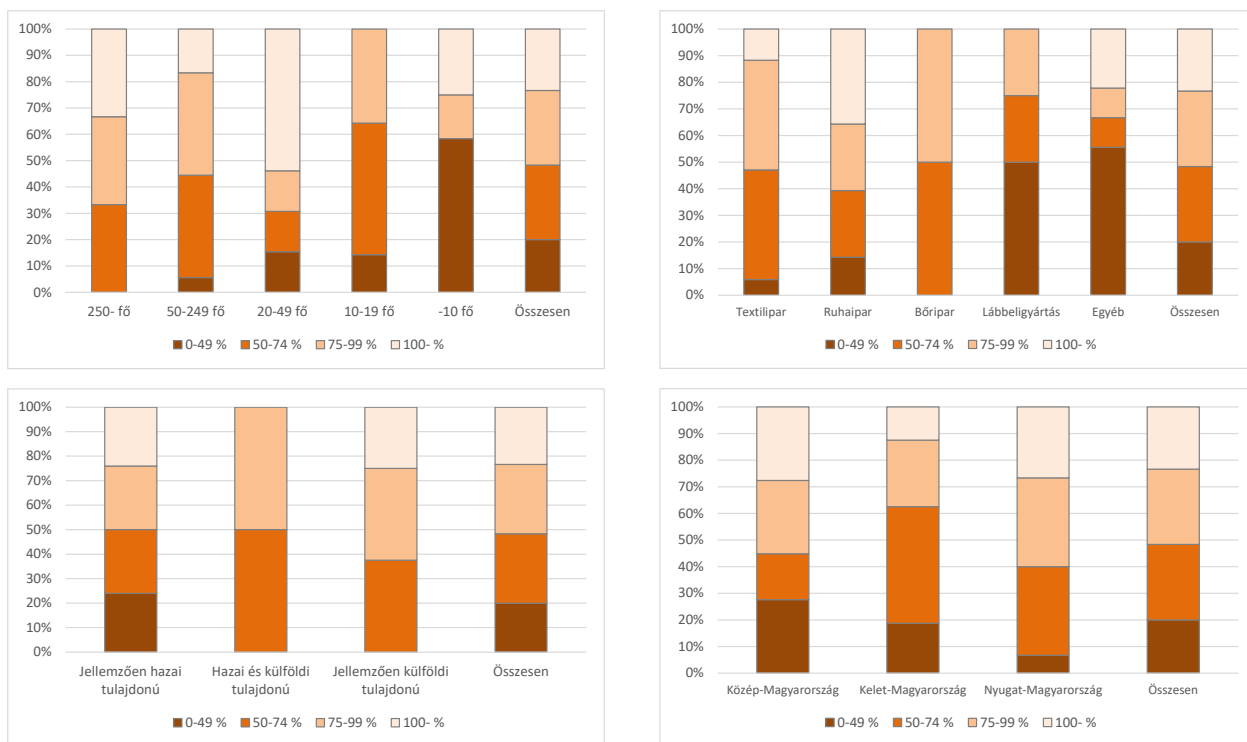
CB Textilia, ruházat, bőr és bőrtermék gyártása; C Feldolgozóipar.

6.2. táblázat: A foglalkoztatás szakágazonként, 2020-ban, az előző év azonos időszakához képest (%); alapadatok forrása: KSH

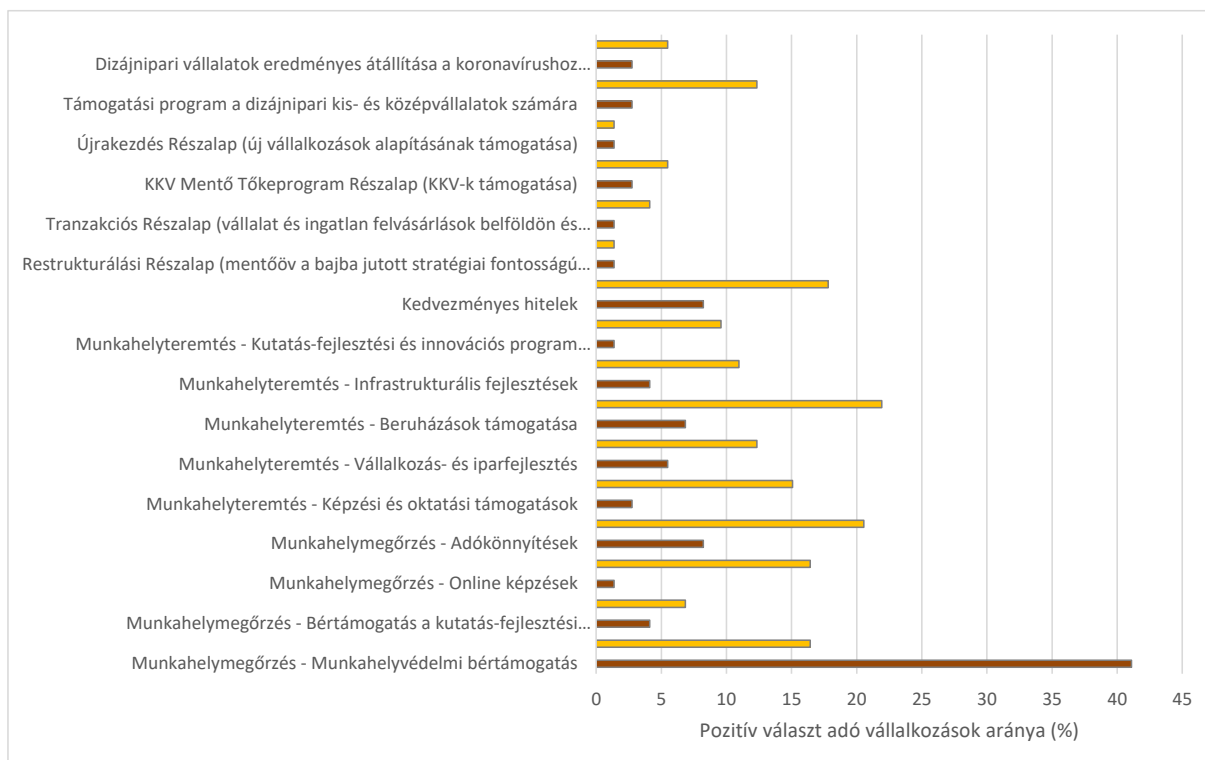
	Január	Február	Március	Április	Május	Június	Július	Augusztus	Szeptember
13	95	95	93	88	83	87	87	91	
1310	89	88	88	86	82	91	80	92	
1320	99	97	98	97	99	101	98	98	
1330	62	59	46	33	33	39	42	50	
1391	96	98	95	77	82	82	77	85	
1392	97	98	95	89	80	84	87	90	
1393	176	169	159	142	140	149	158	154	
1394	106	108	111	109	112	114	115	116	
1395	98	100	96	95	94	92	94	95	
1396	78	76	76	68	68	70	79	79	
1399	86	88	83	71	69	71	68	75	
14	93	93	91	87	86	87	89	90	
1411	246	241	225	210	204	221	238	232	
1412	100	102	102	100	100	100	102	103	
1413	91	92	87	82	81	81	82	82	
1414	87	83	85	81	81	84	86	85	
1419	93	93	90	80	76	77	81	83	
1420	92	92	68	51	53	72	60	57	
1431	77	78	83	48	40	51	66	83	
1439	85	85	85	82	82	84	86	89	
15	88	88	87	81	77	77	79	79	
1511	72	72	81	41	33	31	38	65	
1512	88	88	88	85	86	86	83	80	
1520	88	87	86	78	69	70	76	79	
CB	92	92	90	85	83	84	86	87	
C	97	97	96	93	92	94	94	95	

CB Textilia, ruházat, bőr és bőrtermék gyártása; C Feldolgozóipar.

A szeptemberben és októberben végrehajtott kérdőíves felmérés a *koronavírus járvány hatásaival* kapcsolatos ismereteink bővítéséhez is hozzájárul. Válaszadóink (N=60) arról adtak információt, hogy a *vírus előtti állapotnak körülbelül hány százalékára tudott visszaállni* cégük árbevétele. A válaszok erősen megoszlottak a négy lehetséges kategória között. Miközben a cégek egyötöde esetében az árbevétel a válság előtti szint felét sem érte el, valamivel több, mint ötödük azt nyilatkozta, hogy elérte vagy meghaladta árbevétele a vírus előtti szintet. Összességében a válaszadók több mint fele 50-100% közötti arányokról tudósított. Értékelésük tükrében úgy tűnik, hogy a koronavírus járvány nehezebben érintette a mikro- és kisvállalkozásokat, a hazai tulajdonú cégeket, a lábbeligyártó és iparon kívül regisztrált szereplőket, továbbá a közép-magyarországi székhelyű vállalkozásokat (6.1-6.4. ábra).

6.1-6.4. ábra: A vírus előtti állapotnak körülbelül hány százalékára tudott visszaállni a cég árbevétele? A válaszadók értékelésének megoszlása nagyságrendi és tulajdoni kategóriák, alágazati besorolás és a vállalat székhelyének régiója szerint; forrás: MKSZ

6.5. ábra: A már igénybe vett vagy tervezett, kormány gazdaságvédelmi akcióterve által kínált lehetőségek a válaszadók körében (barna: már igénybe vette, sárga: tervezi igénybe venni); forrás: MKSZ

Fontos hangsúlyozni, hogy a kérdőívet kitöltők válaszaik valószínűleg itt is kedvezőbb képet festenek a valóságnál: a túlélésükért küzdő cégek kisebb válaszadási hajlandóságot mutathattak. Megmaradva ugyanakkor e körnél, látható, hogy sok cég igénybe vette már a *kormányzat által felkínált mentőövek*

valamelyikét. A válaszadók (N=73) több mint fele igényelt valamilyen kormányzati támogatást. Közülük messze legtöbben, a válaszadók 40%-a a munkahelyvédelmi támogatást jelölte meg, de egyenként közel 10% tett említést az adókönyvitések vagy a kedvezményes hitelek igénybevételéről. A válaszadók szűk fele tervezte a kérdőív kitöltése idején, hogy igénybe veszi valamilyik felkínált támogatást a jövőben. Itt a beruházások támogatása és az adókönyvitések voltak a legnépszerűbb opciók (egyenként a válaszadók több mint 20%-a nevezte meg), de a kedvezményes hitelek, online képzések, munkahelyvédelmi bértámogatás is gyakran emlegetett lehetőség volt (6.5. ábra).

Nehéz megítélni a *koronavírus járvány* iparág hazai fejlődésére gyakorolt *hosszabb távú hatásait*. Az mindenesetre tény, hogy már a 2010-es években is érzékelhetők voltak olyan strukturális változások a globális gazdaságban, melyek a jövőben komoly hatással lehetnek a könnyűipar erősen globalizálódott termelési hálózatainak fejlődésére. Az egyik ilyen tényező a *globalizáció lassulása* (slowbalization), mely a 2008. évi gazdasági válság tanulságai nyomán megerősödött protekcionista törekvésekkel és újraparaszítási célokkal hozható összefüggésbe. A másik kihívás az *új technológiák* (digitalizáció, e-kereskedelem) termelési hálózatokat átformáló hatása (Coe – Yeung 2019).

Mindkét tendenciára ráerősíthet a járvány. A *globális termelési hálózatok* rugalmasabb működtetése, valamint egyes alapvető árucikkek hazai legyártásának (újra felértékelődő) képessége az európai gyártás szerepének növekedéséhez vezethet (reshoring, nearshoring). Mindezt az ipar digitalizációja is segítheti, azzal, hogy átértékeli a különböző telepítő tényezők – például az élömunkaigényes iparágak szempontjából különösen fontos bérköltségek – szerepét a telephelyválasztásban. Másrészt, a koronavírus járvány idején megnövekedett a virtuális térbeli jelenlét, az *online értékesítési csatornák* működtetésének fontossága, melyet kérdőívünk válaszadói is felismertek. A jövőben az eszköz használatának nagyobb arányú elterjedésére lehet számítani a hazai iparági szereplők körében is, mely nemcsak a járvány idején életbe léptetett, hagyományos kereskedelmi formákat kedvezőtlenül érintő korlátozásokra jelent megoldást, de – különösen fogyasztási cikkek gyártó szereplők esetében – egyúttal növelheti a komoly erőforráskorlátokkal küzdő hazai kis- és középvállalkozások továbbra is meglehetősen szűkös belföldi piacok meghaladását célzó *nemzetköziesedésének* esélyeit.

7. Összefoglalás

A magyarországi könnyűipar komoly kihívásokkal szembesült az ezredforduló után, mely elsősorban az iparág erősödő globalizációjából, illetve a helyi termelés növekvő költségeiből fakadt. A változó körülmények hatására mindinkább kiszorult azokból a jellemzően európai termelési hálózatokból, amelyekbe még a szocialista időszakban kapcsolódott be, majd amelyek a rendszerváltás után átalakuló környezetben az iparági szereplők túlélésének fontos meghatározójává váltak. A termelés olcsóbb térségekbe telepítése egyrészt egyes külföldi leányvállalatok felszámolásához, másrészt a hazai vállalkozások bér munka-megrendeléseinek visszaeséséhez, a termelés és (különösen) a foglalkoztatás nagyarányú visszaeséséhez, az iparág vállalkozásainak növekvő mértékű elaprozódásához vezetett.

De a negatív fejlemények nem azonos mértékben érintették a különböző al- és szakágazatokat. Míg a globalizációnak erősebben kitett szegmensekben, gyakran bér munka keretében folytatott, árversenyző tömegtermékgyártás érzékeny veszteségeket szenvedett, addig az olcsó telephelyek konkurenciájával szemben védettebb, regionális hálózatok keretében gyártott termékek, a munkabéreköltségektől kevésbé függő technológiai és funkcionális termékek, továbbá a különböző rés piacokra fókuszált saját termékek felértékelődése figyelhető meg. Az iparág belső szerkezete jelentős mértékben alakult át: elsősorban a bőripar és a textilipar relatív megerősödése, a bőriparon belül átlag feletti dinamikát mutató autóiipari bőrtermékgyártás komoly tényezővé válása, valamint – főként a nagyobb vérvesztéseket szenvedett ruházati és cipőiparban – a saját termékfejlesztési és márkáépítési törekvések gyarapodása jellemző. Ebben a kontextusban, a projekt által propagált környezeti feljebb lépés a magasabb belépési korlátokkal rendelkező, kevésbé támadott piaci szegmensekbe történő belépés eszközeként is értelmezhető.

A magyar TCLF szektor helyzete Kelet-Közép-Európa (és Dél-Európa) legtöbb gazdaságára jellemző. Könnyűiparunk sajátossága ugyanakkor, hogy mind a négy alág (textil, ruha, bőr és cipő gyártása) megőrizte viszonylagos jelentőségét: a szerkezeti változások nyomán kiegyensúlyozottabbakká váltak az alágak közötti erőviszonyok. Kevésbé pozitív, hogy a magyar könnyűipar tényezőintenzitási létrán történő feljebb lépése elmaradt a legtöbb szomszédos országtól: a textil-, ruha- és cipőgyártó alágak munkatermelékenysége és bérköltségei tekintetében legfeljebb Románia és Bulgária sorolható hátrébb az Európai Unióban. A bőripar iparágak / értékláncok közötti váltásával (autóipari termelési hálózatokba kapcsolódásával) ugyan komoly feljebb lépés figyelhető meg, de ez egyrészt erősen aszimmetrikus folyamat (munkatermelékenység terén látványosabb, mint bérköltségek terén), ami e magasabb szinten is az olcsó termelés lehetőségének kiaknázását bizonyítja, másrészt nagyban függ néhány, a hazai gazdaságba csekély mértékben beágyazódott külföldi tulajdonú nagyvállalat teljesítményétől.

A könnyűiparra a nők (fizikai) foglalkoztatásának dominanciája jellemző. A monoton, megterhelő munkához párosuló alacsony béreket a munkaadók béren kívüli juttatásokkal, jóléti intézkedésekkel, valamint rugalmasabb foglalkoztatási feltételekkel igyekeznek kompenzálni. Ezzel együtt is kicsi a könnyűipari szakmák vonzereje a fiatalok körében: az idősebb generációk nyugdíjba vonulásával – az iparág zsugorodása ellenére – gyakorlatilag általánossá vált napjainkra a munkaerőhiány. A teljes munkaidős foglalkoztatás alacsony arányai összefüggenek a kisgyermekes anyukák, nyugdíjasok és megváltozott munkaképességűek gyakori alkalmazásával. Az iparágban dolgozók korszerkezete erős elöregedést mutat, ezért már középtávon valószínűsíthető a munkaerő-utánpótlási problémák további éleződése. Bár a feljebb lépés követelményei megkívánják, a munkaadók számottevő része nem igazán aktív dolgozóinak képzése terén. A könnyűipar jövőbeli versenyképessége, környezeti és társadalmi fenntarthatósága összekapcsolódik: a termék- és tevékenység szerkezet-váltás (az iparág javuló imázsa) egyszerre feltétele és várható következménye a képzett és motivált fiatal munkaerő alkalmazásának.

A könnyűipar zsugorodása együtt jár az iparág periférikusabb térségekbe szorulásával, illetve – országos és regionális szinten – a kritikus tömegek megteremtésének szűkülő esélyeivel. Míg az ezredfordulón léteztek még olyan megyék, ahol az alkalmazásban állók 10-15%-a, a feldolgozóipari foglalkoztatás 35-40%-a a TCLF szektorhoz kötődött, addig napjainkban azokban a megyékben sem játszik kiemelkedő szerepet az iparág, ahol a legjelentősebb hídállásai megmaradtak. Ez nemcsak az érdekérvényesítés lehetőségeit érinti hátrányosan, de olvadoznak azok a potenciális előnyök is, melyek a szétaprózott iparági szereplők hálózatosodásából nyerhetők. Mindezt tovább erősíti az a körülmény, hogy alig akad intézményesített formában működő helyi-regionális könnyűipari szerveződés Magyarországon. A könnyűipar egészének zsugorodásával és lokális koncentrációinak meggyengülésével szükségszerűen felvetődik a különböző alágazatok összefogásának és országos szintű megszervezésének igénye.

Summary

The Hungarian TCLF sector faced serious challenges after the turn of the Millennium, arising primarily from the growing globalization of the sector and the increasing costs of local production. Due to the changing conditions, it has been crowded out from those (mostly) European production networks, into which it was integrated during the socialist era and which became key determinants of the sector's survival after the change of regime. The relocation of the production to lower-cost locations resulted in plant closures of some foreign subsidiaries and in the decline of subcontracts of domestic enterprises. As a consequence, the Hungarian TCLF sector experienced a large fall of production and employment, while its small and medium-sized enterprise-based character has been strengthened.

But the different parts of the light industry were hit by the negative effects not to the same extent. The cost-competitor mass production exposed more to the globalization, producing often in the framework of subcontracting, suffered significant loss, while activities organized in regional production networks protected better from the competition of lower-cost locations as well as technological and functional products depending less on labour costs or own products focused on niche markets gained in their importance. The internal structure of the sector has been changed: the relative significance of the textile

and leather subsectors, especially the automotive products has been grown, while strategies of own product development and branding (primarily in the clothing and the footwear subsectors) have been clearly appreciated. The environmental upgrading propagated by our project can be interpreted in this context as a tool for the TCLF sector to step into market segments protected by higher entry barriers.

The situation described in the Hungarian light industry is typical of other economies in East Central (and Southern) Europe too. However, as characteristic feature of the Hungarian TCLF sector, the preserved relative importance of all four subsectors (textile, clothing, leather and footwear manufacturing) should be emphasized: due to the structural changes, the power relations of these subsectors became more balanced. On the other hand, the increase of factor intensity in the Hungarian light industry lagged behind the dynamics of the most neighbouring economies: based on the apparent labour productivity and the average personnel costs of the textile, the clothing and the footwear subsectors, there are only Romania and Bulgaria in a worse position within the European Union. The leather industry experienced intersectoral / chain upgrading through the integration into automotive production networks. However, it has a quite asymmetric character (the upgrading in the apparent labour productivity is more spectacular than in the case of the average personnel costs) which demonstrates the exploitation of cost-efficient production possibilities. On the other hand, the subsector is largely dependent on some prominent foreign subsidiaries embedded into the Hungarian economy only to a limited extent.

The TCLF sector is dominated by the (mostly manual) employment of women. The employers try to compensate the monotonous and demanding work coupling with relatively low wages by different fringe benefits, welfare measurements and flexible working conditions. However, the TCLF professions are not attractive for the young people: with the retirement of older generations – despite the shrinkage of the industry – the lack of labour force has become practically a common problem. The employment of mothers with small children, pensioners or employees with reduced capacity to work results in a decreased share of full-time workers. The ageing employment structure will further strengthen the labour force supply problems already in the medium term. Despite the needs of upgrading, a significant part of the employers is not really active in the regular training of their employees. The future competitiveness, environmental and social sustainability of the light industry are interconnected: a change in the product and the activity structure (combined with the improved image of the sector) seems to be simultaneously the prerequisite and the expected consequence of attracting skilled and motivated young labour force.

The shrinkage of the light industry went hand in hand with the peripheralization of the sector and its decreasing chance to form critical mass on national or regional level. At the turn of the Millennium there were counties, where 10-15% of the employees and 35-40% of the manufacturing employees were registered in the TCLF sector, but nowadays the light industry doesn't play an outstanding role within the local economies even in their most important locations. This means growing disadvantages related to the assertion of interests and melting potential advantages, that can be gained from the networking of the small and medium-sized enterprises. In addition, these conditions are further strengthened by the fact, that there are only few local or regional (institutionalized) organisations of the TCLF sector in Hungary. Because of the general shrinkage and the weakening local concentrations of the light industry, necessarily arises the demand to unite the whole TCLF sector and to organize it on national level.

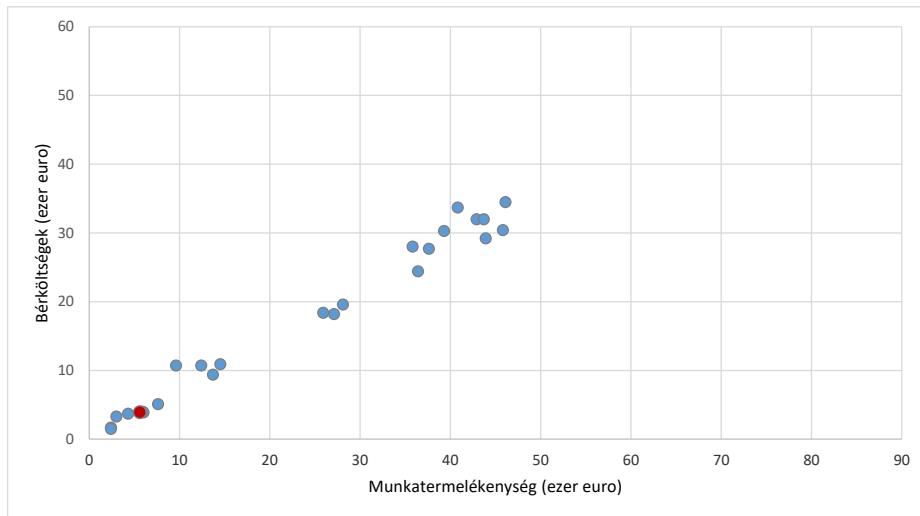
Felhasznált források

- Barrientos, S. – Gereffi, G. – Rossi, A. (2011): Economic and social upgrading in global production networks: A new paradigm for a changing world. *International Labour Review* (150) 3-4: 319–340.
- Bertram, H. (2008): Local customers – global buyers: Der deutsche Schuhfachhandel zwischen den Fronten. *Geographische Rundschau* (60) 9: 20–27.
- Coe, N. M. – Yeung, H. W. (2019): Global production networks: mapping recent conceptual developments. *Journal of Economic Geography* (19) 4: 775–801.

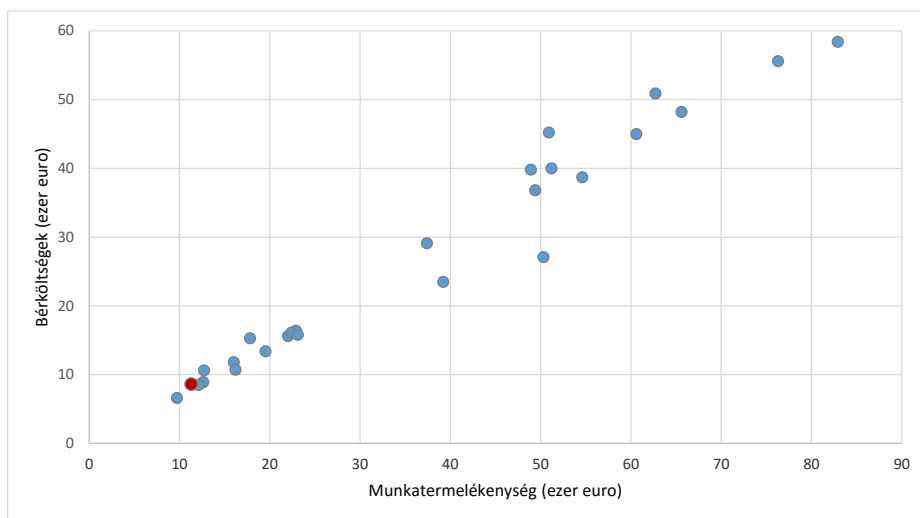
- Cseh J. (1997): *A textil- és textilruházati ipar helyzete, a versenyképességét meghatározó tényezők*. Műhelytanulmány. Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem Vállalatgazdaságtan Tanszék.
- Cseh J. – Farkas J.-né – Geiger T. – Várszegi Á. (2002): *Könnyűipari ágazatok az Európai Unióban és Magyarországon: textil-, ruházati, bőr- és cipőipar*. Magyar Kereskedelmi és Iparkamara, Budapest.
- De Marchi, V. – Di Maria, E. – Micelli, S. (2013): Environmental strategies, upgrading and competitive advantage in global value chains. *Business Strategy and the Environment*, 22: 62–72.
- Eifert K. N. (2020): *A cipőipar helyzete Magyarországon. Magyar cipőpiac és a magyar designer cipők*. Szakdolgozat, Moholy-Nagy Művészeti Egyetem.
- EURATEX (2020): *Facts & key figures of the European textile and clothing industry*.
- Fernandez-Stark, K. – Frederick, S. – Gereffi, G. (2011): *The Apparel Global Value Chain. Economic Upgrading and Workforce Development*. Duke Center on Globalization, Governance & Competitiveness.
- Hamar J. (2006): Válságtól válságig? A magyar textil- és ruházati ipar helyzete és kilátásai. *Külgazdaság* 50 (6): 44–70.
- Hanzl-Weiß, D. (2004): Enlargement and the Textiles, Clothing and Footwear Industry. *World Economy* 27 (6): 923–945.
- Kalantaridis, C. – Vassilev, I. – Fallon, G. (2008): The Impact of Internationalization on the Clothing Industry. In: *The Moving Frontier: The Changing Geography of Production in Labour Intensive Industries* (ed. Labrianidis, L.). Ashgate, Aldershot England. 149–175.
- Kalmár E. M. (2018): *A kreatív gazdaság elemeinek megjelenése a magyar iparban, a cipőgyártás példáján*. Szakdolgozat, Debreceni Egyetem.
- Laki M. (2005): A magyar cipőpiac átalakulása 1989 után, avagy a gyenge pozitív visszacsatolás esete. *Bőr- és cipőtechnika, -piac* (55) 6-7: 191–205.
- Lux G. (2017): *Újraiparosodás Közép-Európában*. Dialóg Campus Kiadó, Budapest – Pécs.
- Máté M. (2019): *A textil- és ruházati ipar szerkezetváltozásai Magyarországon: a "kreatív fordulat" esélyei*. Diplomamunka, Debreceni Egyetem.
- Memedovic, O. – Mattila, H. (2008): The global leather value chain: the industries, the main actors and prospects for upgrading in LDCs. *Int. J. Technological Learning, Innovation and Development* (1) 4: 482–519.
- Molnár E. (2017): A félperiféria szerepe az élőmunka-igényes ágazatok globális értéktermelési hálózataiban. *Területi Statisztika* (57) 4: 436–464.
- Molnár E. (2018): A zsugorodás térbeli anatómiája: élőmunka-igényes iparágak földrajza az ezredforduló utáni Magyarországon. *Tér és Társadalom* (32) 2: 41–60.
- Plank, L. – Staritz, C. (2015): Global competition, institutional context and regional production networks: up- and downgrading experiences in Romania's apparel industry. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society* 8: 421–438.
- Roukova, P. – Keremidchiev, S. – Ilieva, M. – Evgeniev, E. (2008): Footwear Industry: Delocalisation and Europeanisation. In: *The Moving Frontier: The Changing Geography of Production in Labour Intensive Industries* (ed. Labrianidis, L.). Ashgate, Aldershot England. 205–227.
- Sass M. (2017): Catching-up opportunities for East Central Europe in the era of global value chains. *Gazdaság & Társadalom / Journal of Economy & Society* (9) 2: 5–22.
- Schmél F. (2019): *A bőr eredetiségének és hitelességének védelme*. Szakmai munkaanyag.
- Smith, A. – Pickles, J. – Buček, M. – Pástor, R. – Begg, B. (2014): The political economy of global production networks: regional industrial change and differential upgrading in the East European clothing industry. *Journal of Economic Geography* (14) 6: 1023–1051.
- TMTE (2009): *A magyar textil- és ruhaipar kutatás-fejlesztési és innovációs stratégiája*. http://tmte.hu/_userfiles_/tmte/071_texplat_jovokep_091210.pdf (Letöltés: 2020. november 30.)

Tokatli, N. (2013): Toward a better understanding of the apparel industry: a critique of the upgrading literature. *Journal of Economic Geography* (13): 993–1011.

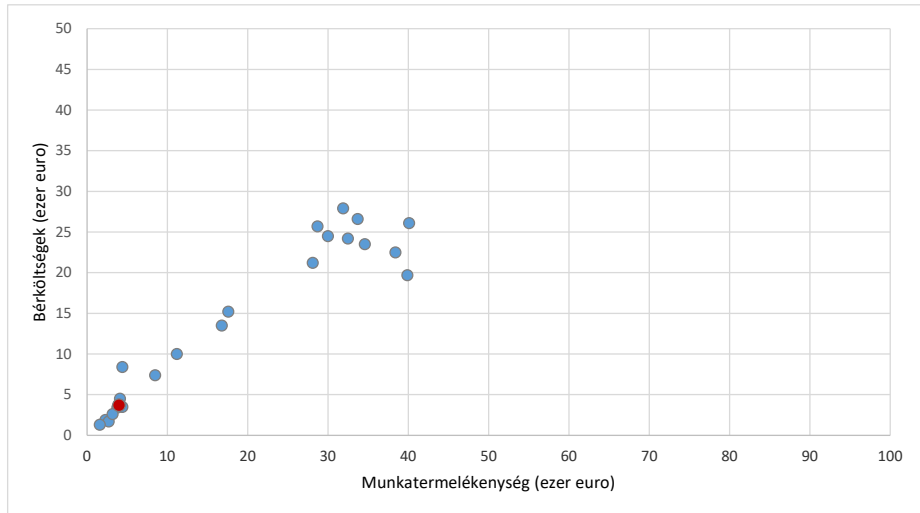
Függelék

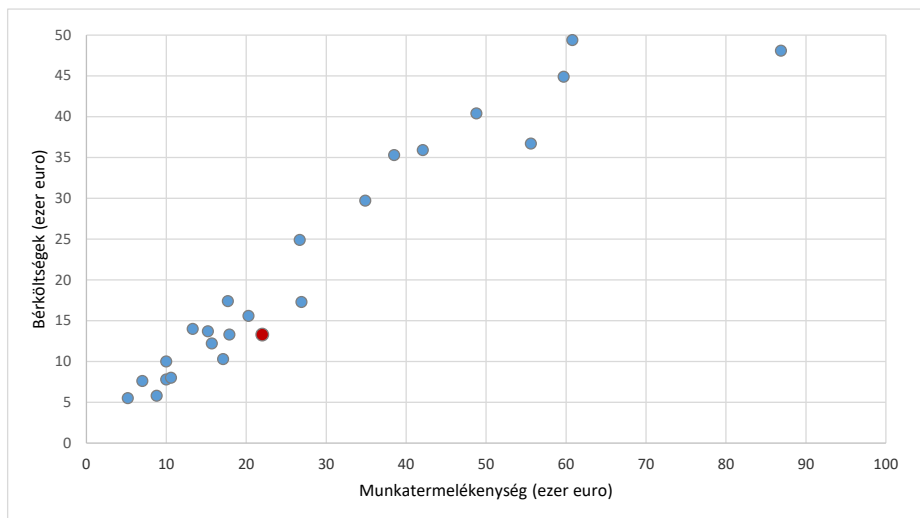
F 1. ábra: Magyarország textiliparának Európai Unió belüli pozíciója a munkatermelékenység és bérlétség adatok tükrében (2000); adatok forrása: EUROSTAT

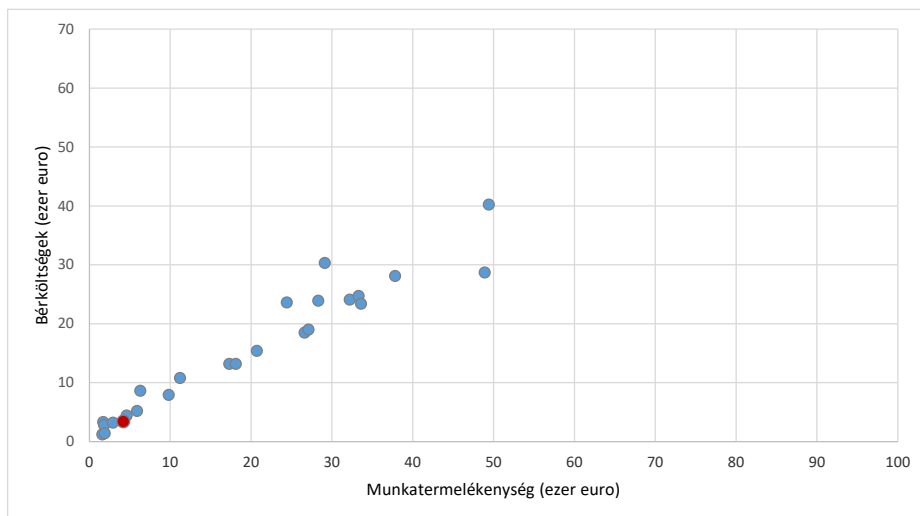
F 2. ábra: Magyarország textiliparának Európai Unió belüli pozíciója a munkatermelékenység és bérlétség adatok tükrében (2018); adatok forrása: EUROSTAT

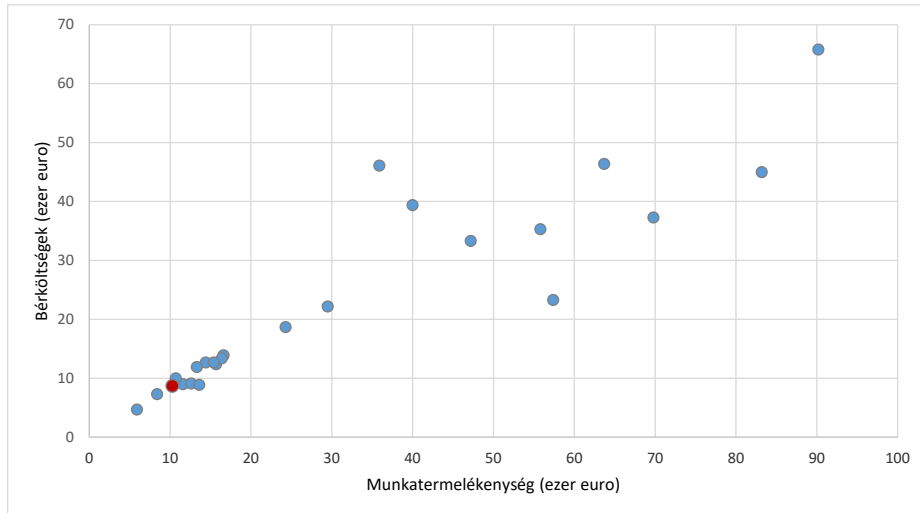
F 3. ábra: Magyarország bőriparának Európai Unión belüli pozíciója a munkatermelékenység és bérköltség adatok tükrében (2000); adatok forrása: EUROSTAT

F 4. ábra: Magyarország bőriparának Európai Unión belüli pozíciója a munkatermelékenység és bérköltség adatok tükrében (2018); adatok forrása: EUROSTAT

F 5. ábra: Magyarország lábbeligyártásának Európai Unión belüli pozíciója a munkatermelékenység és bérköltség adatok tükrében (2000); adatok forrása: EUROSTAT

F 6. ábra: Magyarország lábbeligyártásának Európai Unión belüli pozíciója a munkatermelékenység és bérlétség adatok tükrében (2018); adatok forrása: EUROSTAT